

SDRUŽENÍ KNIHOVEN ČR
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNICKÁ RADA

***KNIHOVNY SOUČASNOSTI
2011***

Sborník z 19. konference, konané ve dnech 13. – 15. září 2011
v Českých Budějovicích

Září 2011

© Sdružení knihoven ČR, Ostrava 2011

ISBN 978-80-86249-62-9

"Vydáno za podpory programu ministerstva kultury Knihovna 21. století."

ÚVOD

Vážené účastnice a účastníci Knihoven současnosti 2011,

čas běží jako o závod a je tady devatenáctý ročník naší tradiční konference. Změnily se za rok české, moravské a slezské knihovny současnosti? Došlo ke zlepšení knihovnických služeb? V mnohém určitě ano, i když se knihovny musely především vyrovnávat s následky nepříznivé ekonomické situace.

Jelikož však již přes dvacet let není Česká republika izolována od civilizovaného světa, dochází snadno k přelévání pozitivních (bohužel i negativních) společenských jevů. Naštěstí se také snáze přenášejí kladné zkušenosti mezi knihovnami i obecně v rámci našeho oboru. Programový výbor proto pozval na základě doporučení Rady Sdružení knihoven ČR a Ústřední knihovnické rady tři zahraniční přednášející a zaměřil první odpoledne na rozvojové trendy - problematiku rozvojových programů (v Irsku), proměn veřejných knihoven (ve Vídni) a sledování úspěšnosti měnících se knihoven (ve Skotsku).

Trendy rozvoje veřejných knihoven jsou také náplní třetího dne konference, kdy budou pojednány v rámci českého prostředí. Tématem bude např. zahajovaná masová digitalizace v kontrastu s bariérami autorského zákona, návrh řešení nežádoucí restrikce bibliografické činnosti, proměna potřeb a požadavků čtenářů v rozvinuté informační společnosti, posun ve standardech veřejných knihovnických služeb a pro české knihovníky nezvyklé téma ekonomické návratnosti investic do knihoven.

Konference se od svého založení zabývala veřejnými službami. V letošním roce je v programu akcentována jejich centralizace, a to s ohledem na ekonomickou stránku zajišťování služeb i zvýšení uživatelského komfortu.

Komunitní aktivity, stále potřebnější role veřejných knihoven, se staly náplní připravovaného klubového odpoledne. Do programu lze na místě přispět nápady, jak s podporou sociálních sítí vytvářet zázemí a přinášet inspiraci k rozvoji komunitního života.

Samostatný programový blok odráží potřebnost neustálého vzdělávání uživatelů knihoven, a to vzdělávání diferencovaného, připravovaného se znalostí potřeb a zájmů konkrétních uživatelských skupin.

Vzdělávání uživatelů i problematika digitalizace je prezentována také na posterech, které společně s firemními stánky konferenci obohacují.

Na závěr (byť před zahájením konference) se sluší poděkovat všem garantům a moderátorům za přípravu a realizaci bohatého programu, kolegyním a kolegům z Univerzitní knihovny Jihočeské univerzity za přípravu zázemí a Jihočeské vědecké knihovně v Českých Budějovicích a Moravskoslezské vědecké knihovně v Ostravě za podíl na organizaci konference. Velký dík patří rovněž všem vystavujícím firmám, které konferenci podpořily, a Ministerstvu kultury za dotaci k vydání sborníku.

Lea Prchalová, předsedkyně Sdružení knihoven ČR

PROGRAM

Úterý 13. 9. 2011

12:00 - 12:45 hodin

Exkurze do Akademické knihovny Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, aula Bobík

13:00 - 17:30 hodin

Zahájení konference

1. tématický blok

Trendy rozvoje veřejných knihoven I. (Garant: Ing. Aleš Brožek)

Měření úspěšnosti veřejných knihoven: skotský rámec

Measuring success in public libraries: a framework in Scotland

Elaine Fulton, Director, Scottish Library and Information Council/CILIP in Scotland

Irské rozvojové programy pro knihovnictví, krátký přehled a praktické příklady výsledků 3 programů

The Public Library Development Programme in Ireland

Brendan Teeling, Assistant Director, The Library Council

Nové pojetí veřejných knihoven ve Vídni

A new Concept for the Vienna Public Libraries

Markus Feigl, Head of Vienna Public Libraries

Středa 14. 9. 2011

8:15 - 12:00 hodin **Workshop I.**

How we develop staff to conduct self evaluation using Public Library Quality Improvement Matrix

Elaine Fulton, Scottish Library and Information Council

Using social media to promote the public library

Brendan Teeling, The Library Council, Ireland

14:00 - 15:30 hodin **Workshop II.**

Services for children and young people in public libraries

Markus Feigl, Vienna Public Libraries

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, aula Bobík
8:00 - 12:00 hodin

2. tématický blok

Centralizované knihovní služby (Garant: Ing. Martin Lhoták)

Centralizované knihovní služby - představení koncepce.

RNDr. Tomáš Řehák, Městská knihovna v Praze

Silný portál jako základní stavební kámen.

PhDr. Bohdana Stoklasová, Mgr. Jindřiška Pospíšilová, Národní knihovna ČR

Sdílení uživatelských identit.

Ing. Petr Žabička, Moravská zemská knihovna v Brně

On-line platby za poskytované služby.

Ing. Martin Svoboda, Národní technická knihovna v Praze

Koordinovaný přístup k informačním zdrojům.

Mgr. Štěpánka Žižková, Národní technická knihovna v Praze

13:00 - 14:00 hodin

Exkurze do Akademické knihovny Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, aula Bobík

14:15 - 18:15 hodin

3. tématický blok

Vzdělávání uživatelů knihoven (Garantka: Mgr. Eva Svobodová)

Část A - Informační vzdělávání uživatelů

Informační vzdělávání uživatelů není nutné zlo.

Mgr. Veronika Peslerová, Krajská knihovna Vysočiny

NAKLIV.

Mgr. Iva Zadražilová, Bc. Jan Zinduška, Národní klastr informačního vzdělávání (NAKLIV)

Jednoduché vyhledávání - jednoduchý uživatel.

Bc. Helena Selucká, Knihovna Jiřího Mahena v Brně

Poučený uživatel - výhra každé knihovny. Vyhledávací rozhraní knihoven - výhra poučeného uživatele?

Jana Chlanová, Jana Komersová, Národní lékařská knihovna

Informační vzdělávání v Sedlčanech.

Blanka Tauberová, Městská knihovna Sedlčany

Spolupráce hudebního oddělení Knihovny města Hradce Králové se studenty a pedagogy Hudební katedry UHK.

Mgr. Růžena Matěnová, Knihovna města Hradce Králové

Vzdělávací aktivity Zemědělské a potravinářské knihovny.

Lenka Nushartová, Ing. Dana Smetanová, Ústav zemědělské ekonomiky a informací

Část B - Knihovny jako vzdělávací instituce

Vzdělávání dospělých v Knihovně Kroměřížska.

PhDr. Šárka Kašpárková, Knihovna Kroměřížska

Univerzita volného času (UVČ) v Krajské knihovně Vysočiny.

Bc. Marcela Valecká, Krajská knihovna Vysočiny

Projekt Virtuální univerzita třetího věku (VU3V) - šance pro knihovny.

Blanka Tauberová, Městská knihovna Sedlčany

Umíme hodnotit efekt e-learningu v celoživotním vzdělávání lékařských knihovníků.

PhDr. Eva Lesenková, Ph.D., Národní lékařská knihovna

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, aula AV

8:30 - 12:30 hodin

4. tématický blok

On-line služby knihoven a digitální svět (Garant: Ing. Jan Kaňka)

Dlouhodobá ochrana digitálních dokumentů a projekt NDK.

Mgr. Jan Hutař, Mgr. Marek Melichar, Národní knihovna ČR

Aplikace Codeg 4 - nástroj pro optimalizaci OCR.

PhDr. Jiří Polišenský, Bc. Ondřej Lehrl, Národní knihovna ČR

Kramerius 4 - řešení pro zpřístupnění digitálních dokumentů.

Mgr. Tomáš Foltýn, Mgr. Pavla Švástová, Národní knihovna ČR

VuFind - alternativní rozhraní OPACu.

Mgr. Pavla Švástová, Národní knihovna ČR, Mgr. Jan Kolátor, Národní technická knihovna

Obálky knih... kam dál?

Barbora Ševčíková, Martin Šárfy, Městská knihovna v Praze

Bez bariér: eLearning, webináře a virtuální světy.

Bc. Helena Selucká, Bc. Jan Zikuška, PhDr. Petr Škyřík, Ph.D., Masarykova univerzita

Elektronická stopa čtenáře v knihovnickém systému aneb co ví Aleph NTK i bez ankety...

Bc. Ctibor Škuta, Pavlína Omastová, PhDr. Radka Římanová, Národní technická knihovna

Nové dimenze vyhledávání: výzvy integrace a relevance záznamů.

Vojislav Milovanovic, Jan Luprich, EBSCO Publishing

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Akademická knihovna - klub

14:30 - 18:30 hodin

Komunity a sociální sítě: lidé, obsah, technologie a vášně (Garant: PhDr. Petr Škyřík)

Čtvrtek 15. 9. 2011

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, aula Bobík

8:00 - 11:40 hodin

5. přednáškový blok

Trendy rozvoje veřejných knihoven II. (Garant: PhDr. Vít Richter)

Meziknihovní služby v ČR v roce 2010.

Mgr. Jindřiška Pospíšilová, Národní knihovna ČR

ANL včera - ANL dnes - ANL zítra?

PhDr. Jiřina Kádnerová, Středočeská vědecká knihovna

ANL + -.

PhDr. Bohdana Stoklasová, Národní knihovna ČR

Co mohou knihovny očekávat od novely AZ?

RSDr. Zdeněk Matušík, Národní knihovna ČR

Knihovnické profese v Národní soustavě povolání.

Mgr. Zlata Houšková, Národní knihovna ČR

Čtenář v době digitální.

prof. PhDr. Jiří Trávníček, M. A.

Nový standard pro veřejné knihovny.

PhDr. Vít Richter, Národní knihovna ČR

Neocenitelné služby knihoven.

RNDr. Tomáš Řehák, Městská knihovna v Praze

Tématický blok

TRENDY ROZVOJE VEŘEJNÝCH KNIHOVEN I.

garant Ing. Aleš Brožek

MĚŘENÍ ÚSPĚŠNOSTI VEŘEJNÝCH KNIHOVEN: SKOTSKÝ RÁMEC

Measuring success in public libraries: a framework in Scotland.

Elaine Fulton

Director, Scottish Library and Information Council/CILIP in Scotland

The Public Library Quality Improvement Matrix (PLQIM) is a peer-reviewed self evaluation process which was developed in Scotland by the Scottish Library and Information Council in 2004. It is based on the European Framework of Quality Management and follows on from two sets of kartely input-based library standards. PLQIM seeks to define what 'adequate' (the term used in the Scottish library legislation) library services are.

Services choose to reflect on 7 areas: information, community engagement, reading, learning, ethos, resources and leadership and rate themselves on the six-point scale, shared with the Her Majesty's Inspectorate of Education(HMIE) schools assessment. Almost 60 visits have been carried out across Scottish local authorities and almost 130 indicators reviewed and some 780 items of benchmark evidence collected.

In addition A Scottish Government fund, managed by SLIC, has made significant improvements, including new library management systems, wi-fi, learning programmes, library re-design and accessibility and inclusion initiatives. The fund is clearly linked to the process of self evaluation and national improvements.

In 2009, the process was re-developed for the library network of the State of Victoria, Australia. Using the Australian Business Excellence Framework, the toolkit was realigned and the process successfully piloted in Australia. SLIC's experience is reflected in the latest Scottish Government toolkit How Good is Our Culture and Sport. Support has also been provided the museums and archives sectors on the development of their tools.

MĚŘENÍ ÚSPĚŠNOSTI VEŘEJNÝCH KNIHOVEN: SKOTSKÝ RÁMEC

Measuring success in public libraries: a framework in Scotland.

Elaine Fulton

Director, Scottish Library and Information Council/CILIP in Scotland

Překlad : Jitka Banzetová, Krajská knihovna Karlovy Vary

Public Library Quality Improvement Matrix (PLQIM) je proces vlastního vzájemného hodnocení, který vyvinula ve Skotsku Scottish Library and Information Council (SLIC) v roce 2004. Základem je princip European Framework of Quality Management (EFQM), a dále vychází ze dvou sad knihovnických standardů založených na rozsáhlých vstupních údajích. PLQIM se snaží vymezit pojem „adekvátní“ knihovní služby (termín používaný ve skotské knihovnické legislativě).

Služby vybírají k úvaze sedm oblastí: informace, zapojení komunity, čtení, učení, étos, zdroje a vedení; sebehodnocení je šestistupňové, shodné se školským hodnocením Her Majesty's Inspectorate of Education (HMIE). Bylo uskutečněno téměř 60 návštěv napříč skotskými místními úřady a bylo prozkoumáno téměř 130 indikátorů a bylo posbíráno okolo 780 položek k benchmarkingu.

Fond skotské vlády řízený SLIC navíc učinil významná zlepšení, včetně nových systémů vedení knihoven, wi-fi, vzdělávacích programů, re-designu knihoven a změny přístupnosti a iniciativ v oblasti inkluze. Fond je zřetelně propojen s procesem vlastního vyhodnocení a národního zlepšování.

V roce 2009 byl tento proces sebehodnocení upraven pro knihovnickou síť ve státě Viktorie v Austrálii. Jeho metodika byla upravena podle Australian Business Excellence Framework a proces byl úspěšně vyzkoušen v Austrálii. Zkušenost SLIC reflektuje nejnovější metodický nástroj skotské vlády How Good is Our Culture and Sport. Pro sektor muzeí a archivů byla také zajištěna podpora pro vývoj jejich pomůcek.

Tématický blok

CENTRALIZOVANÉ KNIHOVNÍ SLUŽBY

garant Ing. Martin Lhoták

SDÍLENÍ UŽIVATELSKÝCH IDENTIT

Petr Žabička

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstrakt

Příspěvek seznamuje posluchače s možnostmi sdílení identit v prostředí našich knihoven s využitím standardizovaných technologií.

Klíčová slova

Sdílení identit, Shibboleth

Jedním z důležitých požadavků koncepce rozvoje knihoven na období 2011 – 2014 je odbourání co největšího množství bariér, komplikujících uživatelům přístup ke službám a informacím poskytovaným knihovnami. Logickým rozvinutím tohoto požadavku je snaha o poskytnutí co největší škály služeb a informací okamžitě a online a to pokud možno tak, aby tuto škálu mohla uživateli nabídnout libovolná knihovna.

Je zřejmé, že jednou z bariér při poskytování knihovních služeb je nutnost registrace uživatelů. Jsou sice situace, ve kterých není nutné registraci uživatele vyžadovat, nicméně znalost identity uživatele je v mnoha případech (např. absenční výpůjčky dokumentů, vzdálený přístup k elektronickým online zdrojům) nutnou podmínkou pro poskytnutí požadované služby. Je tedy zřejmé, že samotnou registraci, resp. ověření, že uživatel je tím, za koho se vydává, nebude nikdy možné zcela odbourat.

Na druhou stranu je zřejmé, že stávající způsob registrace uživatelů v knihovnách není optimální. Knihovna v podstatě nepotřebuje znát identitu každého čtenáře v okamžiku, kdy mu poskytuje službu. Stačí, když má spolehlivě zajištěno, že v případě potřeby bude moci tyto informace využít včetně toho, že bude mít zajištěnu právní vymahatelnost závazků uživatele.

K zajištění těchto požadavků je nutné aby došlo alespoň na jednom místě ke ztotožnění uživatele, tedy k nezpochybnitelnému propojení fyzické osoby a jejích přihlašovacích údajů. Poté je už jen nutné technicky zajistit možnost využití těchto přihlašovacích údajů na dalších místech. Standardizované technologie pro takové řešení již existují a běžně se používají, největší překážkou jejich rozšíření v oblasti knihoven tak může být problematika právní, tedy v současnosti zejména zákon na ochranu

osobních údajů, který velmi znesnadňuje potenciální vytvoření nějakého centrálního registru uživatelů.

Samotný proces registrace uživatele je možné realizovat dálkově již dnes, aby byl ale právně závazný, je nutné, aby uživatel stvrdil registraci svým podpisem. Ten sice může teoreticky být elektronický, ale vzhledem k jeho ceně a technické náročnosti jeho použití jej má a používá jen malá část potenciálních uživatelů knihoven. Pro nejbližší léta je proto nutné s nutností fyzického ověření identity uživatele počítat, při splnění určitých předpokladů by ale bylo možné v budoucnu tento jeden akt sdílet více knihovnami a eliminovat tak nutnost fyzické přítomnosti uživatele v knihovně, jejíž služby chce využít.

Moravská zemská knihovna proto nyní ve spolupráci s dalšími knihovnami (zejména KNAV a MKP) testuje možná technická řešení sdílení identit a připravuje podklady pro na ně navazující řešení smluvních vztahů. Předmětem testování je v současné době technické řešení právně nejjednodušší varianty, kdy uživatel sám iniciuje přenos svých registračních údajů do další knihovny zapojené v systému, se kterou pak vstupuje do samostatného právního vztahu. Následně pak bude v návaznosti na právní a organizační analýzu testována i varianta, kdy se uživatel identifikuje jen v jedné ze skupiny knihoven a ostatní knihovny nevyžadují separátní identifikaci uživatele - důvěřují registrující knihovně.

Jako technická platforma pro řešení této problematiky se nabízí Shibboleth - technologie, umožňující sdílení uživatelských identit více institucemi. Výhodou této technologie je mimo jiné to, že je u nás již v ostrém provozu v rámci České akademické federace identit eduID.cz (na stránkách eduid.cz je také podrobně popsáno technické řešení a proces zapojování do federace). Testování se proto zaměřuje zejména na možnosti realizace služby registrace uživatelů v prostředí infrastruktury eduID.cz, paralelně pak jsou řešeny i s tím související otázky právní.

Tématický blok

VZDĚLÁVÁNÍ UŽIVATELŮ KNIHOVEN

garantka Mgr. Eva Svobodová

INFORMAČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ UŽIVATELŮ VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH NENÍ NUTNÉ ZLO

Peslerová Veronika

Krajská knihovna Vysočiny v Havlíčkově Brodě, peslerova@kkvysociny.cz

Abstrakt

Z hlediska informačního vzdělávání není dobré chápat informační gramotnost jako samostatnou a oddělenou disciplínu. Všechny hlavní zásady s informační gramotností spojené by měly prostupovat celým děním v knihovně. Do co největšího počtu aktivit knihovny by tedy měly být zařazovány takové prvky, které by podpořily zvyšování informační gramotnosti, ale zároveň ji přímo propojily s možností praktického využití. Příspěvek bude uveden informacemi o vzniku a současné činnosti odborné sekce SKDUK pro informační vzdělávání uživatelů.

Klíčová slova

informační gramotnost, informační vzdělávání, SDRUK, Sekce pro informační vzdělávání, veřejné knihovny

Úvod

Již od poloviny 20. století lze téměř ve všech knihovnách pozorovat aktivity knihoven zaměřené na vzdělávání uživatelů, orientaci návštěvníků v knihovně, na práci s katalogy apod., ať už je knihovníci nazývali knihovnickými lekcemi, knihovnicko-informačními lekcemi, bibliograficko-informační přípravou žáků a studentů nebo docela jinak. Každá knihovna si však realizovala tyto aktivity po svém, učila návštěvníky orientaci ve své knihovně a ve svém informačním aparátu. Až konec 20. století přinesl nutnost předávat uživatelům i informace o systému knihoven, využití internetu a databází. Obsah takto zaměřených lekcí, přednášek a dalších aktivit pro různé věkové skupiny návštěvníků knihoven si však i nadále knihovníci zpracovávali sami na základě svých zkušeností, schopností a také technických možností. Jen sporadicky docházelo k výměnám zkušeností mezi jednotlivými knihovnami. Potřeba vzdělávat návštěvníky v informační oblasti však rapidně rostla, zároveň vzrůstala i snaha knihovníků naučit se uživatele vzdělávat.

Navíc se knihovny po roce 1990 velmi proměňují. Jsou každým rokem lépe technicky vybavené, počítače a připojení k internetu jsou samozřejmostí i ve zcela malých obecních knihovnách, knihovny disponují většími prostory apod. V souvislosti s těmito podmínkami a se změnami nároků společnosti na služby knihoven se mění výrazně pracovní postupy, normy, standardy. Pracujeme s novými typy dokumentů, rozšiřujeme služby apod. Výchova uživatelů k práci s informacemi, podpora informační gramotnosti - významná, základní a zcela neoddelitelná součást knihovnické práce - však jakoby přešlapovala na místě. Nezbytné propojení knihovnických a informačních lekcí s informačními a komunikačními technologiemi (on-line katalogy, vyhledávání ne v kartotékách, ale v databázích, na internetu) nemělo výrazný vliv na obsah a formu realizace těchto lekcí. V mnoha knihovnách stále

učí vyhledávat informace omezeně, tj. pouze v jejich informačním aparátu. Navíc vzhledem k tomu, že se od roku 2007 mění postupně v jednotlivých typech škol metody i přístup k výuce a tvorbě Školních vzdělávacích programů, je nutné, aby se knihovníci z veřejných knihoven s těmito změnami seznamovali a koordinovali svou práci s dětmi a mládeží, spolupráci se školami a jejich školními knihovnami adekvátním a efektivním způsobem.

Neopomenutelné jsou též informace, že 100% toho, co dnes známe, bude za 25 let tvořit jen 10 – 15% dosažitelných informací, že většina dnešních znalostí má přechodnou platnost deseti let, pak budou tyto informace zastaralé nebo nepřesné, a že objem znalostí se každých 5-7 let zdvojnásobuje. Objem informací stále vzrůstá a není v silách žádného člověka tyto informace obsáhnout. Jako jedna z nejdůležitějších schopností se tedy nyní jeví schopnost umět efektivně vyhledávat potřebné informace, pracovat s nimi, umět je třídit, dávat do souvislostí, kriticky a tvořivě je zpracovávat a produktivně je využívat při studiu a při vlastním sebevzdělávání.

Sekce SDRUK pro informační vzdělávání uživatelů

Jednou z prvních knihoven, která se informačním vzděláváním na seminářích zabývala, byla Moravská zemská knihovna. Její semináře k informačnímu vzdělávání (v roce 2010 se uskutečnil již 9. ročník semináře „Informační gramotnost - vědomosti a dovednosti pro život“), mají tradičně vysokou úroveň. Již zde a především na semináři Informační vzdělávání ve veřejných knihovnách v roce 2008 (nultý ročník), který pořádala opět Moravská zemská knihovna ve spolupráci s SVK v Hradci Králové se poprvé ozvala potřeba vytvořit systém informačního vzdělávání ve veřejných knihovnách. Závěry ze semináře nastínily, že jsou knihovníci ochotni v této oblasti spolupracovat a že je potřeba začít pracovat na vytvoření systému informačního vzdělávání ve veřejných knihovnách.

Vznik odborné sekce byl iniciován na prvním ročníku semináře Informační vzdělávání ve veřejných knihovnách, který se konal v dubnu 2009 ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové. Jako vhodná platforma pro tyto aktivity se jevil pracovní tým při Sdružení knihoven ČR (dále jen SDRUK). Rada SDRUK schválila vznik sekce IVU (Informační vzdělávání uživatelů veřejných knihoven) na svém zasedání hned v květnu 2009 a jejím řízením pověřila Mgr. Evu Svobodovou (ředitelku Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové). V současnosti má sekce 19 členů. Zastoupeny jsou všechny krajské knihovny, Moravská zemská knihovna v Brně, Městská knihovna v Praze, Knihovna Jiřího Mahena v Brně a Městská knihovna v Hodoníně. Členové sekce si jako prioritu stanovili vytvoření systému informačního vzdělávání uživatelů knihoven pro různé věkové kategorie.

V září 2009 se konalo ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové jednodenní setkání. Zde bylo mj. rozhodnuto o zrealizování průzkumu úrovně a obsahu informačního vzdělávání uživatelů v jednotlivých krajích a byly stanoveny okruhy informačního vzdělávání (Čtenářská gramotnost, Knihovna – zdroj informací, Informační zdroje – tištěné, elektronické, audiovizuální).

Již dvoudenní pracovní jednání sekce IVU se konalo v únoru 2010 v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Bylo totiž dohodnuto, že pracovní setkání budou „putovní“. Zde byly rozpracovány obsahové moduly informačního vzdělávání pro žáky základních a středních škol a předběžně vyhodnocen dotazník. Vyhodnocením se zabývala Mgr. Jana Nejezchlebová. Osloveno bylo přes 800 knihoven, vyplněných dotazníků se vrátilo 439. Poprvé jsme tak získali konkrétní údaje o informačním vzdělávání v knihovnách, o cílových skupinách, obsahu i metodách práce. Ověřili jsme si tak, že knihovny stále málo využívají informační zdroje, databáze, Jednotnou informační bránu, webové stránky různých knihoven a informačních institucí. Informační výchova je stále prioritně zaměřena na exkurze, seznamování s orientací v konkrétní knihovně, s využíváním jejích informačních zdrojů a služeb. To je samozřejmé a jednoznačně potřebné, je to základ. Na informační vzdělávání máme však náročnější požadavky, které zahrnují znalosti, dovednosti a schopnosti práce s informacemi - od formulování požadavku přes vyhledání relevantních informací až po jejich zpracování, prezentaci a možnosti dalšího využití. Dotazník také ukázal na nedostatek materiálů, které by pomohly knihovníkům v jejich práci a výrazný nedostatek odpovídajícího vzdělávání knihovníků. Je třeba knihovníky seznámit praktickou („návodnou“) formou s novým pojetím informačního vzdělávání, nejen po obsahové stránce, ale i s metodami a způsobem práce s dětmi a dospívajícími, se středoškoláky. Zástupci z krajských knihoven, kteří jsou členy IVU, budou připravovat jednodenní praktické semináře, na nichž budou využity a prezentovány i zkušenosti vybraných knihoven.

Třetí pracovní setkání se konalo v listopadu 2010 v krajské knihovně v Pardubicích. Vedoucí tří pracovních skupin sekce IVU, které rozpracovávají obsahovou náplň jednotlivých modulů informačního vzdělávání, prezentovaly dosavadní výsledky.

- Cílem modulu Čtenářská gramotnost (Bc. Helena Selucká, KJM Brno) je podpora rozvoje čtenářství, porozumění textu, práce a pochopení beletristického i naučného textu.
- Obsahem modulu Knihovny - zdroje informací (PhDr. Zuzana Hájková, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích) bude získání schopností a dovedností informace nejen vybrat a zpracovat, ale umět je dále aplikovat. Dále pracovat s nejrůznějšími zdroji informací, ale také znát a orientovat se v různých typech knihoven a informačních institucí.
- Modul Informační zdroje - tištěné, elektronické, audiovizuální (Mgr. Jana Leparová, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě) je zaměřen na práci s databázemi, vyhledávání informací na internetu, využívání elektronických služeb knihoven apod. Všechny tři moduly na sebe navazují a rozvíjejí vědomosti, schopnosti žáků a studentů tak, aby byli úměrně svému věku informačně gramotní a práce s informacemi se stala součástí jejich práce ve škole, při studiu i při rozvíjení odborné zájmové činnosti

Druhý ročník semináře se konal v dubnu 2010 v MZK v Brně. Obsahově byl koncipován tak, aby informoval o výsledcích dosavadní práce sekce IVU a předložil dostatek konkrétních podkladů k tomu, jak informační vzdělávání uživatelů postupně ve veřejných knihovnách měnit (seminář byl zaměřen na žáky základních škol a studenty středních škol).

Třetí seminář se konal letos v dubnu v SVK v Hradci Králové. První den byl přednáškový, zaměřený na didaktické pojetí informačního vzdělávání žáků a studentů středních škol. Dokladoval, že změna obsahu, pojetí informačního vzdělávání vyžaduje i odpovídající metody výuky, jiný způsob práce s žáky a studenty. Druhý se nesl ve znamení workshopu a práce ve skupinách.

Čtvrté pracovní setkání bude opět dvoudenní a bude se konat na podzim letošního roku v Krajské knihovně ve Zlíně. Čtvrtý ročník seminář je plánován opět na duben a měl by se podle předběžné domluvy konat v Praze.

Zápisy z jednání sekce IVU jsou uveřejněny na adrese <http://www.sdruk.cz/ivu/>.

Trocha teorie

Informační vzdělávání je obecně chápáno jako proces, který vede k dosažení **informační gramotnosti**. Existuje mnoho definic tohoto pojmu, ale zjednodušeně by se dala informační gramotnost vyjádřit asi takto:

Informační gramotnost	
funkční gramotnost	ICT gramotnost

Tabulka 1: Informační gramotnost

Funkční gramotnost zahrnuje literární, dokumentovou, numerickou a jazykovou gramotnost a ICT gramotnost je někdy též označovaná jako počítačová či internetová gramotnost. Každá ze složek informační gramotnosti v sobě skrývá definování přesně určených schopností. Je to např. čtení s pochopením (tj. schopnost nalézt a porozumět informaci v textu a umět ji interpretovat), psaní referátů a seminárních prací, práce s databázemi a formuláři, práce s informačními zdroji, citace, práce s číselnými údaji, grafy, tvorba tabulek, výpočty apod., jazyková gramotnost zahrnuje nejen zvládnutí cizího jazyka (především angličtiny), ale také jazyka mateřského a konečně ICT gramotnost se týká práce s informačními a komunikačními technologiemi a sítěmi.

V poslední době je však velmi diskutovaná též gramotnost čtenářská. Ta se částečně s informační gramotností překrývá, obsahuje ale ještě některé další schopnosti. Čtenářská gramotnost je především v mladším věku zaměřena také na samotnou techniku čtení a vědomí potřeby četby a využívání knih. Čtenářská gramotnost není, jak název možná mylně napovídá, chápána jako prostá dovednost zvládnout techniku čtení, tedy dovednost získaná v dětství a určená k jednoduchému dešifrování a porozumění textu. Současné pojetí čtenářské gramotnosti v sobě kromě jiného zahrnuje i čtení s porozuměním, nejen vědět o čem čteme, ale umět také získat z textu informace, spojit je s vlastní dosavadní zkušeností, s tím, co již známe a víme, a vytvořit si pro sebe kvalitativně novou informaci. Přestože se knihovny, především jejich dětská oddělení, snaží děti přitáhnout ke čtení, pořádají nejrůznější akce na podporu čtení a čtenářství, které vnímám jako velmi prospěšné a přínosné,

na podporu čtenářské gramotnosti jako takové (tj. práci s textem, získávání informací z textu apod.), knihovny občas zapomínají.

Současná situace

Termín informační vzdělávání bohužel ještě není zcela zažitý, přestože vystihuje vzdělávání jako celoživotní proces mnohem lépe než termín informační výchova, který je v knihovnách velmi často používán. Mj. sekce IVU SDRUK preferuje tento termín, protože knihovny se snaží informačně vzdělávat uživatele, popř. nejširší veřejnost od útlého věku (mateřské školy) až po věk seniorský. Jedná se tedy skutečně spíše o vzdělávání než o výchovu, dospělé již totiž knihovna těžko převychová. V některých knihovnách si dokonce nevědí rady s obsahem pojmu informační vzdělávání. Knihovníkům není zcela jasné, co všechno se dá do oblasti informačního vzdělávání zahrnout, co ještě informační vzdělávání je a co už ne. Velmi často jsou informačním vzděláváním myšleny pouze lekce informační výchovy pro všechny stupně škol, které se však bohužel velmi často omezují pouze na „tady máme to a to“, „v katalogu se vyhledává tak a tak“, „MDT je to a to“ a svou strohostí a krátkostí připomínají spíše exkurze. Informace knihovník často předává stejně jako učitel ve škole, tedy formou strohého výkladu.

Kromě zastřešujícího termínu však nejsou sladěny ani termíny dílčí. V některých knihovnách se provozují lekce informační výchovy, lekce informačního vzdělávání, knihovnicko-informační lekce, jinde bibliografické lekce, knihovnické lekce, besedy, tematické besedy, návštěva knihovny, exkurze nebo dokonce různé KIVKY či KB lekce. Nyní tedy není možné, aby knihovny propagovaly akce a aktivity, které pořádají v rámci informačního vzdělávání, společně. Spíše matou nejednotným označením školy i veřejnost, a to je jistě na škodu věci.

Jak nad oblastí terminologickou, tak nad tím, zda knihovny v oblasti informačního vzdělávání pokrývají celé věkové spektrum uživatelů, je třeba se zamyslet. Jen tak se bude knihovnám lépe „bojovat“ s konkurencí. Je totiž možné, že pokud knihovny neupraví svou nabídku požadavkům doby a okolí, iniciativu v oblasti informačního vzdělávání převezmou jiní. Ať už to budou jiné kulturní organizace (např. muzea a galerie a jejich velmi dobré programy pro široké věkové spektrum návštěvníků, které už se běžně stávají součástí výstav a instalací), nebo např. média či třeba vzdělávací agentury apod. Stačí se jen podívat na příklady některých pracovních listů, které zmíněné instituce nebo organizace používají. Jistě nejsou mnohé z nich dokonalé, ale učí děti to, co by měly také (nebo především?) knihovny. A sice: vyhledávat, třídit, posuzovat informace, pracovat samostatně, dozvídat se informace, které jsou pro mě důležité samostatně, samostatně je vyhodnocovat.

Co s tím?

Knihovny se stále více snaží být především místem setkávání a nabízejí velké množství nejrůznějších kulturních a společenských aktivit, což je jistě chvályhodné. Domnívám se však, že veřejné knihovny by měly být nejen místem setkávání, ale i místem vzdělávání (sebevzdělávání,

informačního vzdělávání). Obě tyto funkce by měly být v rovnováze a vzájemně se mohou velmi dobře doplňovat, zejména pokud je chytře propojíme.

Zcela jistě nepůjde jen změnit či pozměnit stávající systém informační výchovy. To by bylo v současné době již málo. Jsem přesvědčená, že je nutné se na informační vzdělávání podívat ze zcela jiného úhlu, změnit především zažité vzorce přípravy knihovnických lekcí, stanovit si přesný smysl a cíl každé lekce, programu.

Zároveň je třeba se snažit implementovat náplň informačního vzdělávání do většiny aktivit pro děti i dospělé tak, aby prostupovalo celým dnem v knihovně. Do aktivit knihovny by tedy měly být zařazovány takové prvky, které by podpořily zvyšování informační gramotnosti, ale zároveň ji přímo propojily s možností praktického využití. Knihovny by se měly snažit, aby různé soutěže pro veřejnost (děti i dospělé) podporovaly výše zmíněné dovednosti, o svých aktivitách v oblasti informačního vzdělávání informovat na webových stránkách (nejen nabídka pro školy), které budou pokud možno interaktivní (tj. uživatel si bude moci ihned něco sám vyzkoušet – otestovat se), mohou např. systematicky začít připravovat k jednotlivým akcím letáky s doporučenou literaturou, webovými stránkami a dalšími informacemi k danému tématu apod. Pokud na závěr letáku doplní kvízovou otázku nebo dokonce soutěž, která umožní účastníkům vyzkoušet si svou paměť, tak v podstatě přidají společenské či kulturní akci informační hodnotu. Tyto letáky pak mohou být na webových stránkách knihovny k dispozici i ostatním zájemcům. V rámci Týdne čtení se knihovny mohou více než na předčítání zaměřit na podporu čtenářské gramotnosti, při pasování čtenářů mohou kromě průkazky do knihovny připravit pro rodiče soupis vhodné literatury atd. Uživatelům je též možné nabízet otestování vlastních znalostí pomocí pravidelných kvízů (nejlépe v interaktivní elektronické podobě). I zde je však zapotřebí nezapomínat na doporučenou literaturu či odkazy na různé zdroje pro méně úspěšné apod. Možností je mnoho, ne každá knihovna je však využívá.

Navíc, jestliže se školy řídí novou strategií (i tak lze jistě nazvat rámcové a školní vzdělávací programy), je nasnadě, že i knihovny, které se školami úzce spolupracují, by se měly těmto programům přizpůsobit. Rámcový vzdělávací program je prvním důležitým krokem, který ve svých cílech vytyčil zvýšení informační gramotnosti a poskytuje školám volnost ve způsobu jejich dosažení. Práce s jazykem, textem a informacemi by tedy nyní již neměla být pouze izolovaným předmětem, v rámci kterého učitelé volí různé postupy, nespolupracují navzájem a do jisté míry informační gramotnost podceňují, ale stává se nedílnou součástí vzdělávání od základní školy a prolíná všemi vyučovacími předměty. A znovu tedy! Proč takto nepojmout informační výchovu i v knihovnách? Proč se orientovat pouze na informační lekce? Proč nezabudovat to, co chceme naše uživatele naučit, do veškerých knihovnických aktivit? A širě možností je velká, protože jen Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání stanovuje v oblasti informačního vzdělávání, že by žák měl umět číst s porozuměním přiměřeně náročné a rozsáhlé texty, rozlišovat podstatné a okrajové informace, rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah, prostřednictvím četby formulovat vlastní názory a pocity, rozvíjet základní čtenářské návyky

i schopnosti tvořivé a kritické práce s textem, interpretovat a reprodukovat literární text, rozlišit názory od fakt a ověřovat je porovnáváním s dostupnými informačními zdroji, využívat čtení k dalšímu učení – vyhledávat klíčová slova, formulovat hlavní myšlenky textu, pořizovat zápisky apod. Žák by měl dále umět ovládat výpočetní techniku a moderní informační technologie, orientovat se ve světě informací, vyhledávat informace z různých zdrojů, umět s nimi tvořivě pracovat a využívat je při dalším vzdělávání i v praktickém životě, umět rychle vyhledávat a zpracovávat potřebné informace pomocí internetu a jiných digitálních médií, realizovat metodu „učení kdekoliv a kdykoliv“ apod. Všechno toto v knihovnách přirozeně nezvládneme, ale to ani není potřeba. Obsáhnout toto vše je úkolem škol, ale proč jim v tom nepomoci?

Zároveň je však třeba nezapomínat na to, že je nutné vybírat metody a prostředky, které by děti (ale i další uživatele) aktivizovaly, vedly ke spolupráci, rozvíjely jejich tvořivost a kritické myšlení, respektovaly jejich zájem a schopnosti. Vyučování, předávání informací a dovedností je mnohem víc než jen pouhý výklad, výčet faktů a informací. Pouhé přednášení nikdy nepovede k trvalému zapamatování, toho je možné dosáhnout pouze aktivním učením. Proč je nezbytné, aby vše probíhalo aktivním způsobem je jasné. Protože jen to, co slyšíme, vidíme, ozkoušíme si, procvičíme, prodiskutujeme, „odžijeme“, si dobře zapamatujeme.

Jako velmi vhodné pro záměry a cíle knihoven se jeví metody používané v rámci programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení (v angličtině Reading & Writing for Critical Thinking - RWCT). Pro program je charakteristické zejména promyšlené a strukturované využití čtení, psaní a diskuse k rozvíjení samostatného myšlení, k podnícení potřeby i schopnosti celoživotního vzdělávání, tvořivého přístupu k novým situacím, schopnosti spolupracovat a respektovat názory druhých. Program RWCT (velmi často používán jen termín kritické myšlení) však není zaměřen jen na oblast práce s textem a informacemi, ale cíleně a systematicky rozvíjí důležité životní dovednosti (dovednost učit se, řešit problémy, komunikovat, spolupracovat, kriticky myslet). „Myslet kriticky“ přitom neznamená jen informaci porozumět, ale také ji prozkoumat, porovnat s opačnými názory, s tím, co již o tématu víme a na tomto základě zaujímat určitá stanoviska a názory, které jsme schopni racionálně obhájit. Znamená to též klást otázky a systematicky hledat odpovědi, nalézat alternativy k obvyklým postupům a mít pochybnosti o hotových soudech.

Závěr

Jsem přesvědčena, že jde jen o to, zamyslet se nad tím, co je naším cílem. Je to získání nových čtenářů či návštěvníků? Je to počet kulturních akcí? To jsou jistě důležité, ale trochu prvoplánové cíle. Kromě nich bychom se měli naučit i propagovat svoji knihovnu jako informační instituci, která podává konkrétní pomocnou ruku při práci s informacemi.

Díky rámcovým vzdělávacím programům škol, mezinárodním průzkumům čtenářské a informační gramotnosti a potřebě celoživotního vzdělávání stoupá společenská poptávka po práci s informacemi. Stále více lidí začíná cítit potřebu orientace v „moři informací“ a nutnost se dále vzdělávat a knihovny

by toho měly využít. Je pravda, že současné technologie poskytují informace rychleji než knihovny, ale neumí naučit jak s těmi informacemi zacházet a jak je využít. A právě to je šance knihoven.

Sekce SDRUK pro informační vzdělávání ve veřejných knihovnách bude i nadále pracovat ve spolupráci s dalšími subjekty na vytvoření nového systému informační výchovy pro veřejné knihovny, upřesnění terminologie, vytvoření metodického materiálu, který bude srozumitelný jak pro velké, tak pro malé knihovny, a pořádání praktických, názorných seminářů v jednotlivých krajích, na nichž budou představeny ukázky a dobré zkušenosti z praxe některých knihoven. Věřím, že se nám vše podaří.

Použité zdroje:

1. Blažková, Božena. Informační vzdělávání ve veřejných knihovnách aneb Proč, co a jak? Čtenář. 2009, roč. 61, č. 7/8, s. 270-271.
2. Blažková, Božena. Jak knihovny prezentují IVU na svých webových stránkách aneb Hledání souvislostí. Příspěvek ze Semináře Informační vzdělávání uživatelů ve veřejných knihovnách, 12.-14. dubna 2011 v Hradci Králové. [online]. 14.06.2010 [cit. 16.06.2011]. Dostupný z WWW: <www.svkos.cz/sdruk/odborne-sekce/sekce-pro-informacni-vzdelavani-uzivatele/seminar-informacni-vzdelavani-uzivatele-ve-verejnych-knihovnach/>.
3. Hájková, Zuzana; Leparová, Jana; Nejezchlebová, Jana. Informační vzdělávání uživatelů - sekce IVU začíná pracovat. Ikaros [online]. 2010, roč. 14, č. 3. [cit. 16.06.2011] Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/6012>>.
4. Nejezchlebová, Jana. Informační centra středních škol. In Informační gramotnost. Brno : Moravská zemská knihovna, 2004, s. 104-113.
5. Nejezchlebová, Jana. Informační vzdělávání ve veřejných knihovnách – nové vize a úkoly. Čtenář. 2010, roč. 62, č.7/8, s. 270-273.
6. Peslerová, Veronika. Informační výchova jinak (líp?). Knihovnicko-informační zpravodaj U nás. 2009, roč. 19, č. 3, s. 10-13.
7. Steel, Jeannie L. a kol. Rozvíjení kritického myšlení. RWCT. 1997, s. 2.
8. Svobodová, Eva. Sekce SDRUK pro informační vzdělávání uživatelů se představuje. Duha [online]. 18.06.2010 [cit. 16.06.2011]. Dostupný z WWW: <<http://duha.mzk.cz/clanky/sekce-sdruk-pro-informacni-vzdelavani-uzivatele-se-predstavuje>>. ISSN 1804-4255.
9. Vymětal, Jan; Váchová, Miriam. Úvod do studia odborné literatury. Praha : Nakladatelství Orac, 2000, s. 16.

REALIZOVANÉ A PLÁNOVANÉ AKTIVITY PROJEKTU NAKLIV

Zadrazilová Iva

KISK FF MU, Centrum NAKLIV, zadrazilova@nakliv.cz

Abstrakt

Příspěvek představuje hlavní aktivity projektu NAKLIV (Národní klastr informačního vzdělávání) s důrazem na aktivity realizované v první polovině běhu projektu. Mezi tyto aktivity je zařazeno vytvoření Standardu lektora a knowledge mentora informačního vzdělávání, příprava a realizace deseti seminářů, cyklus krátkodobých stáží a příprava tří online portálů pro sdílení a spolupráci v oblasti informačního vzdělávání a e-learningu.

Klíčová slova

e-learning, informační vzdělávání, informační gramotnost, lektor informačního vzdělávání, NAKLIV, semináře

Úvod

Kabinet informačních studií a knihovnictví (KISK), spadající pod Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, využil v roce 2009 vyhlášení výzvy Operačního programu EU "Vzdělávání pro konkurenceschopnost", což je víceletý program v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Tento program je rozvržen na období 2007-2013, ve kterém lze čerpat finanční prostředky z Evropského sociálního fondu. Na základě výzvy podal KISK na jaře roku 2009 několik projektových žádostí a jedním ze schválených projektů se stal projekt NAKLIV.

O projektu

Projekt NAKLIV zahájil svou činnost v listopadu roku 2009. Jedná se o tříletý projekt, jehož hlavním cílem je podpora oblastí informačního vzdělávání a navázání spolupráce v rámci sítě zapojených partnerů. Vytvořením sítě (klastru) těchto institucí bude umožněna podpora přenosu a sdílení zkušeností a znalostí týkajících se informačního vzdělávání. Užší realizační tým projektu je tvořen třemi kmenovými zaměstnanci - manažerem projektu, odborným garantem a administrátorkou. Kromě Masarykovy univerzity se do projektu zapojilo dalších sedm institucí napříč celou republikou - 5 vysokých škol, 1 vyšší odborná škola a 1 vědecká knihovna¹. Cílovou skupinou projektu tvoří neakademická pracovníci vysokých škol, kam spadají především knihovníci, dále potom akademická pracovníci a doktorandi, kteří se zabývají informačním vzděláváním a v neposlední řadě pedagogická a nepedagogická pracovníci vyšších odborných škol. Přesto, že je cílová skupina přesně definována,

¹ Vysoké učení technické v Brně, Obchodní akademie, Střední odborná škola knihovnická a Vyšší odborná škola knihovnických, informačních a sociálních služeb Brno, Mendelova univerzita v Brně, Moravská zemská knihovna, Slezská univerzita v Opavě, Univerzita Karlova a Palackého univerzita v Olomouci.

může projekt v rámci svých aktivit oslovit i osoby, které do cílové skupiny primárně nespádají. Obecně se dá říci, že je projekt určen pro jakéhokoliv zájemce o oblast informační gramotnosti. Jedním z dílčích cílů projektu je totiž také vytvoření fungující komunity kvalifikovaných lektorů a osob, které se věnují informačnímu vzdělávání a využívají moderní metody spolupráce nejen k výuce, ale i vzájemnému sdílení materiálů a poznatků dobré praxe.

Klíčové aktivity

Klíčové aktivity jsou základním stavebním kamenem jakéhokoliv projektu. Každá aktivita má stanovené dílčí cíle, kterých je třeba v průběhu trvání projektu dosáhnout. Klíčové aktivity jsou de facto výstupy projektu, které je nutné za dobu trvání projektu splnit a které jsou důkladně specifikovány i v projektové žádosti. Projekt NAKLIV má celkem jedenáct klíčových aktivit, z nichž zde budou představeny ty nejdůležitější, vybrané se zřetelem na přínos pro cílovou skupinu.

Tvorba standardu lektora informačního vzdělávání

Jednou z prvních klíčových aktivit, která se realizovala hned po úvodní odborné konferenci projektu, byla tvorba Standardu lektora a knowledge mentora informačního vzdělávání. Tento dokument se stal podkladem pro realizaci seminářů a workshopů a jsou v něm definovány základní znalosti a odborné kompetence lektorů a knowledge mentorů. V České republice dosud neexistoval obecně platný nástroj pro určení znalostní a kompetenční úrovně člověka činného v informačním vzdělávání. Během jeho tvorby bylo proto nutné získat inspiraci v zahraničí a podrobně prostudovat již existující standardy.² Díky definování a charakteristice kompetencí ve Standardu je možné efektivně zlepšovat úroveň samotných lekcí a kurzů informačního vzdělávání, stejně tak získat základní představu o znalostech a kompetencích nutných k vlastní samostatné tvorbě a přípravě lekcí informačního vzdělávání. Celý text Standardu byl též recenzován nezávislými odborníky a v plné podobě je zveřejněn na stránkách projektu³, odkud si ho mohou zájemci stáhnout.

² např. Standards of professional excellence for teacher librarians (The Australian Library and Information Association (ALIA) and the Australian School Library Association (ASLA) nebo Standards for Proficiencies for Instruction Librarians and Coordinators: A Practical Guide (Association of College and Research Libraries - A division of the American Library Association)

³viz <http://www.nakliv.cz/standard-lektora-informacniho-vzdelavani>

lektor

knowledge
mentor

frontální
výuka

on-line
výuka

Obrázek 1: Struktura Standardu

Semináře

Další z hlavních klíčových aktivit projektu NAKLIV jsou semináře, které mají za cíl zvyšování odborných kompetencí cílové skupiny, zvláště těch osob, které se aktivně podílejí na informačním vzdělávání ve svých institucích. Semináře jsou rozděleny na dvě úrovně dle výše zmiňovaného Standardu - na semináře pro lektory informačního vzdělávání a na semináře pro knowledge mentory.

První cyklus seminářů proběhl v období září 2010 - březen 2011. Seminářů určených pro lektory informačního vzdělávání bylo celkem sedm a navazovaly na ně semináře určené pro knowledge mentory, které byly tři. Periodicita těchto seminářů byla zvolena i s ohledem na to, že většina zájemců se chtěla zúčastnit všech seminářů a proto se konaly vždy v úterý po cca třech týdnech. Výběr témat byl přizpůsoben Standardu a snahou bylo zachování návaznosti jednotlivých témat. Prvních sedm seminářů pokrylo tato témata:

1. Právní a etické základy lektora informačního vzdělávání

V úvodu se posluchači seznámili se čtyřmi základními přístupy vymezujícími předmět informační etiky, se základními koncepty a jejich vzájemnými rozpory při praktickém uplatňování. Nebyla opomenuta problematika etických pravidel pro práci s ICT. V průběhu semináře byli účastníci seznámeni s vybranými ustanoveními autorského zákona, které se dotýkají jejich práce v knihovnách, s výkladovou praxí těchto ustanovení a tedy vymezením mantinelů, v nichž je nutno se při těchto činnostech pohybovat. Případové studie formou workshopu seznámily posluchače s problematikou citlivého posuzování plagiátorství a zásadami tvorby etického kodexu studenta e-learningového kurzu.

2. Online technologie pro informační vzdělávání

Cílem semináře bylo seznámit účastníky s širokým spektrem nástrojů, které jsou zdarma dostupné na internetu, a s jejichž pomocí lze vytvářet působivé prezentace, které nezapadnou mezi ostatními, většinou lineárně koncipovanými prezentacemi. Obraz, jednoduchý pohyb a především poutavé zpracování, které se vymyká standardu běžného publikování na VŠ, bylo hlavním tématem semináře.

3. Využití nových médií v informačním vzdělávání

Seminář se zaměřil na oblast nových médií, informační gramotnosti a informačního vzdělávání. Cílem bylo přiblížit účastníkům, jak lze chápat nová média, co je součástí informační a mediální gramotnosti a co všechno může být zahrnuto pod informační vzdělávání a nová média. Po teoretickém úvodu následovala praktická část, kdy si účastníci vyzkoušeli potenciál nových médií, resp. informačních a komunikačních technologií (ICT) obecně, v oblasti informačního vzdělávání, a to při práci v týmech.

4. Teorie pedagogické praxe

Během tohoto semináře se účastníci seznámili se základními teoretickými pojmy souvisejícími s pedagogickou praxí. Seminář byl rozdělen do bloků:

- Jak je pojmána současná pedagogika
- Co nám říká pedagogický výzkum
- Kdo je učitel a jak probíhá komunikace ve výuce
- Stačí nám v současnosti učebnice nebo kniha?

5. Plánování, příprava, realizace a evaluace výuky a lektorství (dvoudenní seminář)

První den dvoudenního semináře se účastníci seznámili s konkrétními dovednostmi a kompetencemi nutnými k přípravě vyučovací jednotky. Seminář volně navazoval na předchozí a byl rozdělen do následujících bloků:

- Než začneme s výukou aneb několik klíčových úvah na začátek
- Plánování a příprava výuky (výukové cíle, didaktické prostředky, metody)
- Realizace a řízení vyučovací jednotky

- Hodnocení výsledků učících se a reflexe vlastní práce učitele a evaluace

Druhý den tohoto semináře byl věnován lektorským dovednostem, a to jak z teoretické, tak z praktické stránky. Čtyři bloky semináře pokrývaly tato témata:

- Dospělý jako účastník vzdělávání (teoretický výklad s diskuzí)
- Nástroje v lektorově kufříku: metody a formy práce s dospělými
- Scénář aneb tvorba obsahu vzdělávací akce pro dospělé
- Osobnost lektora vzdělávání dospělých

6. Prezentační a komunikační dovednosti

Seminář byl zaměřen na praktické dovednosti tvorby a přednesu prezentací. Úvod byl věnován krátkému teoretickému výkladu. Důraz byl kladen zejména na jazyk, rétoriku, verbální projev, řeč těla, oblečení a podpůrné prostředky. Zmíněny byly nejčastější chyby při prezentování a jak se jich vyvarovat. V odpolední části byl každý z účastníků vyzván, aby přednesl vlastní prezentaci - ta byla nahrána na kameru a lektorka spolu s ostatními účastníky semináře každou prezentaci zhodnotila a navrhla co zlepšit.

Následující tři semináře pro knowledge mentory rozšiřovaly první úroveň, byly zaměřeny více na spolupráci mezi jednotlivými účastníky:

7. Metodologie, příprava a hodnocení výzkumů

Seminář byl zaměřen na metodologii výzkumů. V dopolední části lektorka vysvětlila, k čemu je dobrý empirický výzkum a jak si navrhnout vlastní výzkumné šetření. Probralo se téma výzkumných otázek, sběru dat a vzorků. Odpolední část byla zaměřena prakticky na samotnou tvorbu výzkumného nástroje (dotazníku), zpracování dat v dotazníkovém šetření a statistické metody a analýzy dat.

8. Projekty v informačním vzdělávání

Tento seminář seznámil účastníky se základy projektového managementu. Byly definovány základní termíny, literatura, zdroje a kurzy týkající se této problematiky. Účastníci se seznámili s různými fázemi vzniku projektu a základy projektového řízení v praxi. Odpolední část byla věnovaná přípravě a prezentaci projektů jednotlivých účastníků, které si vytvořili na základě informací z dopolední části a navzájem je odprezentovali.

9. Publicita a marketing v informačním vzdělávání

Poslední seminář byl praktickým výstupem použití metod vhodných pro zvýšení publicity a zájmu o akce informačního vzdělávání. Lektor měl úvodní přednášku, během které ukázal na příkladech vhodné a nevhodné formy publicity. V další části semináře jednotliví účastníci prezentovali své vlastní marketingové aktivity a seminář byl ukončen diskuzí.

Záznamy všech seminářů jsou dostupné v on-line verzi na portálu Kurzy.knihovna.cz a je možné jejich sdílení a zpřístupnění široké odborné komunitě. Účastníci, kteří nemohli být osobně přítomni na některém ze seminářů, tak měli možnost projít si všechny materiály v online verzi, shlédnout videozáznamy přednášek a projít si doplňkové materiály. Z každého semináře museli účastníci také vypracovat úkoly - jejich zadání i prostory pro odevzdání byly otevřeny právě v online prostředí. Vypracováním úkolů bylo podmíněno obdržení certifikátu Lektora informačního vzdělávání. Semináře v online podobě nyní tvoří základnu pro budoucí spolupráci a v tomto směru se jedná o indikátor úspěchu realizace klíčové aktivity. Toto lze odvodit nejen z výsledků evaluačních dotazníků, které účastníci po každém semináři vyplňovali, ale především ze zájmu jednotlivých účastníků o další projektové aktivity a budoucí participaci v rámci odborné komunity.

Obrázek 2: Úvodní stránka portálu Kurzy.knihovna.cz

Plánované semináře

Druhý cyklus seminářů bude pokračovat v období září 2011 - březen 2012. Jedná se o důležitou aktivitu, jejíž přípravě bude věnována pozornost a to zejména v souvislosti s evaluací prvního běhu seminářů. Bude brána v potaz spokojenost účastníků z tématy seminářů, jednotlivými lektory,

organizací celého cyklu a také s doplňkovými aktivitami. Vzhledem k tomu, že na první běh se hlásili účastníci vesměs z Moravy, byl této skutečnosti přizpůsoben i výběr míst konání seminářů (Brno, Olomouc, Zlín). Ve druhém cyklu je plánováno zohlednit i účastníky z Čech a výběr míst konání seminářů bude upraven. Bude jednáno o spolupráci s univerzitami z Plzně, Českých Budějovic, Ústí nad Labem, Hradce Králové a Pardubic.

Tematicky by měly být tyto semináře podobné jako v prvním běhu, nicméně je zvažováno zařazení některých nových témat. A to zejména těch, která zazněla v příspěvcích na akci Národní seminář informačního vzdělávání, která byla uspořádána nad rámec projektu v květnu 2011. Zájem o nová témata, zejména o mediální gramotnost, informační bezpečnost, virtuální spolupráci nebo kreativní techniky se promítne v přípravě dalších seminářů. Veškeré informace o seminářích jsou k dispozici na www stránkách projektu.

Stáže

Důležitou klíčovou aktivitou projektu NAKLIV je také realizace krátkodobých stáží, které mají zajistit navázání a prohloubení komunikace mezi odborníky na informační vzdělávání a partnerskými institucemi. Jde především o sdílení a transfer znalostí a dobré praxe mezi jednotlivými účastníky a o budování neformálních, tzv. měkkých sítí. Během dvoudenní stáže je dán prostor k seznámení se s aktivitami hostitelské instituce na poli informačního vzdělávání. V období březen - květen 2011 proběhlo prvních pět stáží na vybraných pracovištích⁴. Každé stáže se účastnily 2-3 osoby, které měly možnost se během dvou dnů seznámit s informačně-vzdělávacími aktivitami konkrétní instituce. Termíny stáží byly vybrány tak, aby zahrnovaly možnost účasti přímo ve výuce lekcí informačního vzdělávání. Tato skutečnost byla velmi pozitivně hodnocena a pro většinu účastníků byla nejprínosnější. Po absolvování stáže musel každý účastník odevzdat souhrnnou zprávu, díky které jsme získali zpětnou vazbu. Stáže budou probíhat až do ukončení projektu a jsou otevřeny všem, kteří se v praxi zabývají informačním vzděláváním.

Online portály

Další významnou aktivitou je tvorba online portálů na doméně Knihovna.cz, kterou rozvíjí knihovnická komunita. Tato klíčová aktivita byla po předcházející analýze rozdělena do tří dílčích částí, které odpovídají třem samostatným, ale navzájem propojeným portálům. Tvorba, údržba a rozvoj jednotlivých portálů probíhá samostatně.

⁴ Ústřední knihovna VUT Brno, Ústřední knihovna UPOL, Knihovna UTB ve Zlíně, Knihovna FF MU, Kabinet inf. studií a knihovnictví FF MU

Portál Kurzy.knihovna.cz

Již existující portál budovaný ve spolupráci s partnerským projektem PARTSIP má za účel na jednom místě koncentrovat e-learningové kurzy z oblasti informační vědy. Tento portál zpřístupňuje odborné i laické veřejnosti e-learningové kurzy z oboru informační vědy a knihovnictví. Jeho cílem je také poskytnout prostor všem tvůrcům e-learningových kurzů a nabídnout jim možnost sdílení jejich kurzu s dalšími uživateli tohoto portálu. V současnosti jsou na portále v prostředí LMS Moodle provozovány 4 on-line kurzy a dalších 5 je připravováno.

"V dnešní době, kdy se na nás informace valí ze všech stran, je potřebné umět s nimi zacházet. Ať už pro svou vlastní potřebu, v práci, ve škole nebo jakkoli jinak. Každý se ale zároveň potýká s nedostatkem času, aby navštěvoval různá školení práce s informacemi. A zde přichází ke slovu e-learning.

- *učíte se z pohodlí domova nebo odkudkoli, kde je připojení k internetu*
- *učíte se, když máte zrovna čas*
- *máte přístup ke všem studijním materiálům online odkudkoliv*

Věříme, že i s vaším přispěním se nám na jednom místě podaří vytvořit širokou škálu kurzů, které pokryjí problematiku oboru informační věda a knihovnictví"⁵.

Důkazem úspěchu portálu je jeho nominace na Cenu INFORUM 2011, která vyznamenává významné produkty spojené s elektronickými informačními zdroji pro celou ČR i SR.⁶

Portál NAKLIV.cz

Tvorba online prostředí tohoto portálu je na základě výběrového řízení prováděna externí firmou. V současném období dochází především k upřesňování požadavků na funkcionalitu portálu a následném testování v beta verzi nejen ze strany realizačního týmu, ale také od vybraných osob. Při testování beta verze portálů byl brán ohled především na uživatelskou přívětivost a dlouhodobou udržitelnost obou portálů.

Portál NAKLIV.cz bude zajišťovat vhodné prostředí pro vzájemnou komunikaci mezi osobami věnujícími se informačnímu vzdělávání. Tento portál bude také přebírat činnost současných www stránek projektu. Budou zde vytvořena diskusní fóra, kde se budou uživatelé potkávat při řešení různých problémů a dotazů. Bude to místo pro předávání kontaktů i pro osobní prezentaci. Každý uživatel si zde bude moci vytvořit své vlastní portfolio, určené ke zveřejnění a sdílení jeho vlastních materiálů. Obsah portálu bude neustále aktualizován, budou zde zveřejňovány novinky v oblasti informačního vzdělávání a také upozornění na různé akce, jako jsou třeba konference nebo semináře.

⁵ viz Kurzy.knihovna.cz

⁶ viz <http://www.inforum.cz/cs/infoceny>

Digitalni.knihovna.cz

Portál Digitalni.knihovna.cz bude určen pro tvorbu a sdílení materiálů týkajících se informační vědy a knihovnictví. Bude zde prostor pro sdílení digitálních (nejen studijních) dokumentů, ale třeba i pracovních listů a metodik. Bude nabídnuta možnost podělit se s ostatními o „dobrou praxi“. V digitální knihovně budou odkazy na různorodé zdroje z oblasti informačního vzdělávání, ať již publikace, časopisy, články, internetové zdroje, diplomové práce s touto tematikou apod. Uživatelé je sem budou moci sami přidávat, komentovat, hodnotit či doporučovat.

Závěr

Projekt NAKLIV má za sebou více jak polovinu doby své existence. Všechny aktivity, které jsme měli naplánované, se nám zatím podařilo úspěšně splnit. A nejen to. Nad rámec projektu vznikají další akce, kterými se snažíme podpořit náš hlavní cíl - spolupráci osob a sdílení informací. Uspořádali jsme několik akcí z názvem "Káva s NAKLIVem", kdy jsme pozvali k neformálnímu posezení zástupce vybraných vysokoškolských knihoven. V červnu 2011 jsme na základě požadavků účastníků seminářů zrealizovali workshop s tématem "Kreativita ve vzdělávání". A nakonec je třeba zmínit náš zatím největší počín - již zmiňovanou třídní konferenci "Národní seminář informačního vzdělávání", která proběhla v květnu 2011 v Koutech u Ledče nad Sázavou. Této akce se zúčastnilo více než 80 účastníků napříč všemi druhy knihoven a vzdělávacích institucí a potvrdilo se nám, že zájem o nová témata, trendy, sdílení informací, materiálů a o navázání spolupráce v oblasti informačního vzdělávání je značný. Projektu NAKLIV se snad daří být tím spojovacím článkem, který zde dosud chyběl.

Bibliografické odkazy

1. Ceny konference Inforum. *Inforum.cz* [online] [cit. 2011-06-12] Dostupné z URL: <<http://www.inforum.cz/cs/infoceny>>
2. *Kurzy.knihovna.cz* [online] [cit. 2011-06-06] Dostupné z URL: <kurzy.knihovna.cz>
3. Standard lektora a knowledge mentora informačního vzdělávání. *Nakliv.cz*. [online] [cit. 2011-06-12] Dostupné z URL: <<http://www.nakliv.cz/standard-lektora-informacniho-vzdelavani>>
4. Standards of professional excellence for teacher librarians. *ASLA.org.au*. [online] [cit. 2011-06-12] Dostupné z URL: <<http://www.asla.org.au/policy/standards.htm>>
5. *Standards for Proficiencies for Instruction Librarians and Coordinators: A Practical Guide*. [online] [cit. 2011-06-13] Dostupné z URL: <<http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/profstandards.pdf>>

SPOLUPRÁCE HUDEBNÍHO ODDĚLENÍ KNIHOVNY MĚSTA HRADCE KRÁLOVÉ SE STUDENTY A PEDAGOGY HUDEBNÍ KATEDRY PEDAGOGICKÉ FAKULTY UHK

Matěnová Růžena

Knihovna města Hradce Králové, hudební oddělení

Abstrakt

Prezentace se věnuje spolupráci knihovníků a vysokoškolských pedagogů na rozšiřování informační gramotnosti a kritického myšlení studentů při vytváření vysokoškolských prací a projektů. Vzájemné profesní i osobní kontakty podporují vznik živého a tvůrčího prostředí, v němž se daří rozvíjet zajímavou badatelskou práci. Příspěvek ukáže nejen to, co knihovník nabízí a co je jeho zázemím, ale i co přijímá ze strany univerzity jako inspiraci ke své práci.

Klíčová slova

badatelská práce, databáze online, hudební oddělení, knihovní fondy, registrované informace, rešerše, spolupráce, vyhledávače, vysokoškolské kvalifikační práce

1. Hudební knihovna v Hradci Králové aneb zázemí informačního pracovníka

1.1. Fond

Nejprve něco málo o naší hudební knihovně. Naše hudební knihovna, která je součástí Knihovny města Hradce Králové, loni oslavila 70 let od svého vzniku. Za dobu svého trvání se podařilo mým předchůdkyním vybudovat velmi kvalitní fond hudebnin, audiovizuálních dokumentů, CDROMů a odborných časopisů.

Tabulka služební katalogizace fondu ukazuje počty titulů ke dni 17. 5. 2011:

<i>Druh dokumentu</i>	<i>Počty titulů</i>
Knihy	8 038
gramodesky	15 144
hudebniny	28 000

<i>Druh dokumentu</i>	<i>Počty titulů</i>
CD	10 858
MC	3 251
DVD	1 172
CDROM	552

Nelze si nevšimnout skutečně velkého množství všech druhů dokumentů. Z tohoto důvodu oborová brána Musica vyhledává tituly jmenovitě i v naší knihovně, jediné městské knihovně mezi jinak odbornými knihovnami. Zároveň nepřekvapí, že knihovna je vysokoškolskými studenty hojně využívána.

Dotaz: Eben Petr" v "Hudební knihovny v ČR					
				Zobrazit stažené záznamy	Zrušit
Název zdroje	Status	Nalezeno	Staženo		
AMU - katalog knihovny HAMU	PROVEDENO	0	0		
JAMU - katalog knihovny	PROVEDENO	97	30		
EU AY ČR - knihovna Kabinetu hudební historie	PROVEDENO	5	5		
Knihovna města Hradce Králové - hudební knihovna	PROVEDENO	118	30		
Ústav hudební vědy FF UK	PROVEDENO	19	19		
NK ČR - katalog (NKC)	PROVEDENO	295	30		

1.2. Databáze

Zatímco rozsáhlý fond gramofonových desek je dnes určen převážně badatelům, současný technický pokrok vyžaduje, abychom s ním drželi krok. Kromě běžného fondu nabízíme proto svým uživatelům i vzdálené připojení do online hudebních databází. Jsou to poslechová databáze Naxos Music Online a encyklopedie Grove Music Online. O tyto přístupy je značný zájem. Naše knihovna má do databáze Naxos zapláceno 5 vstupů, což činí asi 19 000 Kč/rok. Databáze Grove je dražší, máme zapláceny 3 vstupy za necelých 49 000 Kč/rok.

Co databáze obsahují?

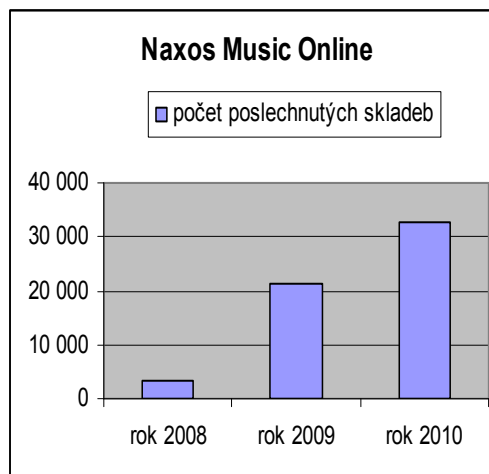
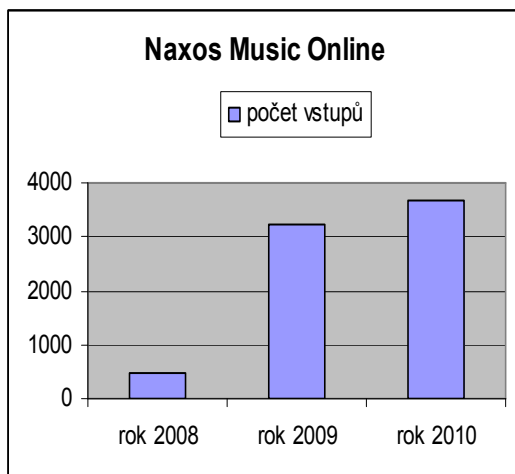
Poslechová databáze Naxos se dynamicky rozvíjí a obsahuje již **přes 46 000 CD** převážně klasické hudby. Ale najdeme zde i další žánry, jako např. world music, jazz, apod. Encyklopedická databáze

Grove nabízí kolem 50.000 článků a 30.000 biografických hesel, které vytvořilo přes 6000 vědců z celého světa.

Statistiky využití databází:

a) Naxos Music Online

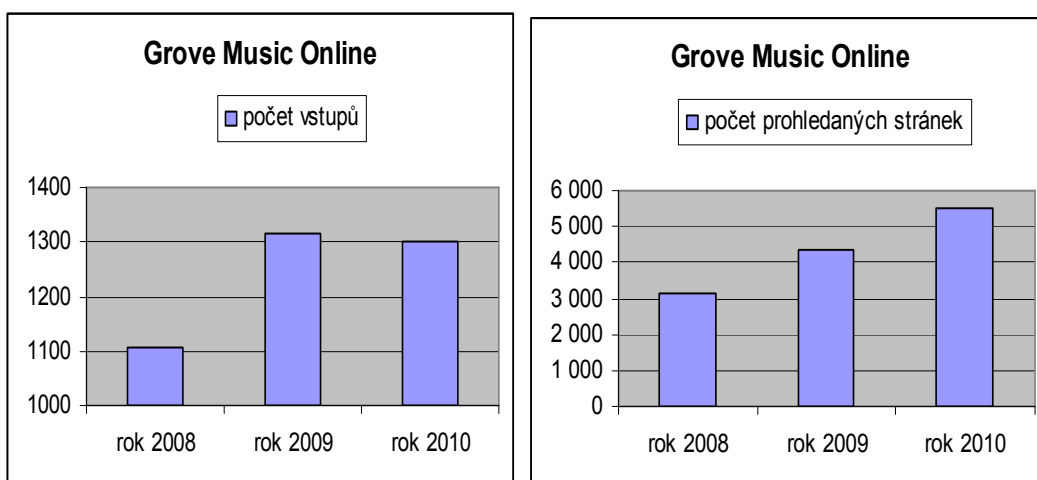
	<i>rok 2008</i>	<i>rok 2009</i>	<i>rok 2010</i>
<i>Počet vstupů</i>	475	3 221	3664
<i>Počet poslechnutých skladeb</i>	3 423	21 387	32755

Z grafů je vidět strmý nárůst jak vstupů, tak i počtu stahovaných skladeb. Databázi totiž využívá kromě odborníků i široká veřejnost, která její rozsáhlý fond a rozmanité možnosti vyhledávání velmi oceňuje.

b) Grove Music Online

	<i>rok 2008</i>	<i>rok 2009</i>	<i>rok 2010</i>
<i>Počet vstupů</i>	1107	1 314	1302
<i>Počet prohledaných stránek</i>	3 117	4 366	5525

U databáze Grove se zájem stabilizoval. Je to dáno tím, že encyklopedie je odborná a hledají v ní převážně studenti a učitelé UHK. Z grafů vyplývá, že při stejném počtu vstupů je mnohem více prohledávána. Tato skutečnost mj. koreluje s rychle rostoucí nabídkou počtu kvalitních hesel a s uživatelsky příjemným a zároveň profesionálním prostředím.

2. Spolupráce s hudební katedrou UHK

Spolupráci s hudební katedrou začala moje předchůdkyně na informačním oddělení paní Ing. Libuše Hrdá. Já na její práci navazuji a dále ji rozvíjím.

2.1. Jakým způsobem spolupráce probíhá?

Způsobů je více. Za zajímavý a tvůrčí pokládám vytváření a hledání inspirativních podnětů pro badatelskou práci, které pak vyučujícím a studentům nabízím. Především však studenti za mnou přicházejí s vlastními tématy, u kterých pak zpracovávám rešerše včetně vyhledání prací na podobné téma. Následuje návrh na prvotní metodické uchopení tématu, protože ani vyučující mnohdy přesně nevědí, jaké informace se k danému tématu sejdou. Studenti poté s učiteli vše zkonzultují a vedoucí prací navrhnou další postup. Tak se studenti opět dostávají na informační oddělení a návštěvy pokračují dle jejich potřeby. Protože jako autorka rešerše mám vhléd do tématu, navrhuji studentům různá specifická doporučení, jako jsou např. návštěvy rozhlasu, žijících autorů, apod. Někdy jim návštěvu sama předjednám.

2.2. Výstupy práce

Pokud jsou rešerše objevené, zpracovávám je do katalogu jako tzv. registrované informace, aby pracně vyhledaná témata byla k dispozici i jiným zájemcům. Dost často je bakalářská nebo diplomová práce spojena s provedením díla na samostatném koncertě. V tomto případě většinou obdržím pozvánku a dílo, které jsem znala jen teoreticky, mám možnost vyslechnout jako živé umění. V neposlední řadě je to pak vznik originálních prací, které jsou badatelsky přínosné.

Zde je ukázka již zpracovaného hesla v katalogu registrovaných informací:

200-Název a údaje o odpovědnosti	
Hlavní název	Kníže, František Max - o něm
Další názvová informace	
650-Předmětová hesla (pole 600-608)	
Osobní jméno jako před.	Kníže, František Max, 1784-1840 (sklad)
Jméno korporace, akce	
Věcné téma jako před.	
Geografické jméno jako p	
Konspekt	
0-Volně tvořené předmětové termíny	
Klíčové slovo	česťi
Klíčové slovo	skladatelé
Klíčové slovo	kytaristé
Klíčové slovo	18.stol.
Klíčové slovo	19.stol.
Klíčové slovo	HO

2.3. Zajímavé projekty a práce

Za asi nejzajímavější námět, který **vzešel z podnětu knihovny a který se ujal**, lze považovat práci jedné z vyučujících hudební katedry. Paní Mgr. Karnetová se rozhodla oživit zájem o **Jitku Snížkovou**, skladatelku, sbormistryni, badatelku a editorku umlčenou v době totality, o jejímž rozsáhlém díle mnoho neví ani odborná veřejnost. Prozatím pátrá v archivech, připravuje heslo do internetového Českého hudebního slovníku osob a institucí, napsala článek do odborného časopisu a další, objevenější, chystá. Po zamítnutí grantu na nahrávku průřezu díla skladatelky, zkouší další možnosti, jak její dílo zpřístupnit odborné i laické veřejnosti. K této práci jí kolegyně poskytla skladatelčiny nikde nepublikované drobnější skladby a dopisy z osobního archivu. Já pak některé z podnětů vykořespondovala a zjistila rovněž, jakým způsobem postupovat, pokud bude chtít autorka výsledky své badatelské práce publikovat v již zmíněné encyklopedii Grove.

Podobně tvůrčí je spolupráce s jednou ze studentek, jejíž přínos k osobě a dílu nedávno zesnulého skladatele **Vladimíra Sommera** bude patrně zásadní.

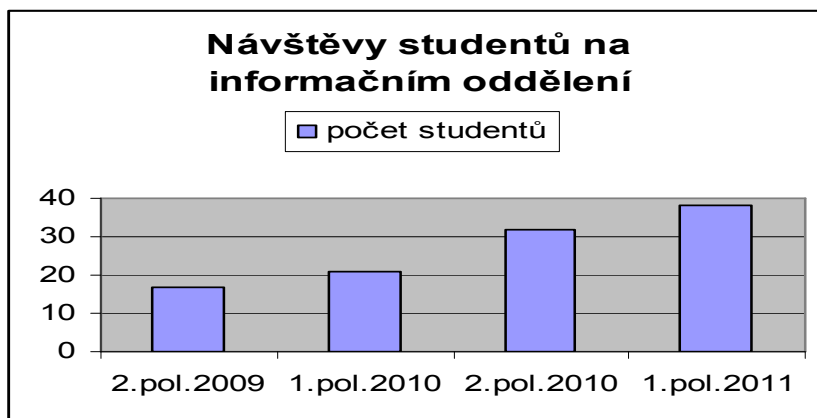
Další ze studentů, výborný varhaník a pedagog na ZUŠ, se věnuje osobě a dílu **B. A. Wiedermanna**. I tato práce bude v celostátním měřítku průkopnická.

Stejně tak i práce o málo známém českém skladateli a kytaristovi Františku Maxi Knížeti, violovém koncertu Williama Waltona, a mnohých dalších autorech či dílech.

2.4. Studenti na informačním oddělení... něco ze statistiky

Od poloviny roku 2009 si vedu osobní statistiku studentských návštěv. Tato statistika se nikde neviduje, ale pro moji potřebu představuje zajímavé údaje. Jedná se o návštěvy studentů, i opakované, při kterých docházelo k předem připraveným konzultacím. Jako poznámku lze ještě uvést, že na informační oddělení nachází cestu i další odborná, případně laická veřejnost, takže souhrn

všech návštěv by byl samozřejmě mnohem vyšší. První pololetí roku 2011 je sečteno ke dni 20. 5. 2011.

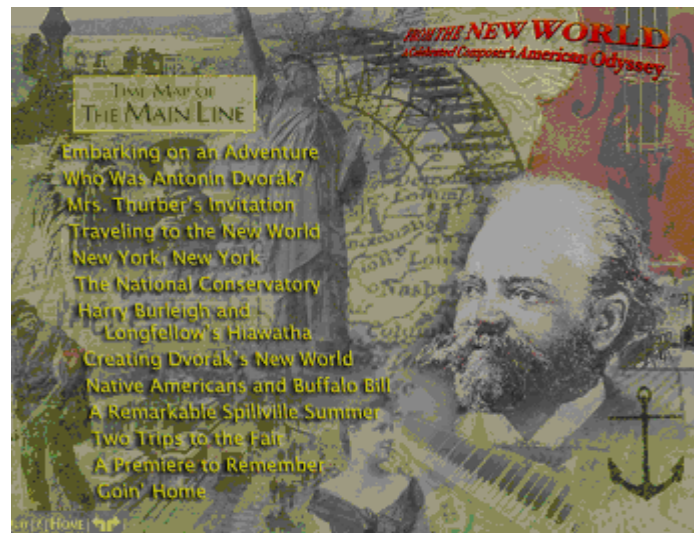
3. Knihovnice na hudební katedře

Kromě toho, že studenti přicházejí na informační oddělení, navštěvují i já hudební katedru. Jednak průběžně vyvěšuji na nástěnce témata, která by mohla zaujmout, jednak jsem zvána v rámci Pedagogických dnů jako hostující přednášející.

3.1. Antonín Dvořák v Americe: DVDROM

Jedna z prezentací se týkala zajímavého přírůstku do našeho fondu: DVDROMu A. Dvořák v Americe (American Odyssey). Na tomto DVDROMu je uvedeno a naskenováno mnoho pozoruhodné literatury a dokumentů z období Dvořákova pobytu v Americe. Prezentaci jsem pak doplnila vlastním odborným komentářem.

3.2. Přednáška „Dobrodružství hledání aneb Co se skrývá za Jednotnou informační bránou“

Vzhledem k tomu, že studenti, a mnohdy i pedagogové, někdy nevědí, jak vyhledávat, další přednáška s prezentací se uskutečnila na shora uvedené téma. Je třeba říci, že se setkala s velmi kladným ohlasem.

Dotaz "Eben Petr" v "Literatura o hudbě" nalezeno 128 záz. Řadit podle:

[Tabulkové zobrazení](#) [Stručné zobrazení](#) [Úplné zobrazení](#)

3 z 67 záz. [Profi hledání](#) << [Předchozí D](#)

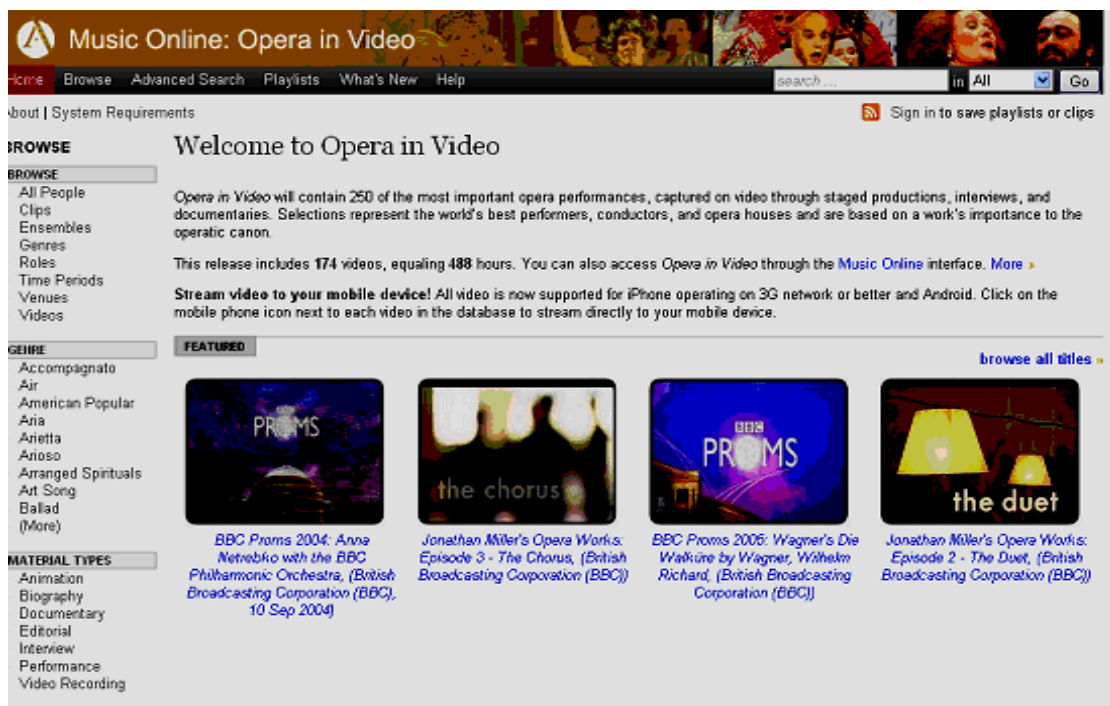
Získejte MUS

Zdroj:	NK ČR - báze NKČP/kv o hudbě
Házev:	Die Orchesterwerke Petr Ebens : Struktur und Zeichen / Stefan Daubner
Autor:	Daubner, Stefan , 1972-
Rok:	2003
Předmět:	Eben, Petr 1929-2007 j:01030278 20. stol. orchestrální hudba Česko 20. stol. hudební sémiotika studie
ISBN:	3631503989 3-631-50398-9 (brož.)
Poznámka:	Původně předloženo jako autorova disertace (doktorská)--Universität Wien, 2001
MDT - třídění:	785.11 781.21 (437.3) (048.8)
Hklad. údaje:	Frankfurt am Main New York : P. Lang , c2003.
Fyzický popis:	299 s. il. noty 24 cm.
Edice:	Europäische Hochschulschriften, Reihe XXXVI, Musikwissenschaftl. Publications universitaires européennes. Série XXXVI, Musicolog European university studies. Series XXXVI, Musicology , Bd. 232 , v. 232 , v. 232 , 0721-3611
Bibliografie:	Obsahuje bibliografii a rejstřík.
Thumbnail:	
Sigla vlastníka:	ABA001

4. Jak oslovovat dál...

4.1. Jako knihovníci si přirozeně pokládáme otázku, jak studenty a pedagogy oslovovat dál. Jedním z podnětů se ukázalo zkušební zpřístupnění databáze **Opera in video**. Zájem o možnost sledovat operu na videu se ale ukázal příliš malý na to, abychom vstup do databáze koupili. Přesto byla pro mnohé zkušenost poslechu spojeného s vizuálním sledováním zajímavým počinem.

Pokusili jsme se získat grant na jinou kolekci nakladatelství Alexander Street Press, ale nebyl nám přidělen. Do budoucna bychom však chtěli, pokud to bude možné, počet nabízených databází rozšířit.

4.2. Projekt Erben

K 200. výročí narození K. J. Erbena vytvořila naše knihovna projekt s názvem Erbenova zlatá nit, který má připomenout tohoto básníka jak široké, tak i v odborné veřejnosti. Já jsem se za hudební knihovnu rovněž zapojila s přednáškou s hudebními ukázkami a rozborem. Přednáška má název **Erbenovy balady v symfonickém a kantátovém díle A. Dvořáka.**

Zde je anotace:

Komponovaný pořad Erbenových balad a hudby A. Dvořáka se bude zamýšlet nejen nad literární formou balady a jejího uchopení českým autorem v kontextu evropské literatury, ale zároveň uměleckým přednesem ukávek vtáhne posluchače do atmosféry pěti Erbenových balad: Vodníka, Polednice, Zlatého kolovratu, Holoubka a Svatebních košilí. Povšimne si skutečností, které přivedly A. Dvořáka k nápadu balady zhudebnit, jaká úskalí při komponování musel Mistr překonat, aby se jeho dílo nakonec setkalo s nadšeným přijetím, i jak je to s inspirací jinými autory té doby, kteří

rovněž psali programní hudbu. Při rozboru některé z balad odkryje geniální souznění hudby a textu a promyšlenou koncepci, se kterou autor k tvorbě přistupoval.

Hudebně-dramatický pořad bude realizován letos na podzim a bude určen pro posluchače a vyučující UHK, poučenou veřejnost a v upravené podobě pak pro studenty a učitele ZUŠ a gymnázií.

Při této příležitosti se mi podařilo získat nahrávku pořadu Českého rozhlasu "**Erben, Melč, Kvěch**", který byl natočen a vysílán v r. 2001 k příležitosti 160. výročí narození A. Dvořáka. Jedná se o hudební kompozici z Kytice (Vodník, Polednice, Holoubek a Zlatý kolovrat) a její ztvárnění A. Dvořákem. Z této nahrávky v mém pořadu zazní ukázka.

5. Závěrem

Oboustranné obohacení

Mezi hudební katedrou a knihovnou se vytvořilo velmi tvůrčí partnerské a přátelské ovzduší (pracujeme s uměním!), které umožňuje plodnou spolupráci všech tří stran: vyučujících, studentů i knihovníků. Vzájemná inspirace je pro všechny zúčastněné obohacující a pro knihovníka zdrojem nových informací a nápadů. Neustálý kontakt s mladou generací, při kterém občas dojde i na osobnější rovinu, nedá knihovníkovi „muzeálně zestárnout“. Nutí ho k hledání nových možností a alternativ a k soustavnému studiu, aby nejen dostáchoval požadavkům na něj kladeným, ale aby byl se svými podněty a nápady alespoň občas o krůček vpředu.

VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY V ZEMĚDĚLSKÉ A POTRAVINÁŘSKÉ KNIHOVNĚ

Nushartová Lenka – Smetanová Dana

Ústav zemědělské ekonomiky a informací

Abstrakt

Zemědělská a potravinářská knihovna je součástí Ústavu zemědělské ekonomiky a informací. Plní funkci ústavní knihovny, kde zabezpečuje informační zdroje a služby pro výzkumníky ústavu a zajišťuje jejich vzdělávání v oblasti informační gramotnosti. Zároveň plní i funkci veřejné specializované knihovny. Většinu uživatelů z řad odborné veřejnosti tvoří studenti vysokých škol, pracovníci výzkumu a pracovníci Ministerstva zemědělství, ale výjimkou nejsou ani studenti z odborných středních a vyšších zemědělských a potravinářských škol. Prezentace přiblíží vzdělávací aktivity knihovny zaměřené na různé typy uživatelů, jejichž cílem je získat poučeného uživatele, který umí samostatně pracovat s elektronickými informačními zdroji a orientuje se ve službách nabízených knihovnou.

Klíčová slova

Elektronické informační zdroje, potravinářství, specializovaná knihovna, vzdělávání, zemědělství.

Úvod

Zemědělská a potravinářská knihovna (dále ZPK) je největší specializovanou knihovnou v oblasti zemědělství a potravinářství v České republice a rozsahem svých fondů 3. největší zemědělskou knihovnou na světě. Její historie sahá až do roku 1926, kdy byla v nově vybudovaném Domě zemědělské osvěty zřízena Ústřední slovanská zemědělská knihovna a čítárna. Samotná budova byla postavena s cílem zajistit českému zemědělství důstojné zázemí pro vzdělávací a osvětovou činnost včetně dostupnosti odborné literatury. Knihovna tak byla od svého vzniku vždy spojována s osvětou a vzděláváním.

Dnes je ZPK součástí Ústavu zemědělské ekonomiky a informací, a poskytuje knihovnicko-informační služby širokému okruhu uživatelů. Kromě zaměstnanců mateřského ústavu ji využívají zejména vysokoškolští studenti, výzkumníci zemědělských a potravinářských ústavů a podniků, pracovníci Ministerstva zemědělství i středoškolští studenti. ZPK poskytuje jak klasické knihovnicko-informační služby, tak služby založené na využívání moderních informačních a komunikačních technologiích. Vedle tradičních tištěných dokumentů jsou prostřednictvím ZPK zpřístupňovány i elektronické odborné knihy, časopisy a databáze a další internetové zdroje. Z důvodu rychle se měnícího informačního prostředí, rostoucí nabídky zdrojů i nových forem služeb je velká pozornost věnována vzdělávání uživatelů. Za tímto účelem jsou pořádány různé vzdělávací akce, jejichž cílem je

usnadnit uživatelům orientaci v nabízených službách a informačních zdrojích, a naučit je tyto zdroje samostatně a efektivně využívat. Praxe ukázala, že vzdělávací aktivity musí zohlednit konkrétní cílovou uživatelskou skupinu a její informační potřeby. Ve specializované knihovně nelze jeden typ školení aplikovat na všechny kategorie uživatelů. Mezi základní vzdělávací činnosti, které knihovna nabízí, patří hromadná výuka (školení v počítačové učebně), individuální školení, konzultace a exkurze. Informační výchovu se daří úspěšně aplikovat i do systému referenčních služeb. Po obsahové stránce se školení skládá z několika tematických okruhů, které jsou zaměřené na informace o knihovně a jejích službách, základní dovednosti v práci s elektronickými zdroji obecně, vyhledávání v katalozích a databázích, orientaci v oborových portálech vytvářených knihovnou, zahraniční licencované informační zdroje, etiku využívání informačních zdrojů a citace. Výuková lekce může dle požadavků uživatelů zahrnovat všechna zmíněná témata nebo jejich libovolnou kombinaci. V případě hromadných školení je přednáška vždy doplněna praktickými ukázkami a samostatným cvičením. V rámci lekcí jsou využívány webové stránky knihovny, které v přehledné struktuře integrují jak informace o knihovně a jejích službách, tak přístup k elektronickým informačním zdrojům. Aktuální oborové informace z oblasti zemědělství a potravinářství mohou uživatelé sledovat na denně aktualizovaných webových portálech, které vytvářejí odborní pracovníci ZPK. Vzdělávání zajišťují sami pracovníci knihovny, nejčastěji z oddělení Bibliografie a referenčních služeb.

Kategorie uživatelů a formy vzdělávání

Výzkumní pracovníci ústavu

Nyní se podrobněji zaměříme na jednotlivé skupiny uživatelů, jejich informační potřeby a formy vzdělávání. Nejbližší nám jsou samozřejmě vědečtí pracovníci našeho ústavu. Uživatelé knihovny se stali až po jejím sloučení s Ústavem zemědělských a ekonomických informací v roce 2008 (ZPK byla do 30. 6. 2008 součástí Ústavu zemědělských a potravinářských informací, který zanikl sloučením s ÚZEI). ÚZEI měl do té doby nevelkou ústavní knihovnu poskytující pouze tradiční knihovnické služby. Díky zmíněnému sloučení se výzkumníkům ÚZEI otevřeli nové možnosti využívání knihovnických služeb a informačních zdrojů. Bylo naším přáním, aby se tyto naši noví uživatelé a zároveň spolupracovníci dobře orientovali ve fondu a službách knihovny, uměli samostatně pracovat s katalogem a dalšími elektronickými zdroji, aby věděli, že v knihovně vždy naleznou kvalifikovaný a ochotný personál, který jim bude nápomocen při zajišťování informací a informačních zdrojů pro jejich výzkumné úkoly. Ihned po sloučení jim tedy bylo nabídnuto školení, které kromě prezentace knihovny a jejích služeb, zahrnovalo i praktické cvičení zaměřené na základy práce s elektronickými informačními zdroji včetně zvládnutí rešeršní strategie. Zvláštní pozornost byla věnována zejména odborným licencovaným databázím. Zájem o školení byl veliký a postupně byli proškoleni všichni vědečtí pracovníci ústavu. Ukázalo se, že počítačová i informační gramotnost těchto pracovníků je

na různé úrovni stejně jako zájem o samostatnou aktivní práci v elektronickém informačním prostředí. Zatímco někteří pracovníci uvítali možnost samostatného provádění rešerší v elektronických zdrojích a na knihovnu se obracejí pouze s požadavky na zajištění následných služeb, např. meziknihovních, jiní upřednostňují zhotovení rešerše „na míru“ odbornými pracovníky knihovny. Další informační vzdělávání pracovníků ústavu je zajišťováno formou individuálních konzultací na vyžádání k určitému informačnímu zdroji nebo tématu.

Pracovníci rezortu MZe

Zemědělská a potravinářská knihovna se přímo podílí na zajištění „Kombinovaných kurzů informační gramotnosti“ pro pracovníky rezortu MZe. Tyto kurzy probíhají formou e-learningu, tedy samostudia účastníků v prostředí LMS eDoceo, které je kombinováno s prezenčními konzultacemi v počítačové učebně v Domě zemědělské osvěty v Praze.

Odborná veřejnost

Ze vzdělávacích akcí pořádaných pro uživatele z řad odborné veřejnosti se nejvíce osvědčilo individuální zaškolování každého nového uživatele do základů práce s informačními zdroji, především do systému vyhledávání v katalozích a databázích knihovny, správy čtenářského konta a způsobu objednávání dokumentů. Výhody individuálního přístupu jsou zřejmé, školení lze přizpůsobit časovým možnostem uživatele, jeho počítačovým dovednostem a stupni informační gramotnosti a zaměřit na jeho informační potřeby. Tato individuální školení jsou prováděna přímo ve studovně ZPK pracovníky referenčních služeb.

Další vzdělávací službou nabízenou ve studovně ZPK jsou konzultace ke specializovaným databázím nebo vyhledávání relevantní literatury na zadané téma, kdy uživatelé pracují samostatně za odborného vedení pracovníka knihovny.

Nejpočetnější skupinu uživatelů tvoří **studenti vysokých škol**. Přestože se jedná o mladou generaci běžně se pohybující v elektronickém prostředí, informační gramotnost je v některých případech překvapivě nízká. Studentům je, stejně jako ostatním uživatelům z řad odborné veřejnosti, poskytnuto základní individuální zaškolení. Vedle toho lze na tuto skupinu výhodně aplikovat informační výchovu prostřednictvím virtuálních referenčních služeb, které studenti často využívají k zodpovídání dotazů souvisejících s tématem jejich vysokoškolských kvalifikačních prací. Odpovědí na dotaz není konkrétní informace, nýbrž návod jak tuto požadovanou informaci nalézt (doporučení na konkrétní oborový zdroj, v případě databází je též doporučena formulace dotazu). Tímto je student veden k samostatnému provedení rešerše, vyhledání a prostudování příslušných materiálů.

Poslední skupinou z hlediska vzdělávání jsou **středoškolští studenti**. Právě této skupině je věnována velká pozornost, neboť jsou to perspektivní uživatelé knihovny. Ve spolupráci s Ministerstvem zemědělství (MZe), která začala zhruba před dvěma lety, jsou středním a vyšším odborným zemědělským a potravinářským školám, zařazeným do trvalé vzdělávací základny MZe, nabízeny

exkurze pro jejich studenty. Cílem exkurze je seznámit studenty s činností knihovny, nabídkou služeb a informačních zdrojů. Součástí exkurze je i praktická část, kdy studenti sami vyhledávají dokumenty v katalogu knihovny či článkové bibliografii, a blíže se seznamují s oborovými portály, které přinášejí užitečné informace nejen pro studium, ale i pro běžný život. Exkurze je zakončena prohlídkou studovny. O exkurze projevují zájem zejména školy z Prahy a okolí. Někteří učitelé již zařadili exkurzi do svých učebních plánů a opakovaně se k nám vrací. Tato vzdělávací aktivita je zároveň i dobrou propagační akcí, neboť po každé exkurzi se řady našich uživatelů rozšíří.

Webová prezentace knihovny a oborové portály jako nástroj informačního vzdělávání

Webové stránky knihovny¹ prošly koncem roku 2010 celkovým redesignem se záměrem získat uživatelsky přívětivý systém s jednoduchou a přehlednou strukturou, která usnadní virtuálním uživatelům knihovny orientaci nejen ve službách a zdrojích knihovny, ale bude sloužit i jako rozcestník k dalším oborovým informačním zdrojům. Součástí stránek se stala i virtuální referenční služba Infopult zpřístupňující archiv dotazů a odpovědí, který lze prohledávat podle různých hledisek. Stránky též obsahují pomůcky a návody vztahující se k informační gramotnosti, citování a práci s databázemi. Cílem je, abychom většinu referenčních dotazů mohli zodpovědět pouhým odkazem na naše stránky.

Zemědělská a potravinářská knihovna

Aktuality:

- 31.5.2011 Celostátní výstava růží a letních květin se koná od 16. do 19. 6. 2011 na výstavě Lysá nad Labem. [Více...](#)
- 31.5.2011 V průběhu června se uskuteční v Botanické zahradě PF UK v Praze 2. Na Štupě následující výstavy: Bonsaje, Kaktusy a sukulenty, Masožravé rostliny. [Více...](#)
- 4.5.2011 Sedm farmářských slavností na vybraných českých farmách se uskuteční v době od dubna do listopadu 2011. [Více...](#)

Katalogy

- Knihy a časopisy
- Články
- Čtenářské konto

Elektronické zdroje

- Časopisy
- Knihy
- Databáze
- Vzdálený přístup

Služby

- Výpůjčky
- Reprodukční
- Referenční a referenční

Kontakty

- Otevírací doba
- Kde nás najdete
- Telefony a e-maily

Ostatní

- Vzdálená registrace
- Vyřazené knihy
- Nákup na zakoupení putů

Rychlý kontakt:
 Telefon: 222 000 270
 E-mail: vyuziti@uzei.cz
 E-mail: info@uzei.cz
 Přidejte se k knihovně

Otevírací doba:
 Pondělí - čtvrtek 9:00 - 16:00
 Pátek 9:00 - 15:00
 Sobota a neděle zavřeno
 Jste na Facebooku

Další portály:
 Agromagazín
 Bezpečnost potravin
 Národní databáze složení potravin
 Vědecké časopisy ČAIZV
 Ústav zemědělské ekonomiky a informací

Mapa stránek | Tisk stránek | Nahoru ↑ | BSS.esport
 Zemědělská a potravinářská knihovna | Sluzská 7, 120 56 Praha 2 | [Zobrazit na mapě](#)

V rámci výukových lekcí se naši uživatelé seznamují i s oborovými portály, které jsou vytvářené pracovníky knihovny, odborníky na příslušnou problematiku. Portály jsou určeny různým

uživatelským skupinám a obsahují aktuální informace z oblasti zemědělství a potravinářství. Pojdme si nyní jednotlivé zdroje v krátkosti představit.

Webové stránky **Agro navigátor**² jsou pravidelným zdrojem aktuálních informací ze zemědělství a potravinářství. Zveřejňované informace jsou získávány a zpracovávány systematickým excerpováním tištěných především zahraničních odborných periodik z fondu ZPK (v současné době asi 150 titulů) a z desítek licencovaných i volně přístupných odborných elektronických informačních zdrojů. Informace mají většinou formu krátkých článků, které jsou doplňovány linky na původní texty nebo na související či podrobnější informace. Informace jsou uživatelům k dispozici formou průběžného sledování nebo cíleného vyhledávání (základní nebo rozšířené). Kromě toho jsou zájemcům poskytovány přehledy nových článků prostřednictvím e-mailu zasílané podle požadované periodicity. Portál je určen odborné veřejnosti.

Webové stránky **Informační centrum bezpečnosti potravin**³ jsou součástí systému zajištění bezpečnosti (nezávadnosti) potravin v ČR. Portál se stal zdrojem informací pro různé úrovně uživatelů. Odborníkům jsou určeny zejména informace z Evropské komise, z Evropského úřadu pro bezpečnost potravin, z odborných časopisů, které jsou k dispozici ve fondu ZPK, nebo přístupných online stránek. Informace pro laickou veřejnost se zaměřují na rizika z potravin a možnosti jejich prevence, kvalitu potravin, značení potravin, výživová doporučení. Spotřebitelé jsou informováni o závadných potravinách na českém trhu, přičemž varování před závadnými potravinami lze zasílat přímo na e-mail uživatele. Jsou zveřejňovány informační letáky a brožury zaměřené na aktuální otázky související s bezpečností a kvalitou potravin, které jsou k dispozici jak v elektronické, tak tištěné podobě. Součástí portálu je i **výkladový A-Z Slovník pro spotřebitele**⁴, který byl vytvořen s cílem pomoci spotřebitelům lépe porozumět světu potravin, a sice z hlediska zdravotní rizik i prospěšnosti. Slovník obsahuje asi 600 hesel a každoročně je rozšiřován o další hesla. Umožňuje jednak prohlížení hesel podle písmen abecedy, jednak fulltextové vyhledávání podle zadaného požadavku.

Cílem webového portálu **Víš co jíš**⁵ je seriózně informovat o zdravé výživě, o hygieně při manipulaci s potravinami a o rizicích z potravin. Součástí tohoto portálu je aplikace, určená teenagerům⁶, která zároveň funguje jako informační podpora nového výukového programu pro II. stupeň základních škol – „Výživa ve výchově ke zdraví“.

Závěrečné shrnutí

Cílem příspěvku bylo představit vzdělávací aktivity ve specializované knihovně, která plní funkci knihovny ústavní, a zároveň je otevřena odborné veřejnosti. Ukázat, že i knihovna, která nemá zázemí ve vlastním školicím středisku ani samostatné vzdělávací pracoviště, se může na informačním vzdělávání svých uživatelů podílet, ať již přímo nebo zprostředkovaně pomocí referenčních služeb nebo tvorbou webových stránek a portálů. Všechno naše úsilí samozřejmě sleduje jeden cíl: získat uživatele spokojeného se službami knihovny i s nabídkou zdrojů, který u nás nalezne požadované

odborné informace ze svého oboru, bude se na nás s důvěrou obracet a bude se rád vracet nejenom na naše webové stránky, ale i do knihovny.

Odkazy

1. *Zemědělská a potravinářská knihovna* [online]. Dostupný na www: <<http://www.nzpk.cz>>.
2. *Agronavigátor* [online]. Dostupné na www: <<http://www.agronavigators.cz/>>.
3. *Informační centrum bezpečnosti potravin* [online]. Dostupné na www: <<http://www.bezpecnostpotravin.cz/>>.
4. *Výkladový slovník A-Z pro spotřebitele* [online]. Dostupné na www: <<http://www.agronavigators.cz/az/>>.
5. *Viš co jíš* [online]. Dostupné na www: <<http://www.viscojis.cz/>>.
6. *Viš co jíš, teens* [online]. Dostupné na www: <<http://www.viscojis.cz/teens/>>.

MIMOŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V KNIHOVNĚ KROMĚŘÍŽSKA

Kašpárková Šárka

základní knihovna, kasparkova@knihkm.cz

Abstrakt

Systematické mimoškolní vzdělávání dospělých realizuje knihovna již několik let. První projekt, který byl zaměřen na nezaměstnané a zdravotně postižené, byl podpořen z Evropského sociálního fondu. K tomuto účelu byla vybudována učebna (Centrum celoživotního učení), kde se v současné době realizují kurzy pro veřejnost a také pro cizince. Není to pouze vzdělávání v oblasti IT, ale je pořádáno vzdělávání pro cílové skupiny také v dalších oborech. Knihovna spolupracuje na základě smlouvy s Univerzitou T. Bati ve Zlíně jako detašované pracoviště, připravuje a realizuje univerzitní vzdělávání pro seniory ve 4 vzdělávacích modulech. Pozornost je věnována také kurzům českého jazyka pro cizince. Jsou zajišťovány také kurzy tvůrčího psaní pro dospělé. V knihovně probíhá již 17. ročník Akademie III. věku. V současné době se dokončuje mezinárodní projekt Grundtvig, který je zaměřen na získávání a předávání zkušeností z oblasti mimoškolního vzdělávání dospělých z různých států EU zapojených do projektu (Rumunsko, Polsko, Itálie, Portugalsko, Slovensko).

Klíčová slova

kurzy, mimoškolní vzdělávání, projekty, univerzitní vzdělávání, veřejné knihovny, vzdělávací instituce, vzdělávání dospělých

Mimoškolní vzdělávání

Obsah školního a mimoškolního vzdělávání je téměř každému jasný. Zatímco však školnímu vzdělávání je věnován značný prostor ve strategických materiálech na různé úrovni, mimoškolní vzdělávání zůstává jen jakýmsi doplňkem. Mnohdy je toto vzdělávání zařazeno v odborné literatuře do „ostatního“ nebo „zájmového“ vzdělávání. Mimoškolní vzdělávání neustále nabývá na významu a v podstatě jej můžeme jednoznačně chápat jako velmi silného partnera, který doplňuje a někdy i nahrazuje vzdělávání školní. Již v roce 2001 se zmiňuje Bílá kniha o větším prosazování celoživotního vzdělávání s využitím kulturních činností. Zde také jsou zmíněna muzea a knihovny jako instituce důležité pro další oblasti vzdělávání. A dle mého názoru je stejný názor na mimoškolní vzdělávání dospělých i po deseti letech. A je to jen chyba poskytovatelů těchto služeb? Není rovněž zmapováno na úrovni krajů, kdo a jaké vzdělávání v mimoškolní oblasti poskytuje. Zjišťování je prováděno jen v oblasti akreditací, které uděluje MŠMT. Proto si dovoluji vyplnit zdánlivou mezeru a aplikovat aktivity mimoškolního vzdělávání na aktivity Knihovny Kroměřížska, která patří mezi vzdělávací subjekty v oblasti mimoškolního vzdělávání dospělých v okrese Kroměříž.

Krátce k historii vzdělávacích aktivit v Knihovně Kroměřížska (knihovně). Tyto aktivity patří do stálé nabídky knihovny již více než 10 let. Knihovna získala přestěhováním do zrekonstruovaných prostor kapacitu, kde mohla své aktivity naplno rozvinout. Po prvních nesmělých krůčcích ve vzdělávání pro cílové skupiny: senioři (Akademie III. věku), nezaměstnaní (pilotní projekt pro úřad práce), zdravotně znevýhodnění a dobrovolníci v NNO, následovaly další projekty, které byly již rovněž hledáním a také nalezením své pozice ve vzdělávání dospělých. Startovacím motorem byla účast v projektu Open Society Fund Praha, který se nazýval „Neziskové organizace na cestě do EU“. Hledáním své vlastní cesty v oblasti vzdělávání dospělých spolu s dalšími neziskovými organizacemi různých typů bylo přesně to, co knihovna potřebovala poznat. Projekt nás naučil systémové práci, analýze prostředí, dodal nám sebejistotu v tom, že jsme schopní se prosadit v konkurenčním prostředí v oblasti mimoškolního vzdělávání. To bylo pro nás motivující. Měli jsme k našim aktivitám všechny předpoklady – krásnou nově vybavenou knihovnu s potřebným prostorem. Nebyla to však pouze tvorba projektů, které jsme předkládali po otevření evropských fondů v České republice do prvních výzev. Museli jsme se zabývat také partnerstvím, znát legislativu. Byl to výrazný posun v názorech, v myšlení, ve vzdělávání a samozřejmě také ve vlastním vzdělávání – ve vzdělávání profesním.

Evropský sociální fond

Naší první velkou zkušeností byl projekt podaný do první výzvy Evropského sociálního fondu. Byl to náš první velký projekt zaměřený na vzdělávání dospělých. Naším nejdůležitějším partnerem byl Úřad práce v Kroměříži. Cílovými skupinami byli dlouhodobě nezaměstnaní, nezaměstnaní nad 50 let věku a zdravotně znevýhodnění. Knihovna byla v této oblasti vzdělávání nováčkem, chtěla se prosadit a nabídla svůj systém vzdělávání. Projekt byl dvouletý. Pracovní tým byl tvořen ze zaměstnanců, kteří se podíleli na jeho tvorbě a také jej realizovali. Projekt byl náročný, ale chtěli jsme dokázat, že na realizaci máme potřebný potenciál a že to dokážeme. Byli jsme tak prvními autory projektu ve městě Kroměříži, který byl podán do strukturálních fondů EU. V jeho rámci jsme pak vzdělávali výše uvedené cílové skupiny a to v pěti vzdělávacích modulech s hlavním zaměřením na počítačovou a informační gramotnost, které byly doplněny komunikačními dovednostmi.

V průběhu projektu jsme vyškolili 623 účastníků. Do jednotlivých modulů jsme vybírali účastníky sami dle stanovených kritérií. Limit kurzu byl 25 účastníků, počet zájemců doporučených úřadem práce byl třikrát a někdy i čtyřikrát vyšší než umožňovala kapacita kurzu.

Foto 1: Vzdělávání v oblasti počítačové gramotnosti - nezaměstnaní

Přidanou hodnotou projektu bylo i využití knihovny pro Informační gramotnost účastníků kurzů. Zjistili jsme při výběru, že zájemci o vzdělávání z řad nezaměstnaných většinou do knihovny nechodili. V několika lekcích jsme je učili základní orientaci ve fondu, jak využít OPAC, v čem jim může knihovna pomoci – např. v přístupu na veřejný internet, nabízeli jsme také základní možnosti orientace na trhu práce, e-mailovou komunikaci, získávání informací a hlavně také sociální inkluzi. Sociální exkluze se projevuje zejména u lidí nad 50 let věku, kteří postrádají většinou zájem okolí nebo stydí se za to, že nemohou najít práci, mají pocit, že se stávají nadbytečnými a nepotřebnými. To se pak projevuje i tím, že tito lidé ztrácí možnost v získání zaměstnání a zařazení do společnosti. V tomto směru má knihovna velmi výhodné postavení oproti školicím firmám. Poskytuje své prostory ke komunitním aktivitám.

Vzdělávací programy

Knihovna nabídla a nabízí celou řadu vzdělávacích programů pro různé cílové skupiny. V nabídce má také akreditovaný rekvalifikační kurz. Knihovna se v tomto směru pohybuje v konkurenčním prostředí a i v menším městě je nabídka ostatních vzdělávacích subjektů včetně škol pestrá. Knihovně se osvědčila nabídka programů pro veřejnost, které jsou nabízeny v různých hodinových verzích dle požadavků uživatelů. Jsou to zejména počítačové kurzy, ať už jsou zaměřeny na základní počítačovou gramotnost nebo na různé počítačové dovednosti jako např. práce s fotografií, tvorba webových stránek apod. Je také potřebné, aby knihovna pracovala se základními znalostmi marketingu včetně Public Relations. Bez těchto znalostí se v konkurenčním prostředí nedá pohybovat.

Foto 2: Počítačový kurz pro veřejnost

Kurzy pro cizince

Knihovna spolupracuje s Centrem na podporu integrace cizinců ve Zlínském kraji od roku 2009. Vzdělávací programy jsou zaměřeny do třech oblastí. Jednak jsou to lekce českého jazyka, které probíhají v Centru celoživotního učení každou neděli. Dále jsou to základní počítačové kurzy, které obsahovaly 20 výukových hodin. Tyto počítačové kurzy jsou náročnější na výuku, protože cílová skupina jsou cizinci s různou úrovní znalostí českého jazyka a někdy je potřeba i tlumočnick. Dále pro ně centrum ze Zlína pořádá v knihovně tzv. sociokurzy, které jsou zaměřené na problematiku pobytu cizinců v České republice, na problémy se kterými se mohou setkat a na eliminaci negativních vlivů, které mohou pocházet z neznalosti prostředí.

Kurzy tvůrčího psaní

Téměř všechny projekty jsou zaměřeny na vzdělávání. Knihovna podporuje tvorbu mladých autorů kurzy zaměřenými na tvůrčí psaní. Kurzy jsou vedené zkušenými lektory a pro začínající autory mají tyto kurzy velký význam. Výuka je spojena s tvorbou vlastního textu na kterém se učí poznávat chyby, kterých se mohou nezkušení autoři dopouštět. Je zajímavé, že u těchto kurzů nehraje roli věk. Začínajícími autory jsou studenti středních škol a také senioři. Kurzy jsou většinou prokládány návštěvami regionálních spisovatelů a přímými rozhovory s nimi.

Kurzy pro seniory

Knihovna již sedmnáct let organizuje **Akademii III. věku**. Přednášky jsou z různých vědních oborů, které seniory zajímají. Senioři mají průkazky, kde je jim evidována účast. Celý přednáškový cyklus je roční a probíhá rovněž ve spolupráci s Centrem pro seniory v Kroměříži.

Univezita III. věku probíhá na smluvním základě mezi knihovnou a Univerzitou T. Bati ve Zlíně. Zde má univerzita již vytvořena vlastní pravidla, které knihovna jako detašované pracoviště dodržuje. Celá výuka tvoří 4 semestry, které připravuje knihovna ve spolupráci s univerzitou. Studenti - senioři jsou přijímáni na univerzitě, mají index a zúčastňují se přednášek. Výhodou je, že senioři nemusí

dojíždět. V tomto studijním programu jsou 4 vzdělávací moduly – dva se týkají výuky na PC (nadstavbové studium není určeno začátečníkům), 2 kurzy jsou zaměřeny na společenskovední oblast. Univerzitní vzdělávání navštěvuje cca 60 účastníků.

Foto 3: Univerzita III. věku

Hudební akademie je zaměřena na vzdělávání dospělých v oblasti vážné hudby. Lektor vysvětluje co ovlivňovalo skladatele při tvorbě např. vliv historických událostí, rodina, přátelé apod. Výklad je doplněn krátkými hudebními ukázkami.

Vzděláváním k vědění - mezinárodní projekt, který knihovna právě dokončuje je zaměřen na získání a předání informací o mimoškolním vzdělávání dospělých v různých státech EU. Projekt byl podpořen z finančních prostředků programu Grundtvig. Na jeho realizaci se podílí pět partnerů (Itálie, Polsko, Rumunsko, Portugalsko, Slovensko) a knihovna je koordinátorem celého projektu. S mezinárodními projekty měla již knihovna zkušenosti. Podílela se na realizaci projektu **PULMAN** a byla rovněž koordinátorem projektu **CALIMERA**. Projekt **Vzděláváním k vědění** (Education to Knowledge) byl realizován v 6 evropských státech včetně ČR. Zajímavé na tomto projektu bylo složení partnerů: tři partneři byli vzdělávacími firmami a tři byli knihovnami různé velikosti (Knihovna Kroměřížska, Krajská knižnice v Žilině, rumunská knihovna v Ramnicu Valcea). Toto netypické složení partnerů, kteří byli neziskovými organizacemi zaměřenými na vzdělávání dospělých bylo pro projekt obrovskou výhodou. Netradiční formy výuky dospělých, využití různých forem animace, výukové e-learningové kurzy, využívání partnerství, tvorba e-books, vícezdrojové financování, motivace k výuce a mnoho dalších informací jsme si v rámci tohoto projektu měli možnost vyměnit a získat.

Závěr

Mimoškolní vzdělávání dospělých tvoří nezbytný doplněk vzdělávání školnímu. Je samozřejmě také součástí profesního vzdělávání. Knihovny se zařadily mezi vzdělávací instituce nejen v oblasti profesního vzdělávání, ale také v oblasti mimoškolní. Knihovny našeho typu nabízejí veřejnosti zajímavé vzdělávací aktivity a jsou vnímány jako významná součást vzdělávacích subjektů. Bylo by

určitě zajímavé, kdyby podpora těchto subjektů a jejich aktivit byla výraznější ze strany měst, regionů i státu. Byla by tím podpořena i role komunitních knihoven a tím i sociální integrace některých cílových skupin z řad veřejnosti. A právě knihovny, a to zejména veřejné knihovny, tuto roli ve společnosti plnohodnotně naplňují.

Použité zdroje:

- 1) Bílá kniha na <http://www.msmt.cz/bila-kniha/narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-bila-kniha-2001?highlightWords=B%C3%AD1%C3%A1+kniha>
- 2) **Neziskové organizace na cestě** do Evropské unie = Non-profit organizations on the way to the European union : šestnáct vybraných projektů v oblasti rozvoje lidských zdrojů, rozvoje venkova a rozvoje cestovního ruchu : sixteen selected projects in human resources development, rural development and the development of tourism. [Editor Alexandra Brabcová, Jaroslava Šťastná ; překlad anglických textů Jan Kroupa]. Praha : Nadace Open Society Fund, [2004]. ca 45 s. ISBN neuvedeno.
- 3) Plamínek, Jiří, 1958-. **Vzdělávání dospělých** : průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele. Jiří Plamínek. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 318 s. ISBN 978-80-247-3235-0.
- 4) Projekty knihovny na <http://www.knihkm.cz/projekty.html>

UNIVERZITA VOLNÉHO ČASU – CELOŽIVOTNÍ ZÁJMOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V KRAJSKÉ KNIHOVNĚ VYSOČINY

Valecká Marcela

Krajská knihovna Vysočiny, knihovna@kkvysociny.cz, valecka@kkvysociny.cz

Abstrakt

Důraz na celoživotní vzdělávání dospělých je v moderní informační společnosti nezbytný. Stále významnější podíl v této oblasti zaujímá neformální zájmové vzdělávání, k jehož významným poskytovatelům patří knihovny. Krajská knihovna Vysočiny nabízí od r. 2002 v rámci projektu *Univerzita volného času (UVČ)* pestrou škálu vzdělávacích aktivit. Cílem je uspokojení zájmů a potřeb veřejnosti, nabídka možnosti aktivně a kvalitně trávit volný čas, prohlubovat, rozšiřovat a aktualizovat své vědomosti. Zájmové vzdělávání také napomáhá odstranění či zmírnění pocitů izolace, méněcennosti a stereotypu. Usnadňuje plnohodnotné začlenění do společnosti a možnost lepšího uplatnění na trhu práce.

Klíčová slova

Celoživotní vzdělávání, knihovny, Krajská knihovna Vysočiny, neformální vzdělávání, sociální kontakty, univerzity volného času, volnočasové aktivity, vzdělávací projekty, vzdělávání dospělých, vzdělávání seniorů, zájmové vzdělávání

„Celoživotní vzdělávání dospělých nabývá v informační společnosti stále většího významu. Příčinou jsou rychlé sociální změny, proměna tradičních profesí, změna hodnotových systémů a životního stylu, důraz na kvalitu života, dynamický trh práce aj. Intenzivněji než dříve si uvědomujeme nutnost a potřebu kontinuálního rozvoje našich osobních znalostí a dovedností pro profesní uplatnění i pro kvalitu soukromého života. Vedle vzdělávání formálního se začíná podstatně více uplatňovat vzdělávání neformální (další), které probíhá bez ohledu na životní etapu, místo, čas či formu. Toto vzdělávání můžeme dále rozdělit na občanské, profesní a zájmové.“ (Šerák, 2009)

Celoživotní neformální zájmové vzdělávání dospělých charakterizují především osobní zájem, uspokojení vlastních potřeb, dobrovolnost, možnost volby formy, doby a cíle vzdělávání, aktivní využití volného času, otevřenost a pestrá nabídka. Cílem není výsledek, např. získání certifikátu, ale průběh, aktivita samotná. Stále výraznější a důležitější roli v této oblasti hrají knihovny a jejich vlastní vzdělávací aktivity. Jejich přínos v této oblasti je jistě nemalý. Potvrzují tak také svou funkci moderní kulturní, vzdělávací a informační instituce.

Krajská knihovna Vysočiny v Havlíčkově Brodě otevřela brány organizovanému celoživotnímu vzdělávání pro veřejnost v září roku 2002. Cílem projektu *Univerzita volného času (UVČ)* je přiblížit celoživotní učení co nejširšímu spektru zájemců, zpřístupnit či rozšířit a zkvalitnit toto vzdělávání pro dospělou populaci. Neplatí zde žádná omezení. Rozhodující není věk posluchačů, dosažené vzdělání, sociální postavení apod. Důležitý je především zájem o daný obor a jeho problematiku, chuť rozšiřovat a aktualizovat si své poznatky, aktivně a hodnotně naplnit volný čas, setkávat se s lidmi společných zájmů, vyměňovat si zkušenosti, rozšiřovat si tak okruh známých a posilovat sociální, generační i mezigenerační vazby. Smyslem je také relaxace, seberealizace prostřednictvím nejrůznějších činností, integrace člověka do společnosti, odstranění stereotypu, osamělosti a pocitu méněcennosti.

Univerzita volného času završí v příštím roce první desetiletí své existence. Od roku 2002 postupně mění svou tvář tím, jak dynamicky reaguje na zájem a potřeby veřejnosti. Snaží se nabídnout stále pestřejší paletu nepočítačových i počítačových oborů, o které je aktuálně zájem. Zatímco v prvním roce existence byly nabídnuty čtyři nepočítačové obory, do kterých se zapsalo 60 posluchačů, a 4 počítačové obory, které navštěvovalo 32 posluchačů, v aktuálním letním semestru 2011/2012 jsme otevřeli již 11 nepočítačových a 9 počítačových oborů. Počet posluchačů přesáhl hranici 400 frekventantů (358 absolventů - nepočítačové obory a 63 absolventů – počítačové kurzy). V roce 2007 naše knihovna navázala na bázi rozvojového partnerství spolupráci s havlíčkobrodskou vzdělávací organizací Centrum Vysočina o. p. s., jejíž projekt *Akademie třetího věku (ATV)* zajišťuje přednášky pro seniory. Došlo tak k propojení obou projektů v komplexní vzdělávací celek. Autonomie a rozdílné podmínky pro účast v jednotlivých projektech zůstávají zachovány.

Studium na UVČ je realizováno formou populárních přednášek. Časová dotace pro jednu přednášku činí dvě hodiny. Pro počítačové kurzy platí stejný počet setkání, ale rozdíl je v délce – devadesát minut pro každou lekci. Obory probíhají ve dvou semestrech – zimním (září – leden) a letním (únor – červen). Hlavní část je soustředěna do jednoho celého dne, kterým je u nás tradičně čtvrtek. V posledních letech jsme rozšířili nabídku i do podvečerů dalších dnů. Spolupracujeme se zkušenými externími lektory. Jsou to pedagogové místních škol (Gymnázium HB, ZŠ v Sadech, Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická ad.), pracovníci Muzea Vysočiny v Havl. Brodě, lékaři havlíčkobrodské nemocnice, psychologové, ochránci přírody, městská policie a mnoho dalších. Témata přednášek jsou prezentována poutavou a populární formou, díky čemuž jsou srozumitelná i naprostým laikům. Například součástí Dějin umění jsou obrazové projekce a pestrá škála zájezdů týkajících se aktuálních přednášek, v rámci oboru Poznáváme sebe a region podnikají posluchači tematické vycházky do okolí, nedílnou součástí Dějin hudby jsou zvukové ukázky a zájezdy na hudební akce atd. Posluchači nejsou pouze pasivní součástí výkladu, ale aktivně se účastní. Diskutují o problému, ptají se, doplňují dané téma o vlastní zkušenosti, následně si z fondu knihovny půjčují rozšiřující literaturu, ať už dle doporučení lektora či dle vlastního výběru.

Fotografie: Přednáškový sál

Pro nadcházející zimní semestr 2011/2012, který proběhne od září 2011 do ledna 2012, jsme připravili nejen obory „prověřené časem“, o které je neustále zájem, ale opět i obory nové. *Zdravý životní styl* nabídne cenné rady všem zájemcům, kterým není lhostejné jejich zdraví a chtějí o ně pečovat. Příznivci výtvarného umění si budou moci vybrat z *Historie evropské a české krajinomalby* a *Slohového vývoje architektury v Čechách*. Jedná se o naše nejnavštěvovanější obory. Do obou je v současné době zapsáno téměř po stovce posluchačů (počet obyvatel Havl. Brodu k 27. 5. 2011 - 23 852). Je to jistě především zásluhou vynikajícího lektora a metodika Mgr. Jaroslava Staňka, který poutavé přednášky doplňuje nejen barvitým promítáním, ale také celou řadou zájezdů po stopách umění v Čechách i v zahraničí. Posluchači se tak mnohdy dostanou do míst, která běžně nejsou veřejnosti vůbec přístupná, a mají tak jedinečnou možnost shlédnout unikátní expozice a útroby „zahalených“ památek. Není výjimkou, že je třeba vypravit pro velký zájem o zájezd více než jeden autobus nebo zájezd několikrát opakovat. Milovníci výtvarného umění se nyní mohou těšit například na krajinu jako pozadí v obrazech renesance a baroka, na Holanďany Van Goyena a Ruisdaela, na školu Maxe Haushofera či na přemyslovskou, lucemburskou a vladislavskou gotiku.

Stálíci mezi obory je také *Filosofie*, která nastíní otázku úpadku evropské civilizace. V této souvislosti se bude věnovat osobnostem Jana Patočky, Martina Heideggera či Jana Sokola. *Dějiny hudby* unesou posluchače na vlnách tónů za předními světovými i českými skladateli. Zájemce o dění v regionu jistě opět osloví *Dějiny Havlíčkovodska*. Tentokrát se zaměří na osobnost T. G. Masaryka, na jeho život, názory a postoje, na jeho obraz ve společnosti. Hluběji do lidské duše pak nahlédneme prostřednictvím *Psychologie*, která poodkryje tajemství mandal a enneagramů, zmíní téma krize, nevěry a žárlivosti nebo obeznámí posluchače se základními principy

a strukturou léčby návykových nemocí v psychiatrické léčebně Havl. Brod. **Literatura** se vydá po stopách francouzských klasiků napříč několika epochami (Villon, Rabelaise, Choderlos de Laclos, Stendhal, Dumas, Hugo aj.). Do časů minulých, za našimi pradědečky a prababičkami, se posluchači budou moci přenést prostřednictvím oboru **Život našich předků**. Dozví se mimo jiné, jak se vařilo pivo, zpracovával len, jak se slavil zimní slunovrat, jaké byly sociální vztahy na vsi v 19. století a mnohé další. Nově jsme do nabídky zařadili obor **Rodopis aneb Pátrání po našich předcích**. Pokusí se zodpovědět, co je to genealogie, osvětlí základní pojmy, seznámí s archivy a matrikami, nematričními zdroji i možnostmi vyhledávat informace v prostředí internetu. Součástí bude praktická dílna, kde se budou posluchači učit vyhledávat požadované informace. Dále nabídneme projekt „**Nedovolte mozku stárnout aneb Využití literatury a čtení k tréninku paměti**“ - trénování paměti pro seniory, na které se nám již druhým rokem podařilo získat grant Ministerstva kultury v dotačním programu **Kulturní aktivity zdravotně postižených občanů a seniorů**. Senioři tak budou moci navštěvovat tento kurz zdarma. Tréninky budou probíhat v rámci celého Kraje Vysočina, zapojeno bude vedle organizující Krajské knihovny Vysočiny ještě dalších šest knihoven. Zmíněna byla také Akademie třetího věku, jejíž obor **Poznáváme sebe a region** je určen výhradně pro seniory. Toulky domácím Havlíčkobrodskem se dotknou například hradů na Vysočině, ptačího světa regionu, havlíčkobrodského gymnázia v éře české republiky či literátů Josefa Floriana a Jakuba Demla.

	9:00 – 11:00	11:30-13:30	14:00 – 16:00	17:00-19:00
Liché úterý				Filosofie
Lichá středa	Poznáváme sebe a region			
Lichý čtvrtek	Dějiny Havlíčkobrodsko	Život našich předků	Psychologie	Historie evropské a české krajinomalby
	9:00 – 11:00	12:00-14:00	14:30 – 16:30	16:15 – 18:15
Sudé úterý				Slohový vývoj architektury v Čechách
Sudý čtvrtek	Zdravý životní styl	Rodopis – pátrání po našich předcích	Dějiny hudby	Klasická francouzská literatura
Každý pátek	Nedovolte mozku stárnout			

Tabulka č.1: Rozvrh hodin nepočítačových oborů UVČ pro ZS 2012/2013

Počítačové obory mohou zájemci tradičně volit prohlubující (**začátečníci, mírně pokročilí a pokročilí**) nebo také nově kurzy modulové, monotematicky zaměřené (**Práce s internetem, Práce v textovém editoru MS Word, Práce v tabulkovém procesoru MS Excel, Práce s multimédií**). Pro děti každoročně chystáme oblíbený programovací kurz **Baltík**. Jeho cílem je učit děti hravou a zážitkovou formou základním dovednostem na PC, efektivnímu vyhledávání na internetu, ale zejména základům

programování, a tím posílit informační gramotnosti dětí, rozvoj jejich logického myšlení, smyslového vnímání a prostorového vidění. Pro seniory připravujeme PC kurzy s pomalejším tempem výuky pod názvem *Žijeme on-line*. Pokračovat bude také kurz *Digitální fotografie*, který se již několik semestrů setkává s velkým ohlasem. Příjemnou tečkou za ukončením tohoto kurzu je vždy výstava fotografických prací absolventů, kteří se prezentují dvěma fotografiemi, a to ve dvou kategoriích – workshop a vlastní tvorba.

Do aktuálního semestru je možné vstoupit prostřednictvím osobní účasti na zápisu (letní a zimní semestr), pro který jsou vždy vyhrazeny dva konkrétní dny. Aktuální nabídku naleznou zájemci v dostatečném předstihu na našich internetových stránkách www.kkvysociny.cz, v informačních brožurách, které pro každý semestr tiskneme, na informačních plakátech a letácích, v regionálním tisku, nebo o nich mohou uslyšet v regionálním rozhlasu, případně vidět reportáž v regionální kabelové televizní stanici. Přednášky jsou zpoplatněny, velkým pozitivem je ale nízké kurzovné a systém slev pro seniory, zdravotně znevýhodněné, nezaměstnané a maminky na mateřské dovolené.

Kurzovné za 1 obor a jeden semestr	Pracující v produktivním věku	Senioři, matky na mateřské, zdravotně znevýhodnění, nezaměstnaní
Nepočítačové obory	300 Kč	200 Kč
PC obory	500 Kč	300 Kč

Tabulka č. 2: Kurzovné pro obory UVČ

Jak již bylo zmíněno, přináší celoživotní zájmové vzdělávání dospělých uspokojení jejich zájmů a potřeb, možnost aktivně a kvalitně trávit volný čas, prohlubovat, rozšiřovat a aktualizovat vědomosti a dovednosti. Výrazně také přispívá k tvorbě sociálních generačních a mezigeneračních vazeb, odstraňuje či alespoň zmírňuje pocit izolace, méněcennosti a stereotypu. Napomáhá plnohodnotnému začlenění do společnosti a možnosti lepšího uplatnění na trhu práce. Dle stávající zpětné vazby věříme, že náš projekt Univerzity volného času splňuje výše jmenovaná očekávání, a budeme usilovat o to, aby tomu tak bylo i nadále.

Obecně je však pro oblast zájmového vzdělávání dospělých do budoucna nezbytné cíleně vnášet do této formy vzdělávání propracovaný systém, jehož neexistence patří k slabým stránkám tohoto typu vzdělávání. Mezi dalšími nedostatky pak můžeme jmenovat nejednotnou terminologii, nejasnost kompetencí (správa několika ministerstev), neexistující upravující legislativu, znevýhodnění oproti formálnímu školskému systému, problematiku financování či dostupnost pro všechny potencionální zájemce. Pozitivem jsou pak na druhé straně otevřenost této

formy, její dynamika, flexibilita, rostoucí profesionalizace, možnost využití netradičních forem a metod práce, možnost zaměření se na specifické cílové skupiny ad., již výše jmenované.

Použitá literatura:

1. ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009, 208 s. S. 20. ISBN 978-80-7367-551-6.

ZKUŠENOSTI S ELEKTRONICKÝM VZDĚLÁVÁNÍM A HODNOCENÍM ZÍSKANÉHO EFEKTU ELEKTRONICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ LÉKAŘSKÝCH KNIHOVNÍKŮ ČR

Lesenková Eva, Bouzková Helena, Jarolímková Adéla, Feberová Jitka*

Národní lékařská knihovna, Praha

*Ústav výpočetní techniky, Univerzita Karlova, Praha

Abstrakt

V příspěvku je představen nový systém elektronické výuky mimoškolního vzdělávání “Moderní knihovnicko-informační práce v lékařských knihovnách“, koncipovaný do třech lekcí v programovém prostředí LMS – Moodle, provozovaném Univerzitou Karlovou v Praze a realizovaný v Národní lékařské knihovně v Praze, ve dvou bĕzích, na konci roku 2010 a v prvním čtvrtletí roku 2011.

Kurz byl komponován pro celoživotní vzdělávání lékařských knihovníků, především těch, kteří působí v nemocnicích, léčebnách a ústavech, nebo jiných typech zdravotnických zařízení a nemají odborné vzdělání nebo dostatečnou praxi. Systém, s využitím LMS Moodle, je založen na samostatné práci studentů s odkazovanými studijními materiály, které poskytují příležitost k samostudiu a prohloubení znalostí. Kurz byl rozvržen do tří lekcí: knihovní systém ČR a veřejné knihovnicko-informační služby ve zdravotnictví, medicínské ontologie a odborná terminologie a přístupy ke specializovaným zdrojům a využívání moderních vyhledávacích technologií v odborných zdravotnických zdrojích.

Autoři při koncipování obsahu výuky (learning object) užíli principů konstruktivního učení, asimilaci a akomodaci, které mohou iniciovat změny ve vzorcích chování studentů. Výsledkem takového procesu učení, jehož podstatou je začleňování nových poznatků do stávajících, by měla být **změna** profesionálních kompetencí knihovníka, pracovních schémat, která jsou studenti zvyklí užívat v praxi a rozšíření obsahu znalostí.

K ověření nových znalostí a inovaci dovedností, stanovení možných změn v chování a pracovních postupech studenta jsme použili metod Kirkpatrickova čtyřúrovňového modelu hodnocení.

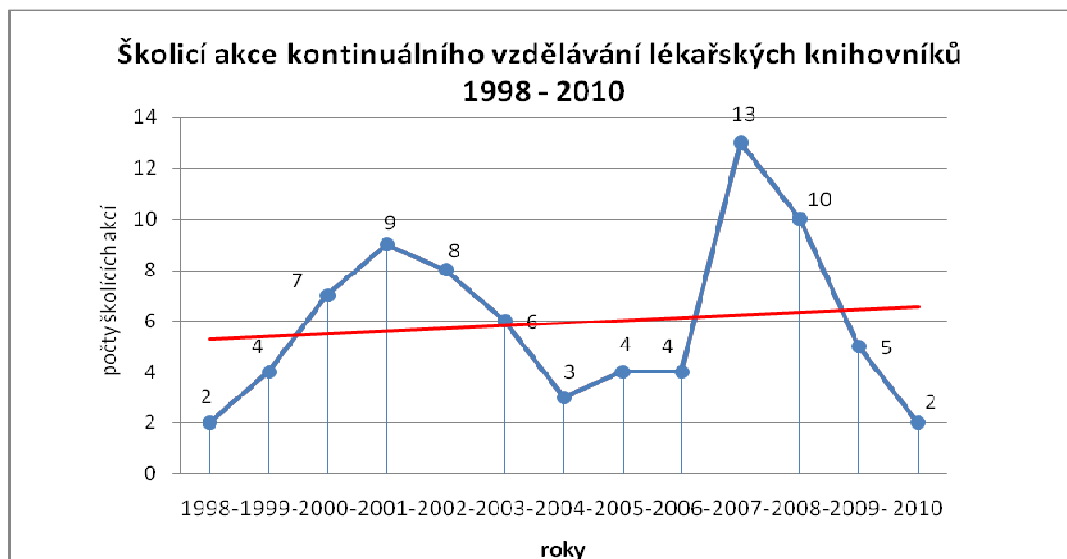
Nové, cenné zkušenosti pro tvorbu dalších kurzů přinesly autorům, lektorům a tutorům výsledky vzájemného porovnávání závěrečných dotazníků (posttestů) z obou běhů našich studentů.

Klíčová slova

Vzdělávání, mimoškolní vzdělávání knihovníků, elektronické vzdělávání, lékařské knihovny

Úvod

Národní lékařská knihovna, referát vzdělávání a metodiky, připravuje, organizuje a realizuje akce mimoškolního vzdělávání jak pro lékařské knihovníky, tak pro uživatele, dosud formou klasických seminářů, školení a kurzů.

Graf 7.2: Školící akce (klasická forma) kontinuálního vzdělávání lékařských knihovníků 1998 – 2010

Graf vyjadřuje trend v počtu konaných školicích akcí v letech 1998 - 2010. Z grafu je patrné, že trend vykazuje mírný vzestup.

E-learning je vhodná alternativa celoživotního vzdělávání umožňující rozvoj odborných kompetencí a schopnost obnovovat a prohlubovat profesionální dovednosti knihovníků, zejména pro pracoviště v regionech, a zároveň podporuje upevňování studijních návyků formou řízeného samostudia.

Práce s digitálními informacemi ve virtuálním prostředí, především vyhledávání a využívání elektronických informačních zdrojů, jsou každodenní realitou v knihovnicko-informační práci několika desítek českých zdravotnických knihoven. E-kurz komponovaný pro celoživotní vzdělávání lékařských knihovníků byl určen těm, kteří působí v nemocnicích, léčebnách a ústavech, (41 pracovišť, což činí 60 % z celkového počtu těchto knihoven v ČR) nebo jiných typech zdravotnických zařízení, a nemají odborné vzdělání nebo dostatečnou, alespoň 5-ti letou praxi.

Metody a konstrukce kurzu

Od 90-tých let se v evropském lékařském knihovnictví objevuje propojování mezi e-learningem a knihovnami, zejména v oblasti managementu digitálních výukových objektů, tvorby a využití metadat při budování digitálních repozitářů [1]. V mimoškolním vzdělávání (CPD) knihovnicko – informačních profesionálů [2] je podstatné usnadňovat přístup k možnostem seznamování se s novými metodami jejich práce. Současně s využíváním různých e-learningových platforem a nástrojů (různé

kombinace PowerPoint prezentací, wordových dokumentů, hypertextových odkazů a digitálních objektů), jejich technického zvládnutí jak učiteli, tak žáky v prostředí Moodle, je pro elektronické vzdělávání zásadní jeho obsah - dobrá výuková podpora (text, nebo multimediální výukový materiál), vytvořený se znalostí základů pedagogiky (kompozice výukového materiálu, řazení kapitol, od jednoduchého ke složitějšímu, odkazovaná literatura).

Kurz „Moderní knihovnicko-informační práce v lékařských knihovnách“ byl rozvržen do tří lekcí, věnovaných systému knihoven v ČR se zaměřením na zdravotnické knihovny, dále odborné terminologii a především tezauru MeSH a třetím tématem byly informační zdroje pro medicínu. Součástí kurzu, který byl vytvořen v programovém prostředí LMS Moodle, provozovaném Univerzitou Karlovou v Praze, byl úvodní a závěrečný test, průběžné úkoly a závěrečný dotazník. Kurz byl pro studenty zpřístupněn po dobu 6 ti neděl (?) v celkovém objemu 24 výukových hodin.

Pro tvorbu obsahu výuky (LO) byly využívány metody konstruktivního učení, asimilace a akomodace, založené na možných změnách vzorců chování studenta. Výsledkem procesu učení je inovace obsahu kompetencí studenta. Učení nastává osobní zkušeností žáka, především zařazováním znalostí do kontextu, jejich asimilací do existujících schémat, resp. vytvářením nových souvislostí a vzorců. V každé lekci byly studentům průběžně ukládány úkoly, které byly tutorem kontrolovány a hodnoceny. V případě špatné odpovědi byl student s vysvětlením vyzván k opravě.

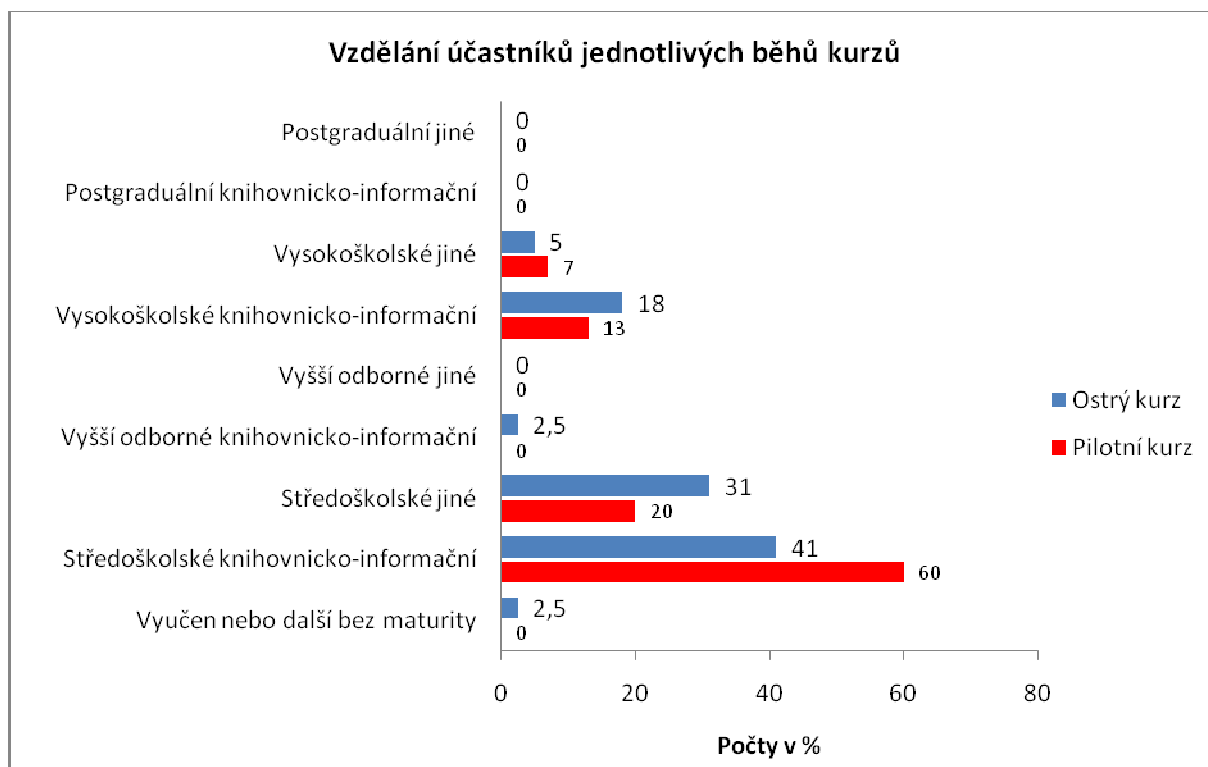
Metody hodnocení kurzu

Hodnocení kurzu bylo založeno na modelu hodnocení vzdělávacích programů Donalda L. Kirkpatricka, který zahrnuje čtyři základní úrovně:

- Úroveň 1 – Reakce – do jaké míry byli účastníci spokojeni s tréninkovým kurzem.
- Úroveň 2 – Učení – do jaké míry účastníci získali očekávané znalosti, dovednosti a přístup díky své účasti na vzdělávacím projektu.
- Úroveň 3 – Chování – do jaké míry účastníci využívají nové znalosti a dovednosti ve své práci.
- Úroveň 4 – Výsledky – do jaké míry jsou dosaženy plánované výsledky rozvojového projektu a následných podpůrných aktivit.

Výsledky

Kurzu se zúčastnilo 15 studentů v pilotní verzi a 39 v druhé verzi, z první skupiny kurz dokončili všichni účastníci, z druhé skupiny 36, tj. 92% účastníků. V první skupině bylo vyšší procentuální zastoupení účastníků se středoškolským či vysokoškolským knihovnicko-informačním vzděláním nežli ve druhé skupině (73% oproti 59%) a také vyšší průměrná délka knihovnické praxe (25,5 let oproti 19,8 roků).

Graf 1: Vzdělání účastníků jednotlivých běhů kurzů

REAKCE 1. úroveň Kirkpatrickova modelu

byla hodnocena pomocí závěrečného dotazníku. Dotazník obsahoval deset otázek, jak uzavřených, tak otevřených. Záměrem tvůrců bylo využít pro hodnocení reakce i příspěvků studentů do diskusních fór, diskusní fóra však byla využívána minimálně.

Závěry vyhodnocení dotazníku:

- reakce účastníků na formu kurzu byly pozitivní, účastníkům obou kurzů s jedinou výjimkou vyhovovala forma a zúčastnili by se dalšího e-learningového kurzu
- u jednotlivých lekcí byla hodnocena aktuálnost, odborná úroveň, úroveň tutorování a přínos pro praxi, a to známkou v rozsahu 1 - 4. Výsledkem bylo průměrné hodnocení témat, které se pohybovalo v rozpětí 1 až 1,5. Byl připomínkovan nerovnoměrný rozsah jednotlivých kapitol s ohledem na dobu strávenou studiem v pilotní verzi, ve druhé verzi pak nejasné termíny ukončení jednotlivých lekcí
- pro 78 % posluchačů kurz zcela splnil očekávání, u 22 % částečně (pozn. sečteno z obou kurzů)
- účastníci navrhovali další témata: zejména metodiku vyhledávání v katalogu, Medvik, v databázi Bibliographia medica Českoslova, tematiku souborných katalogů, citační analýzu a metodiku tvorby citací, navigace k českým online zdrojům, autorské právo

- přínos pro praxi byl hodnocen nejvýše u využívání deskriptorů tezauru MeSH při vyhledávání odborných informací, orientaci v databázích a vyhledávání v novém prostředí Medvik, které bylo zařazeno až do druhého kurzu

UČENÍ 2. úroveň Kirkpatrickova modelu

hodnocení druhé úrovně, probíhalo jednak srovnáním výsledků úvodního a závěrečného testu, zahrnujících 17 otázek z oblastí, které jsou pokryty jednotlivými tématy kurzu, a jednak vyhodnocením úkolů, které byly součástí každé lekce.

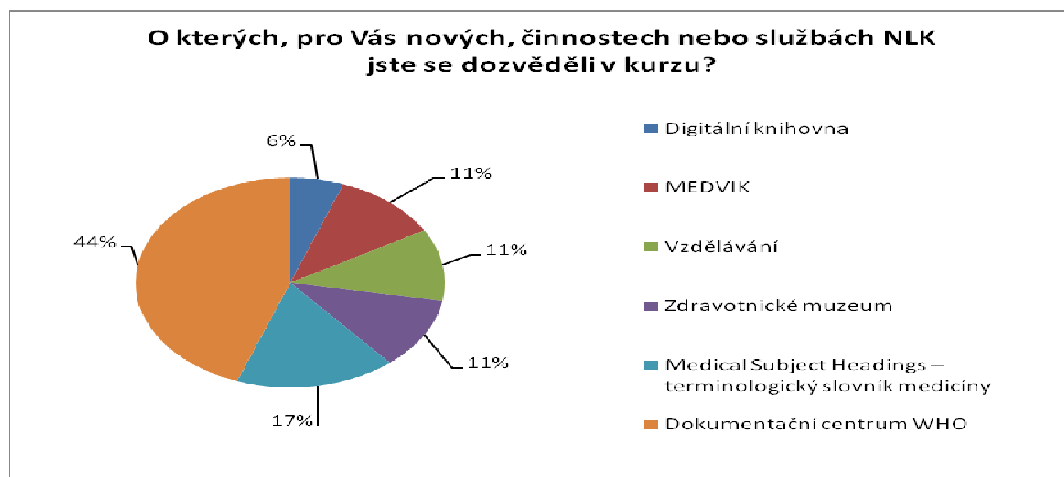
- U obou skupin došlo ke zlepšení průměrného bodového zisku, a sice u pilotní skupiny ze 13,7 na 15,3 bodů, u druhé skupiny ze 13,7 na 15,9 bodů (nezaokrouhlená čísla), přičemž ke zlepšení výsledků testů došlo u 78% účastníků.
- Rozdíly mezi získanými průměrnými bodovými zisky mezi pilotní a ostrou skupinou lze přičítat rozdílné vzdělanostní struktuře obou skupin (pilot 73% knihovnicko-informační vzdělání SŠ nebo VŠ, u účastníků ostré verze 59%)
- K hodnocení učení bylo rovněž využito hodnocení průběžných úkolů...

CHOVÁNÍ 3. úroveň Kirkpatrickova modelu

Účastníci prvního – pilotního – běhu kurzu byli tři měsíce po jeho ukončení požádáni o vyplnění dotazníku, jehož cílem bylo zjistit, jak uplatňují získané znalosti ve své praxi. Výsledky vzájemného porovnávání dvou závěrečných dotazníků, které byly zodpovídaný s tříměsíčním intervalem (ihned po absolvování kurzu a po tříměsíční praxi v terénu) z obou běhů našich studentů: ukázaly možné změny v chování studentů.

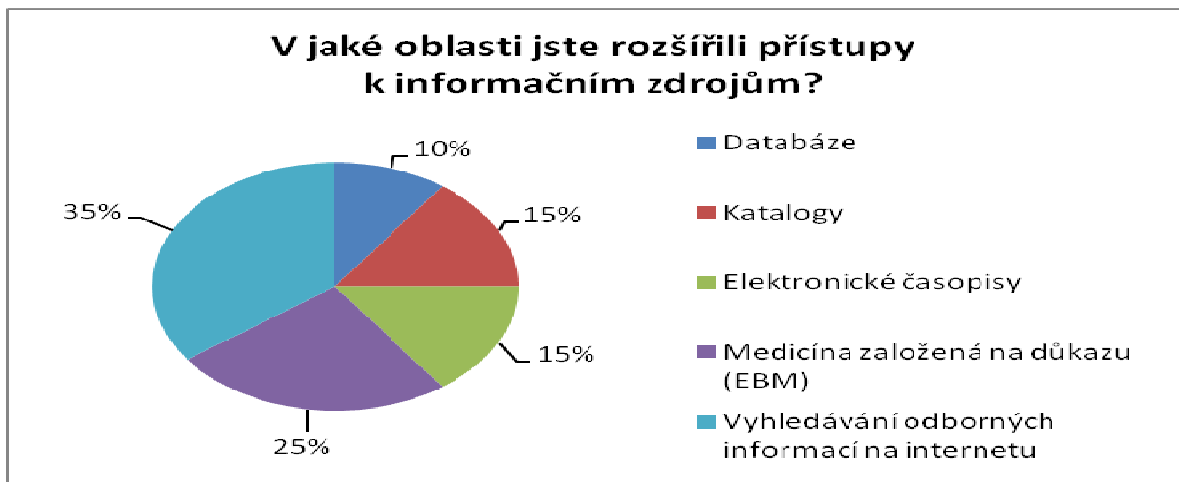
Uplatnění osvojených znalostí a vědomostí (inovace kompetencí) studenta v praxi.

- 58% dotázaných studentů provedlo nějaké změny oproti stavu před absolvováním kurzu
- 27 % studentů zavedlo do používání ve své praxi MeSh a 13 % rozšířilo svou nabídku služeb o odkaz na služby NLK

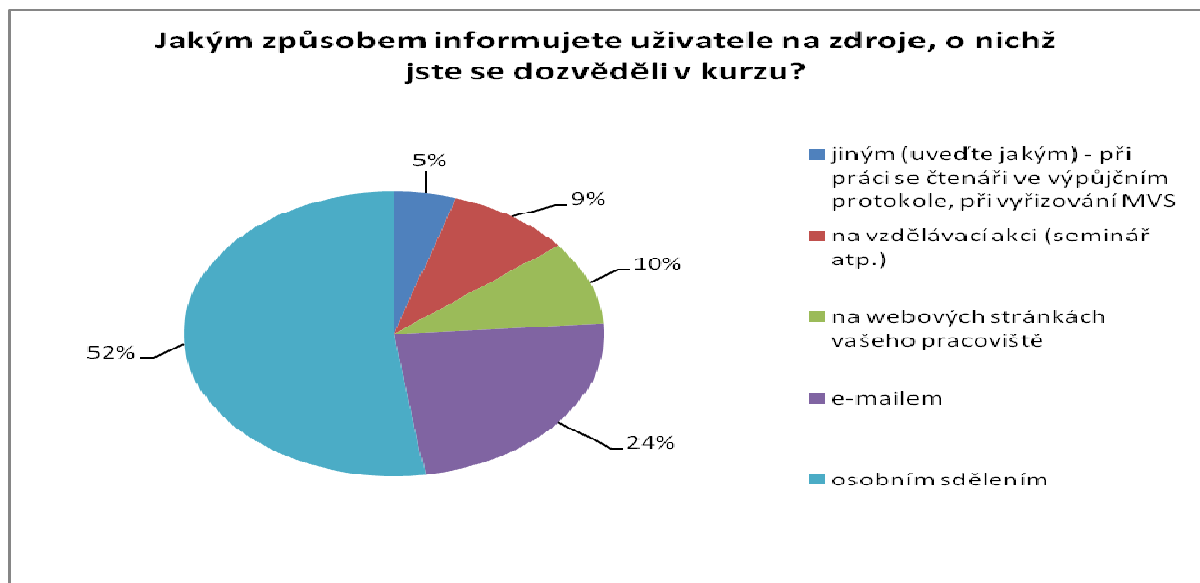
Graf 2: Činnosti, služby NLK

- 35% studentů obohatilo (rozšířilo) nabídku pro své uživatele k novým databázím, 25 % ke zdrojům EBM

Graf 3: Rozšířené přístupy k informačním zdrojům

- 52% studentů informuje osobní konzultací uživatele o novinkách z kurzu, dalších 24% osobním sdělením a pouze 10% webovými stránkami, 9% vzdělávací akcí a 5% jiným dalším způsobem

Graf 4: Šíření novinek

VÝSLEDKY 4. úroveň Kirkpatrickova modelu

Od měření výsledků reich hodnocení bylo upuštěno. Obvykle bývá měřena především v komerčním prostředí, kde je možno aplikovat ekonomické ukazatele, v prostředí knihoven je měřitelná po nastavení např. benchmarkingu.

Diskuze

Elektronická výuka, probíhající v prostředí Moodle, přináší **pro knihovníky** nový studijní systém, který je založen na samostatné práci studentů v interakci s tutorů kurzu. Autoři preferují tutorovanou výuku, kdy tutor má možnost v interakci s posluchačem nahrazovat případné nejasnosti v textu. Hyperlinkové online studijní zdroje vřazené do strukturovaných tematických bloků přináší pro studenty novou studijní zkušenost. Oproti klasickým metodám přináší e-learning pokroky v možnostech využití znovupoužitelnosti, přenositelnosti, rozšiřitelnosti, cost effectivity a přístupnost výukových opor.

K nevýhodám e-learningu patří pocity osamocení u studentů a ztráta motivace při absenci osobní komunikace s lektorem. Působení negativních faktorů by mělo být omezeno

- dostupností alternativních komunikačních prostředků, jako je diskuzní fórum
- zlepšení komunikační vazby tutorů se studenty

Diskuzní fórum v Moodle, které umožňuje předávání informací, novinek a událostí v kurzu, bylo však v obou verzích využito minimálně. V další verzi by proto měl být kladen větší důraz na roli tutora jako facilitatora diskuze. Diskuze by měla být zaměřena k podpoře kritického myšlení, tzn. např. porovnání myšlenky s jinými názory a s tím, co už je o problému známo a zaujetí stanoviska a jeho obhájení.

Zde jsme dospěli k závěru, že je vhodné doporučit tutorům prohloubit znalosti z teorie komunikace, speciálně behaviorální teorie rozvinuté v andragogice a studium metod tvorby testových otázek. Konkrétně pak zlepšit virtuální komunikaci pomocí kladení různých typů testových otázek, kterými lze více iniciačně působit na studenty.

Autoři (tvůrci výukových opor) si osvojují nové pedagogické a technologické přístupy, ve kterých se protínají technologie, obsah, vyučování žáků a učení se jich samých. Při tvorbě výukových materiálů v dalších verzích bychom jako další zlepšení využili multimediálních nástrojů pro tvorbu flashových aplikací.

Použitá literatura

1. COOK, D.; MCDONALD, F. S. E-Learning : is there anything special about the „e“? Perspectives in Biology and Medicine. 2008, vol. 51, N. 1, p. 5-21.
2. KIRKPATRICK, L. Donald. Evaluating Training Programs : The four levels. 3rd Ed. San Francisco : Berrett-Koehler ; Emeryville, CA : Publishers Group West, 2008.
3. KIRKPATRICK, J.; KIRKPATRICK, W. K. Kirckpatrikův čtyřúrovňový model: nový pohled po 50 letech 1059 – 2009. Dostupné na:
(http://www.develor.cz/develorcz/develorcz_files/File/kirkpatrickovy4urovne-novypohledpo50%20letech2.pdf).
4. Libraries and the Enhancement of E-learning. Report from an OCLC sponsored Task Force. Pat Albanese, Mt. Holyoke; Paul LePore, Univ. ... Dostupný na
(www.oclc.org/uk/en/news/events/presentations/2004/alamw2004/elearning/20040110.ppt).
5. PAVLÍČEK, Jiří. Základy e-didaktiky pro tutorý. Ostrava, Opavská univerzita, Pedagogická fakulta 2003. Dostupný na
(http://www.osu.cz/fpd/kik/dokumenty/autsy/materialy/e_didaktika3_4.pdf).
6. VARLEJS, J.; WALTON, G. Strategies for Regenerating the Library and Information Profession. München K. G. Saur 2009. 415 s. ISBN 978-3-598-22044-9.

Tematický blok

ON-LINE SLUŽBY KNIHOVEN A DIGITÁLNÍ SVĚT

garant Ing. Jan Kaňka

DLOHODOBÁ OCHRANA DIGITÁLNÍCH DOKUMENTŮ

A PROJEKT NDK

Andrea Fojtu - Jan Hutař – Marek Melichar

Národní knihovna ČR

Abstrakt

Příspěvek se ve své první části věnuje popisu problematiky dlouhodobé ochrany digitálních dat v obecné rovině. Ve druhé části je popsáno řešení navržené pro projekt Národní digitální knihovna (NDK), který řeší Národní knihovna ČR (NK ČR) a Moravská zemská knihovna Brno (MZK Brno). Popsány jsou funkcionality systému dlouhodobé ochrany (z angl. long-term preservation) a formáty metadat, které jsou pro dlouhodobou ochranu klíčové. Článek by měl přispět ke zvýšení povědomí o podstatě dlouhodobé ochrany i o reálném řešení plánovaném v projektu NDK.

Klíčová slova

dlouhodobá ochrana digitálních dat, „digital curation“, „digital preservation“, Národní digitální knihovna, digitální archivace, OAIS

Úvod – zahraniční zkušenosti a IOP NDK

Oblast dlouhodobé ochrany digitálních dat je jednou ze tří základních os projektu IOP - Národní digitální knihovna (dále jen IOP NDK). Implementace tohoto projektu by měla pomoci Národní knihovně ČR (NK ČR) a Moravské zemské knihovně Brno (MZK Brno) získat pro správu archivních digitálních dokumentů řešení odpovídající nejrozšířenějším standardům v oblasti dlouhodobé ochrany digitálních dat.

Průkopníkem v oblasti dlouhodobé ochrany digitálních dat v knihovnách byla počátkem nového milénia Národní knihovna Nizozemí. Od roku 2002 zde probíhala intenzivní spolupráce s firmou IBM, která vyústila v projekt e-Depot¹. Od té doby ovšem v oblasti dlouhodobé ochrany digitálních dat proběhla řada výzkumných projektů, financovaných jak z fondů a grantů Evropské unie (Planets², DPE³, Shaman⁴, Caspar⁵, Scape⁶, Keep⁷), tak z národních zdrojů (NDIIPP⁸, nestor⁹, TRAC¹⁰). Vzniklo

¹ <http://www.kb.nl/hrd/dd/index-en.html>

² <http://www.planets-project.eu/>

³ <http://www.digitalpreservationeurope.eu/>

⁴ <http://shaman-ip.eu/shaman/>

⁵ <http://www.casparpreserves.eu/>

⁶ <http://www.scape-project.eu/>

⁷ <http://www.keep-project.eu/ezpub2/index.php>

⁸ <http://www.digitalpreservation.gov/>

⁹ <http://www.langzeitarchivierung.de/eng/>

též několik koordinačních institucí, konferencí a časopisů podporujících sdílení znalostí v této oblasti (JISC¹¹, DCC¹², iPRES¹³, International Journal of Digital Curation¹⁴). Výstupy těchto projektů jsou dnes využívány ve vícero komerčních (především Rossetta od fy Ex Libris a SDB od fy Tessella) a open source řešeních (Archivematica, E-prints, Hoppla, Mopseus, Roda), jež jsou dnes k dispozici nejen knihovnám, muzeím a archivům.

Řada evropských národních knihoven jde cestou sdílení znalostí a specifikací požadavků na nové systémy, popisů datových modelů a metadat. **Zkušenost s provozem první generace systémů pro dlouhodobou ochranu** je totiž naučila, že **jedním ze zásadních požadavků na systém pro dlouhodobou ochranu a správu digitálních dokumentů je otevřenost ve smyslu možnosti integrace nástrojů třetích stran, veřejné dokumentace, flexibility nastavení data modelu a jednotlivých workflow pro správu dat.**

„Learning by Doing“

V přípravných fázích projektu IOP NDK (pro studii proveditelnosti v rámci „*Proof of Concept*“) měla NK ČR možnost vyzkoušet si reálnou práci se dvěma výše zmíněnými komerčními systémy. Dodavatelé obou systémů nám vyšli vstříc, poskytli kompletní dokumentaci, školení k systému (nastavení, administrace, uživatelské školení), dokumentaci i zaškolení programátora do SDK¹⁵ systému. Oba systémy vyžadují před spuštěním zpracování vstupních dat (z angl. ingest) jejich úpravu do formátu SIP (do struktury dat a metadat v interním formátu systému). Oba systémy mají workflow zpracování vstupu dat založená na pravidlech a využívají podobné služby i nástroje (Pronom, DROID, JHOVE, NZME atd.) pro validaci balíčků, formátů dat, extrakci technických metadat. Tyto systémy umožňují efektivní práci s daty v archivu – doplňování metadat a nových reprezentací digitálních dokumentů jednotlivě i hromadně, přidávání identifikátorů, přeskupování dokumentů či změnu jejich struktury. Oba systémy mají též integrované nástroje pro identifikaci formátových rizik, automatické rozeznání a migraci formátů do spolehlivých, t.j. preferovaných verzí při vstupu dokumentu. Modul pro plánování dlouhodobé ochrany umožňuje jednorázově nebo hromadně testovat a provádět například migrace formátů. Oba systémy udržují všechna metadata o životním cyklu dokumentu v archivu podle OAIS¹⁶.

Archivní dokument tak není navždy neměnná entita někde na pásce. Cílem dlouhodobé archivace je nejen uchování jednotlivých bitů, které tvoří digitální objekty, ale i zajištění trvalé použitelnosti

¹⁰ http://www.crl.edu/sites/default/files/attachments/pages/trac_0.pdf

¹¹ <http://www.jisc.ac.uk/>

¹² <http://www.dcc.ac.uk/>

¹³ <http://www.ifs.tuwien.ac.at/dp/ipres2010/>

¹⁴ <http://www.ijdc.net/index.php/ijdc>

¹⁵ Software Development Kit

¹⁶ <http://public.ccsds.org/publications/archive/650x0b1.PDF>

dokumentů, které tyto digitální objekty reprezentují. Digitální dokumenty v archivu musí být srozumitelné a technicky použitelné v každé fázi svého životního cyklu. K zajištění trvalé použitelnosti musí být dokumenty v archivu stále „živé“, reflektovat změny v globálním technickém prostředí a reagovat na změny, které vyžaduje administrativní dokumenty. Kdykoli musí být možné snadno přidávat k archivním datům a metadatům další metadata, migrovat samotná data do jiných formátů, přestrukturovat obsah dokumentů. Každá událost či změna archivního dokumentu má být zaznamenána v metadatech. To platí i pro technické podmínky uložení na hardware a kontroly integrity. Takto pojatá dlouhodobá ochrana digitálních dat je v anglosaském diskurzu nazývána „digitální kurátorství“ (Harvey, 2010).

Současná situace v NK ČR a MZK Brno

NK ČR a MZK Brno v současné době nedisponují žádným systémem umožňujícím správu archivních digitálních dokumentů. Digitální data generovaná v projektech Manuscriptorium, Kramerius, Visk 7, Webarchiv a další digitální dokumenty jsou ukládány na datovém úložišti za využití několika záloh a HSM¹⁷ systému. Standardní balíčky archivních dokumentů obsahují metadata v TEI a DTD. U novějších dat také základní technická a ochranná metadata. Data z projektu Webarchiv jsou uložena na samostatném úložišti a jsou opatřena základními technickými a administrativními metadaty. Pro obrazová data jsou využívány formáty JPEG a TIFF, pro data z Webarchivu ARC. Není k dispozici žádný efektivní nástroj pro úpravu nebo obohacování metadat v úložišti. Dokumenty jsou na páskách „zamrzlé“, ve stavu, v jakém byly před 10 lety uloženy, ačkoli by bylo žádoucí obohacovat archivní balíčky o nové informace. Zatímco například data v digitální knihovně Kramerius procházejí neustálým zpracováním, jsou upravovány jejich struktury a metadata, dokumenty a metadata v archivu tyto změny nereflektují.

Současný způsob archivace dat poskytuje správcům jen velmi omezené možnosti analýzy obsahu úložiště či kontroly kvality dat a metadat, nemluvě o získávání informací pro vykazování finanční náročnosti archivace dat z jednotlivých projektů.

Z tohoto stručného popisu je zřejmé, jakým ohromným rizikům jsou data v úložišti NK ČR vystavena. Při interním auditu úložiště z roku 2008 bylo detekováno na 80 rizik, z toho řada závažného charakteru. Ačkoli v současné době můžeme říci, že situace týkající se hardwarové vrstvy uložení dat je v porovnání s dobou před 4 lety relativně stabilizována (máme kvalifikovaný personál pro administraci hardwaru a HSM systému, smlouvy se spolehlivými dodavateli pro podporu úložiště), zcela chybí nástroje pro efektivní správu a dlouhodobou ochranu dokumentů v úložišti. Několikanásobné zálohování dat na médiích různého typu nelze považovat za dlouhodobou ochranu digitálních dokumentů. Zachování „bitstreamu“, který dokumenty tvoří, je základním předpokladem jejich ochrany, ale k uchování intelektuálního obsahu dokumentů a zajištění jejich dlouhodobé

¹⁷ Hierarchical storage management

použitelnosti to samo o sobě nestačí. K tomu je potřeba repozitář v souladu s požadavky normy OAIS a také zmiňovanými nástroji jako TRAC nebo *Nestor Catalogue of Criteria for Trusted Digital Repositories*¹⁸.

Požadavky na nový systém pro dlouhodobou ochranu digitálních dat v projektu IOP NDK

NK ČR a MZK Brno při specifikaci svých požadavků na systém pro dlouhodobou ochranu digitálních dat pro projekt IOP NDK vycházely ze zkušeností zahraničních institucí a z analýz dosavadní praxe. Výsledný soupis specifik ukázal, že nově pořizovaný systém by především měl být:

- v souladu s OAIS modelem a připraven na certifikaci důvěryhodného digitálního úložiště (TRAC nebo obdobný typ);
- schopen zpracovat všechny typy dat, včetně dat z Webarchivu. Měl by přijmout jak stávající data, tak i nově vznikající, včetně těch z externích (a to i budoucích) zdrojů;
- schopen používat potřebná metadatová schémata a pracovat s jakýmkoli formáty dat;
- systémem, který je již implementován a prokazatelně někde ve světě funguje. V projektu IOP NDK nejsou finance ani čas na domácí vývoj systému, ani na jeho skládání z různě vyvinutých či převzatých prvků;
- systémem, který je dále vyvíjen a má dostatečnou uživatelskou základnu. Jen trvale vyvíjený systém může reflektovat změny technického a technologického prostředí a změny potřeb komunity uživatelů;
- modulárním systémem, umožňujícím škálování jednotlivých komponent dle potřeb, nevyjímaje samostatné využití jednotlivých modulů;
- sestaven z nástrojů a postupů, které jsou dnes obvyklé v oblasti dlouhodobé ochrany digitálních dat;
- schopen poskytovat prostředí pro efektivní správu archivních digitálních dokumentů po celou dobu jejich životního cyklu. Pomocí workflow založených na pravidlech by měl umožnit volně nastavovat procesy pro zpracování dokumentů při vstupu, správě i zpřístupňování dat;
- schopen zapojit cizí nástroje pro zpracování formátů a pracovat s aktuálními verzemi těchto nástrojů jako s plug-iny;
- schopen pracovat se sofistikovaným systémem ukládání dat z různých projektů na různé typy hardwaru, umožnit rozlišovat data s různými potřebami (odlišné vybavovací doby, rozdílné míry dostupnosti, počet záloh, frekvence kontrol integrity atd.).

¹⁸ http://files.d-nb.de/nestor/materialien/nestor_mat_13_en.pdf

Kompletní seznam funkčních a nefunkčních požadavků na systém pro dlouhodobou ochranu digitálních dat je součástí dokumentace k výběrovému řízení na systémového integrátora projektu IOP NDK. Klíčovým prvkem této dokumentace je též představa o tom, jak mají vypadat předávané informační balíčky a metadata nově vznikajících dokumentů. Navrhujeme podobu balíčků PSP a SIP včetně formátů dat i metadat, ale očekáváme, že k jejich definitivní specifikaci dojde ve spolupráci s dodavatelem jednotlivých komponent systému NDK v analytické fázi projektu. Ve výběrovém řízení proto nepožadujeme žádný konkrétní datový model či pevnou strukturu archivního balíčku. Specifikovány jsou jen požadavky pro NDK klíčové.

Změny standardů archivačních dat a metadat a transformační modul

Ačkoli detaily konkrétního řešení nebudou do zahájení spolupráce se systémovým integrátorem jasné, už dnes je zřejmé, že dojde k zásadní změně standardů, které budou NK ČR a MZK Brno pro archivaci používat. Ku příkladu v oblasti metadat bude upuštěno od DTD pro monografie a periodika (ovšem kde již tato metadata existují, tam se budou z ochranných důvodů nadále archivovat). Archivní systém musí být schopen přijmout metadata v jakémkoli standardním formátu. Nově vznikající data z projektu IOP NDK budou přicházet v balíčcích ve formátu METS. Popisná metadata archivních dokumentů budou ve formátu MODS a DC, technická metadata ve formátu MIX. Dojde i k zásadnímu rozšíření využití formátu PREMIS pro ochranná metadata v části „PREMIS object“, a začneme také používat další části formátu PREMIS jako jsou „PREMIS event“ a „PREMIS agent“

Systém si bude muset poradit s daty v jiných standardních formátech než METS, s metadaty z Manuscriptoria a z projektu Google Books nebo dokonce s daty bez metadatového popisu. Za účelem přípravy dat a jejich sjednocení do interního formátu systému pro dlouhodobou ochranu se počítá s vývojem tzv. Transformačního modulu. Tento modul bude mimo jiné využívat API-SDK¹⁹ systému pro dlouhodobou ochranu a bude zpracovávat data přicházející v heterogenních formátech a strukturách. Vstupujících dat bude několik desítek typů (různé generace DTD, TEI, nová data v METSu od různých dodavatelů a zpracovatelů, data od vydavatelů a nakladatelů, data z Webarchivu atd.). Pro existující obrazové materiály bude zachován původní formát JPG. Nově vznikající obrazová data v projektu NDK budou ve formátu JPG2000 (Vychodil, 2010; Vychodil, 2011; Knijff, 2011).

Zvláštní pozornost bude třeba věnovat nativním digitálním dokumentům (z angl. digital born), včetně dat z Webarchivu. Webarchiv totiž představuje nesmírně cennou a křehkou část sbírek NK ČR a MZK Brno. Všechny knihovny, které se archivací webu zabývají, dnes směřují k tomu, že tento typ dat by měl být uložen na sdíleném úložišti, opatřen dostatečnými ochrannými, technickými a administrativními metadaty. NK ČR a MZK Brno se budou muset rozhodnout, zda přejít na balicí formát WARC a opustit současný ARC a definovat novou podobu archivního balíčku pro Webarchiv. Zahraniční experimenty ukazují, že podrobná validace a generování technických metadat každého

¹⁹ Application Programming Interface – Software Development Kit

souboru ve Webarchivu jsou velmi výpočetně i technicky náročné. Výsledná technická metadata jsou navíc velmi rozsáhlá. Nezbytné bude ukládat metadata popisující způsob a podmínky sklizně, nastavení crawleru, případně popisná metadata. Je třeba hledat kompromisní řešení tak, aby Webarchiv zůstal použitelný při zachování rozumných nákladů na jeho archivaci (resp. objemu generovaných metadat). Obecná zásada by zde měla znít: informaci, kterou již jednou máme ve WARCu/ARCu bychom neměli opakovat ještě jednou v metadatach (Enders, 2010).

Opomenuty nesmí zůstat ani dokumenty, které začínáme na dobrovolné bázi přijímat od vydavatelů a nakladatelů. Systém pro dlouhodobou ochranu digitálních dat musí být připraven na elektronický povinný výtisk nebo alespoň prozatímní dobrovolné odevzdávání elektronických dokumentů. Tento typ dokumentů s sebou přinese formáty, které dosud knihovny nemusely hromadně zpracovávat (PDF, formáty preprintů a postprintů atd.). Lze ovšem předpokládat, že tyto dokumenty budou do budoucna jen přibývat, a vedle digitalizace se stanou hlavní zdrojem dat (i problémů) pro úložiště NK a MZK.

Vývoj v této oblasti se velmi dramaticky mění a najít tedy nějaké příklady dobré praxe je velmi obtížné.

Závěr

Projekt IOP NDK nepřinese pouze změny standardů metadat archivních dokumentů nebo formátů archivovaných dat.

I když systém pro dlouhodobou ochranu musí být schopen pracovat s jakýmkoli formáty, budou specifikovány důvěryhodné a nedůvěryhodné formáty. Způsob zpracování každé skupiny formátů a dokumentů v nich reprezentovaných se bude lišit.

Implementace certifikovatelného úložiště však také vyžaduje změny organizace a provozu úložiště, vytvoření dokumentace všech procesů a řady strategických dokumentů. Národní knihovna ČR bude muset stanovit svoji strategii dlouhodobé ochrany digitálních dat, ve které bude formálně vyjádřen závazek digitální archivace dat a bude zde specifikováno, jaké typy dat z jakých sbírek chce NK ČR archivovat. Příprava této strategie probíhá v Odboru ochrany digitálních dat a bude v první verzi k dispozici na podzim roku 2011. Specifikovány budou i preferované formáty dat a metadat, časový horizont archivace. **Samozřejmostí je i řádný plán dlouhodobé ochrany pro jednotlivé sbírky, stanovení a dokumentace procesů zpracování, určení a soupis práv pro nakládání s danými dokumenty.** To vše při zajištění běžného provozu systému pro dlouhodobou ochranu digitálních dat, kdy na vstupu může být až 60 tis. digitalizovaných stran denně a jejich metadat. Nezůstává nic jiného než si vyhrnout rukávy a pustit se do práce...

Bibliografie

1. ENDERS, M. 2010. A METS Based Information Package for Long Term Accessibility of Web Archives [online]. 2010 [cit. 2010-06-14]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ifs.tuwien.ac.at/dp/ipres2010/papers/enders-70.pdf>>.
2. EVANS, M. et al. 2011. A Community Driven Micro-Services Architecture Supporting Long Term Digital Preservation. Archiving 2011 Final Program and Proceedings May 16-19, 2011 Stal Lake City, UT. USA. Springfield, VA: Society for Imaging Science and Technology, 2011. s. 105-111. ISBN 978-0-89208-294-0.
3. VAN GARDEREN, P. 2010. Archivematica: Using Micro-services and Open-source Software to Deliver a Comprehensive Digital Curation Solution [online]. 2010 [cit. 2011-06-14]. Dostupný na World Wide Web:<<http://www.ifs.tuwien.ac.at/dp/ipres2010/papers/vanGarderen28.pdf>>
4. HARVEY, D. R. c2010. Digital curation : a how-to-do-it manual. New York : Neal-Schuman Publishers, c2010. 225 p. ISBN 9781555706944.
5. HUTAŘ, J. et al. 2010. Czech National Digital Library and long-term preservation issues. Cultural Heritage Online International Conference Florence 15th – 16th December 2009. Florence: Firenze University Press, 2010. ISBN 978-88-6453-184-7. DOI: 10.1400/152709.
6. KNIJFF, J. van der. 2011. JPEG 2000 for Long-term Preservation : JP2 as a Preservation Format. Dlib Magazine [online]. 2011, vol. 17, no. 5/6 [cit. 2011/06-14]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.dlib.org/dlib/may11/vanderknijff/05vanderknijff.html>>. doi:10.1045/may2011-vanderknijff .
7. PAVLÁSKOVÁ, E. 2011. Rosetta – cesta k dlouhodobému uložení digitálních objektů. Ikaros [online]. 2011, roč. 15, č. 2 [cit. 2011-06-14]. Dostupný na World Wide Web: <<http://ikaros.cz/node/6638>>. URN-NBN:cz-ik6638. ISSN 1212-5075.
8. VYCHODIL, B. 2010. JPEG2000 – Aneb nemyslete si, že vás mine! Knihovna - knihovnická revue, roč. 21, 2010, č. 2. ISSN 1801-3252.
9. VYCHODIL, B. 2011. JPEG 2000 Specifications for the National Library of the Czech Republic [online]. JPEG 2000 Summit Workshop May 12-13, 2011. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.digitizationguidelines.gov/still-image/documents/Vychodil.pdf>>.

CODEG 4 NÁSTROJ PRO PODPORU OCR A TVORBU ROZŠÍŘENÝCH METADAT

Polišenský Jiří

Národní knihovna ČR, Jiri.Polisensky@nkp.cz

Abstrakt

CODEG 4 je víceúčelový nástroj, který byl vyvinut pro podporu rozpoznávání starších tištěných textů. Umožňuje vytvářet slovní báze starších vrstev českého jazyka, pro zvýšení úspěšnosti OCR, editaci rozpoznávaných textů a regionů a tvorbu popisných metadat dílčích částí dokumentů (názvy článků, kapitol, apod.). Nástroj byl vyvinut v rámci realizace projektu „Optimalizace nástrojů pro digitalizaci tištěných dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru“. Řešení využívá architekturu klient – server a je dostupné jako webová služba. Výstupem je soubor ALTO XML obsahující rozšířená metadata, dílčí slovní báze vymezené oborově a časově, příp. obohacení centrální slovní báze obsahující česká slova z období 19. a 20. stol.

Klíčová slova

Metadata, OCR, opravy rozpoznávaných regionů, opravy textů, rozpoznávání textů, slovní báze.

Rozpoznávání starších textů

Výsledky rozpoznávání starších tištěných textů bývají negativně ovlivněny několika faktory. Zejména se jedná o nižší optickou kvalitu způsobenou zbarvením papíru, které je důsledkem jeho degradace. Eliminovat tyto negativní vlivy lze jen částečně, pomocí úprav obrazového souboru v rámci předzpracování (preprocessing). V rámci těchto procesů je snaha zvýšit kontrast, odstranit zobrazení prosvítajícího tisku z druhé strany, potlačit zbarvení pozadí, odstranit šum a zvýšit kvalitu zobrazení v binární podobě.

Další faktory negativně ovlivňující výsledky souvisejí s typem písma a jazykem textu. Knihy v 1. polovině 19. stol. byly tištěny gotickým písmem, tzv. frakturou. Zatímco pro německy tištěné dokumenty lze poměrně úspěšně použít FineReader pro 19. stol., v případě česky tištěných textů tento nástroj selhává. Dobré výsledky nelze dosáhnout ani u textů tištěných antikvou vzhledem k zastaralé podobě českého jazyka, zejména změnám pravopisných pravidel.

V poslední době se stále více prosazuje formát ALTO XML, který vzniká jako výstup z konverze OCR. ALTO XML (nebo METS ALTO, nebo PAGE XML) uchovává strukturu stránky rozdělenou na jednotlivé zóny obsahující text, grafiku, oddělovací prvky apod. Textové zóny mohou obsahovat celé odstavce, nebo řádky, jednotlivá slova nebo písmena. Při vyhledávání umožňují zvýraznit zadaný termín, ale umožňují také automatizované zpracování popisných metadat vztahujících se k dílčím

částí dokumentů. Nároky na přesnost rozpoznávání zón jsou vysoké, proto je třeba mít k dispozici nástroje pro jejich úpravy.

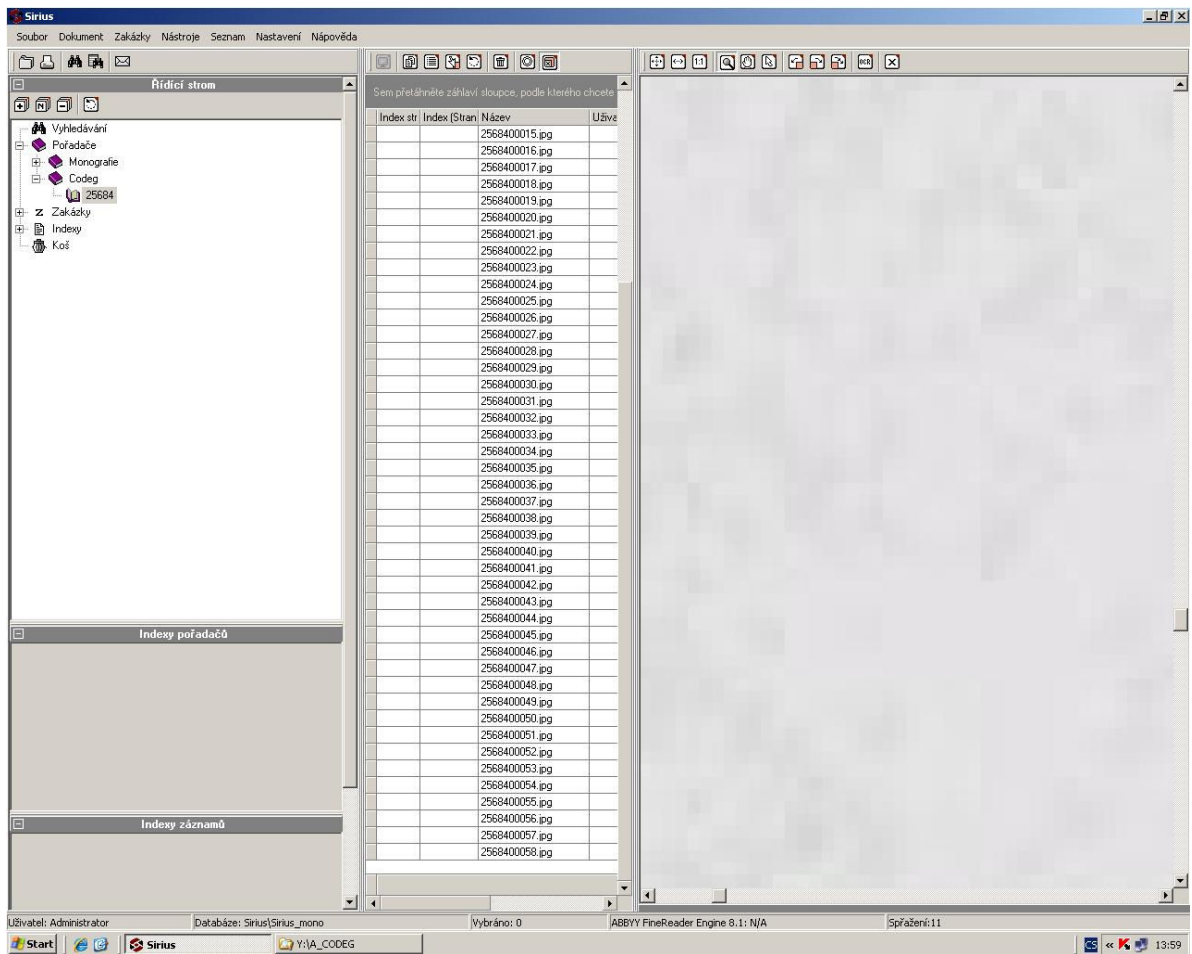
Postup řešení

Tyto skutečnosti byly motivem pro formulování cílů projektu „Optimalizace nástrojů pro digitalizaci tištěných dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru“. Jádrem řešení bylo vytvoření nástrojů (BookStore a BookSave) pro budování znalostní báze starších vrstev češtiny (WordBase), obsahující slova z opravených digitalizovaných a rozpoznávaných textů. Na to navázal vývoj nástroje pro automatizovanou tvorbu popisných metadat, který již využívá znalostní báze ke zlepšení výsledků rozpoznávání Codeg (ComponentsDescriptionGenerator).

Výsledná podoba řešení vychází z architektury klient – server a tvoří ucelený systém. V centru systému v NK ČR je jeho správa a znalostní báze, navazující na digitalizační pracoviště. Uživatelé systému mohou opravovat vybrané texty pomocí klientské aplikace, kterou si mohou nainstalovat na vlastní počítač. Zpracování probíhá v dávkách obrazových souborů, vytvořených na digitalizačním pracovišti, obsahujících kromě obrazových souborů i rozpoznávaný text. Po opravách a uložení v bázi, získá uživatel soubor XML obsahující popisná metadata a řadu dalších informací, které je možné využít pro zpracování v systému Sirius, či příp. jiném nástroji pro digitalizační workflow.

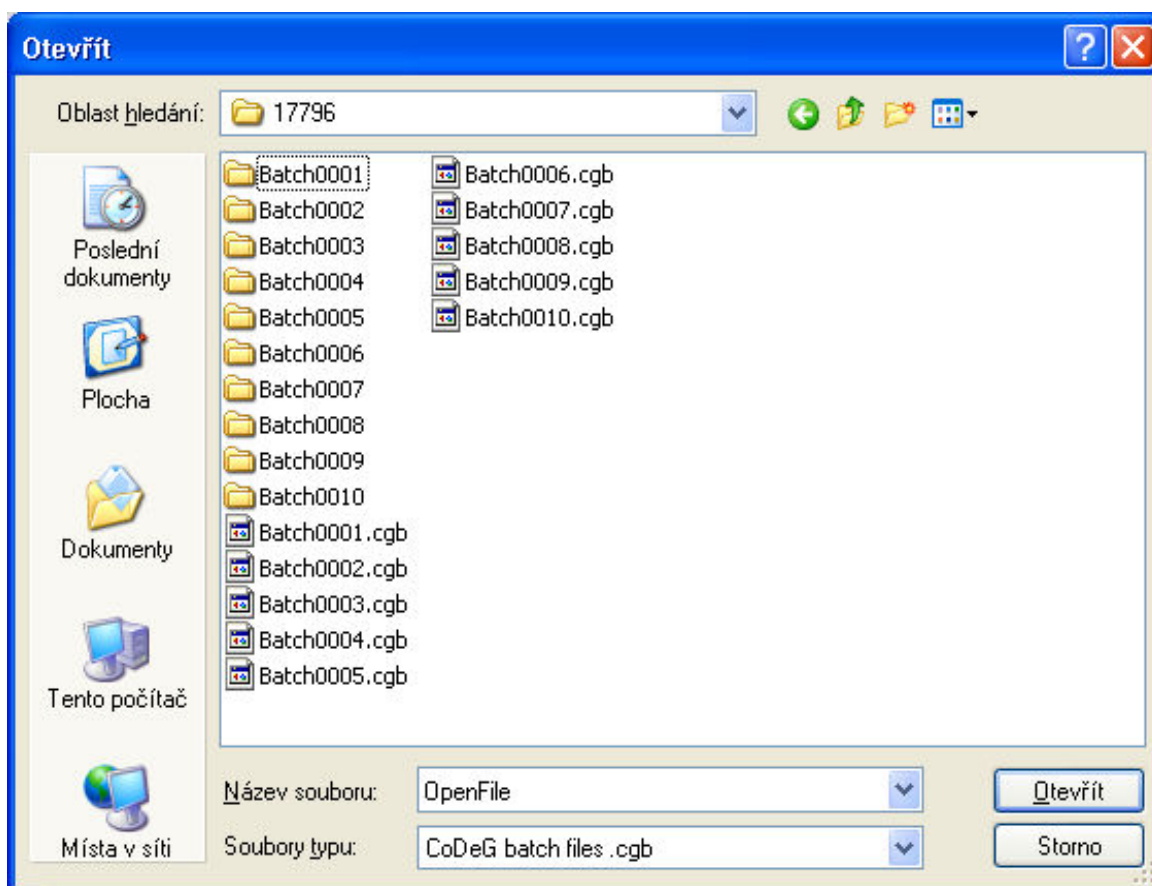
Práce s nástrojem CODEG 4

Před zahájením práce se uživatel musí zaregistrovat a stáhnout si aplikaci CODEG 4 na vlastní pracovní stanici. V první fázi se v systému Sirius vytvoří dávky z obrazových souborů a současně se provede základní rozpoznání textů a zón.

Obrázek 1: Tvorba dávky v systému Sirius

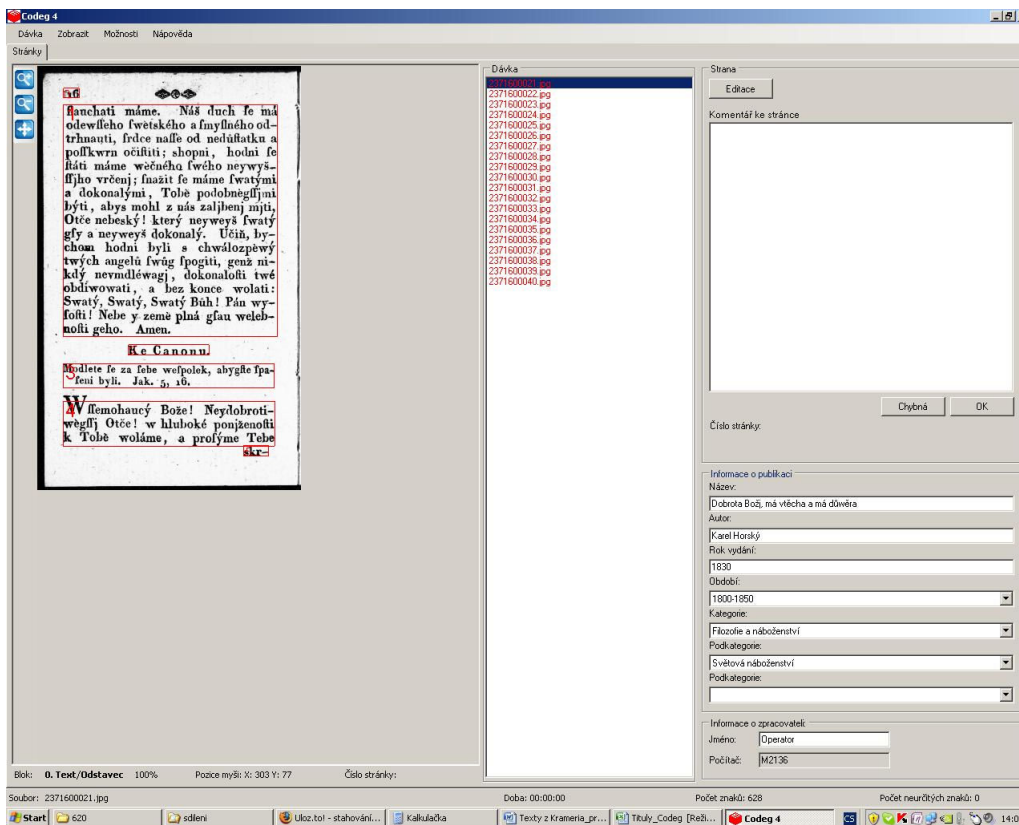
Uživatel si prostřednictvím klientské stanice stáhne příslušnou dávku a může zahájit editaci rozpoznávaných zón a textů. Při prvním spuštění se otevře dialogové okno nabízející otevření nové dávky. Při dalším spuštění se vždy otvírá naposledy otevřená dávka.

Obrázek 2: Otevření vybrané dávky

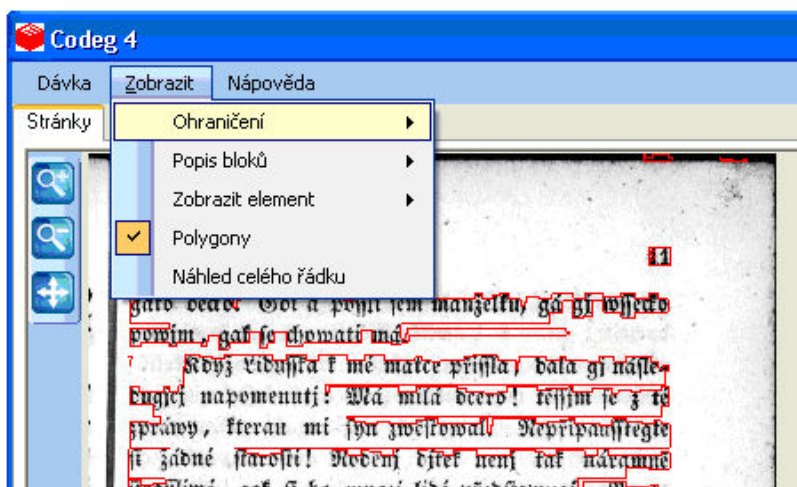
Úvodní obrazovka aplikace nabízí **prohlížení stránek**. V pravé spodní polovině obrazovky jsou zaznamenány údaje o dokumentu, z kterého stránky pocházejí. Uvádějí se základní popisné údaje (název, autor, rok vydání) dále je nutné specifikovat časové období, do kterého publikovaný dokument spadá a tematickou skupinu, resp. podskupiny. Tyto údaje pak tvoří atributy všech rozpoznávaných slov uložených v bázi.

Vpravo dole jsou uvedeny údaje o zpracovateli a pracovní stanici. V pravé horní části je prostor pro poznámky týkající se jednotlivých stránek. Označením příslušné stránky v prostředním poli se pak v levém okně objeví náhled dané stránky s rozpoznávanými zónami, které je možné dále editovat. Opravené strany jsou zbarveny zeleně, neopravené červeně.

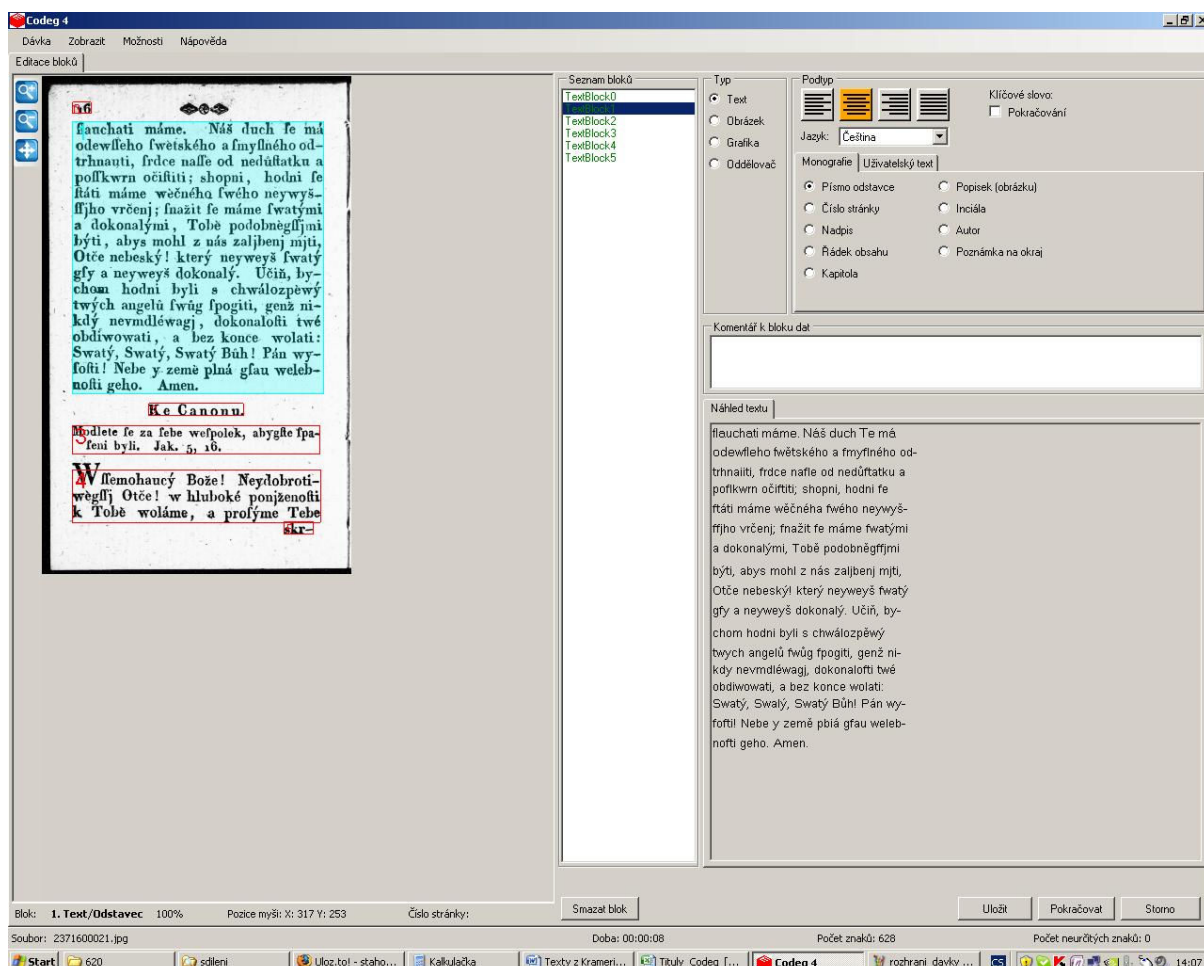
Obrázek 3: Prohlížení stránek

Způsob zobrazení náhledu stránky můžeme měnit pomocí funkce „Zobrazit“, která umožňuje ohraničení (slov nebo písmen), popis bloků (pořadí, název), zobrazení elementu (bloky, řádky, slova, print space – prostor tisku bez okrajů a base line – čára pro sazbu písmen), polygony (nepravoúhlé ohraničení bloků a řádků), náhled celého řádku (na šířku monitoru), průhlednost zón písmen (při editaci textu).

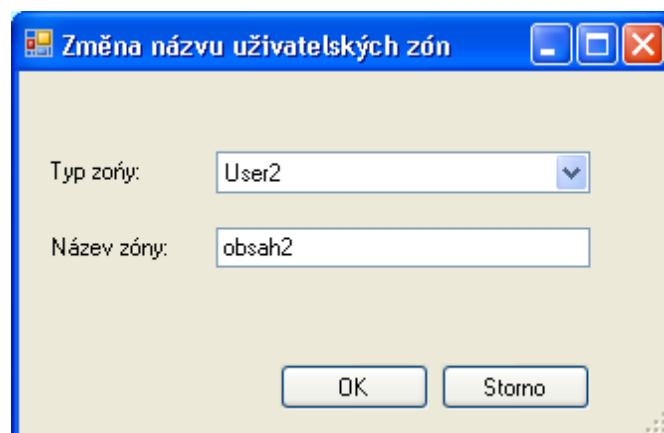
Obrázek 4: Funkce „Zobrazit“

V úpravách rozpoznávaného textu můžeme pokračovat editací rozpoznávaných zón (regionů) a textu. Pro editaci rozpoznávaných zón slouží obrazovka, která nám umožňuje opravovat ohraničení textových a grafických bloků a stanovovat jejich typy. Lze také měnit zarovnání textu a jazyk textového bloku. Pro bloky je možné určovat jejich pořadí, či příp. ho měnit, slučovat a rozdělovat bloky, nebo je mazat.

Obrázek 5: Editace bloků

V prostředním okně obrazovky můžeme zvolit stránku, u které budeme editovat rozpoznané bloky. Na pravé straně jsou možnosti volby typu bloku (text, obrázek, grafika, oddělovač) a podtypu bloku (písmo odstavce, číslo stránky, nadpis, řádek obsahu, kapitola, popisek obrázku, iniciála, autor, poznámka na okraj). Další typy bloků můžeme ještě doplnit pomocí záložky „Uživatelský text“. Zde můžeme volit další podtypy, využívané zejména u periodik (název článku, autor článku, rejstřík, obsah, komentář). Tato záložka umožňuje vytvořit další tři podtypy dle vlastní volby. To se provádí pomocí dialogového okna „Změna názvu uživatelských zón“.

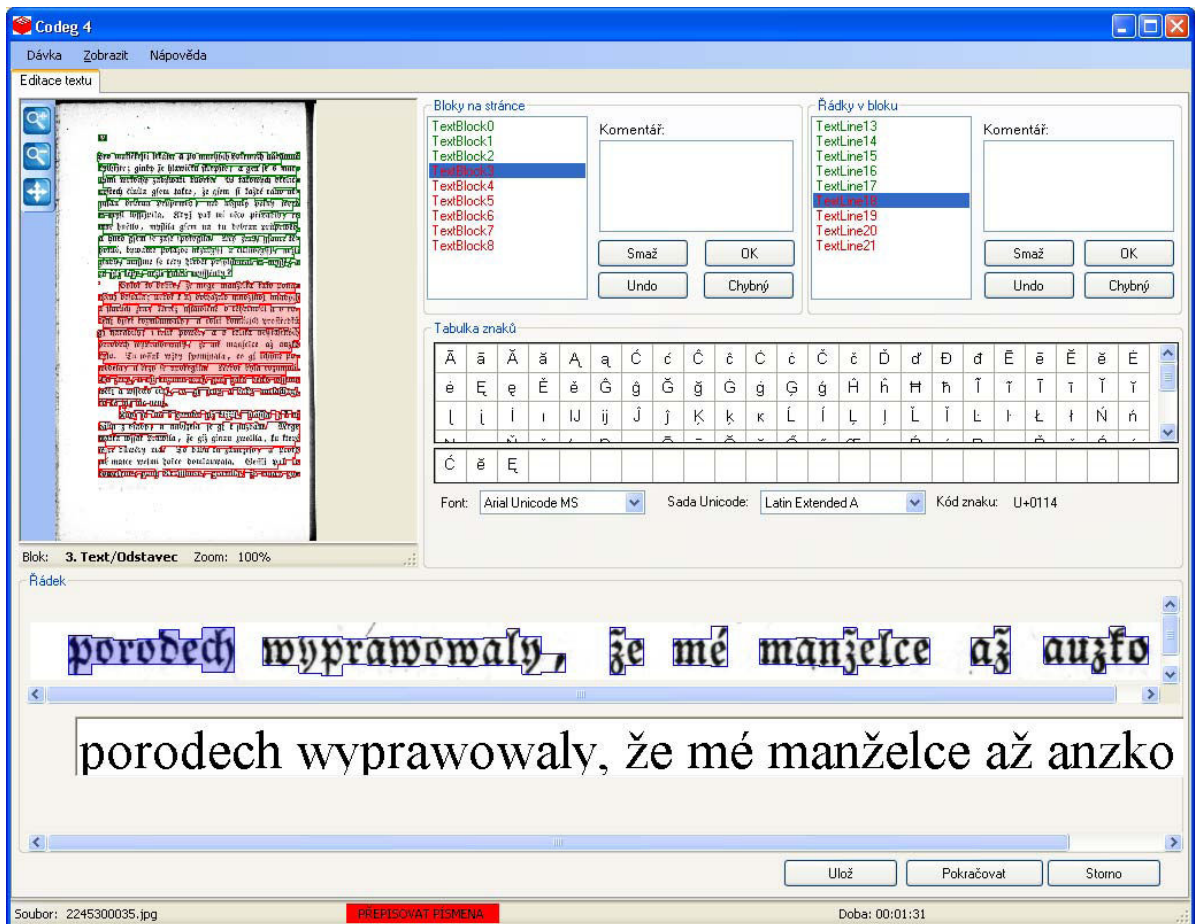

Obrázek 6: Změna názvu zón

Obrazovka pro editaci bloků nám dále umožňuje volit jazyk textu bloku, jeho umístění na stránce, a zda se jedná o pokračování. Levá strana opět nabízí náhled stránky s rozpoznávanými bloky a možnost vybrat zvolený blok. Jeho obsah se pak zobrazuje v pravé dolní části obrazovky.

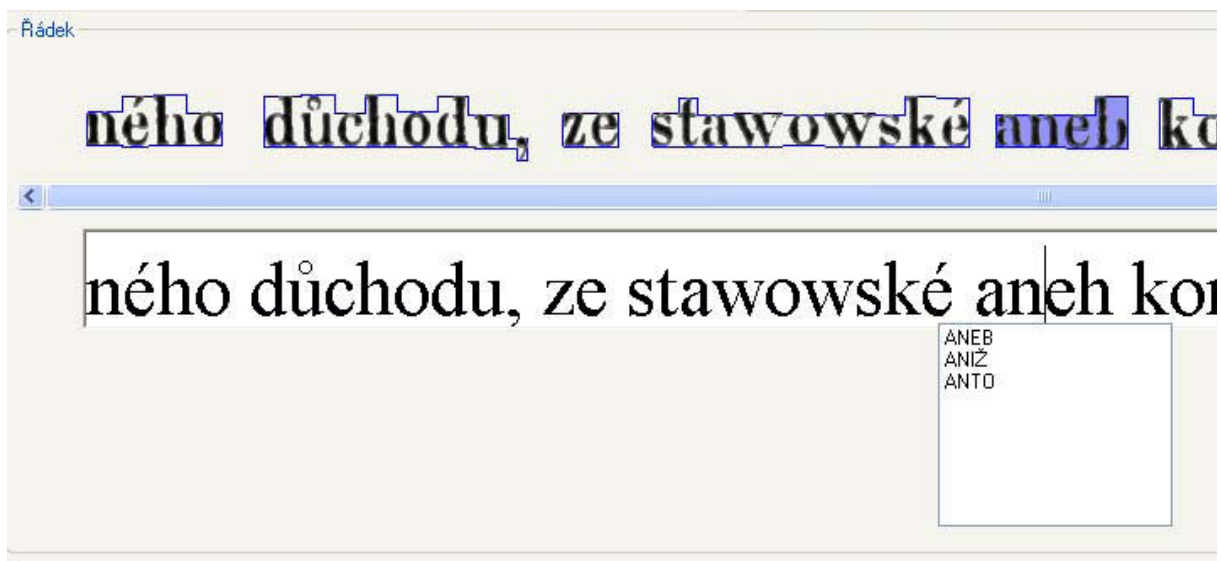
Uživatel může práci uložit pomocí tlačítka se stejným názvem, nebo se vrátit do obrazovky prohlížení stránek tlačítkem „Storno“. Pomocí tlačítka „Pokračovat“ se uloží provedené změny a aplikace se přepne do obrazovky editace textu.

V levé části obrazovky „Editace textu“ je opět k dispozici náhled s rozpoznávanými zónami. Dále napravo se nachází okno s volbou „Bloky na stránce“, pak okno s komentářem, dále okno „Řádky v bloku“ a nakonec opět okno pro komentář. Důležitá funkční část se nachází v dolní polovině, kde se zobrazuje řádek textu v obrazové podobě a pod ním rozpoznávaný text řádku sloužící k editaci a opravám textu. Chybně rozpoznaná písmena lze opravovat z klávesnice nebo tabulky znaků. Pokud nám více vyhovuje režim přepisu pak tuto funkci můžeme zvolit tlačítkem „Insert“ a v dolní části se objeví nápis „Přepisovat písmena“, který potvrzuje zvolený režim.

Obrázek 7: Editace textu

Pro editaci se již využívá slovní báze vymezená časově a tematicky, která se dodává spolu s dávkou. Na začátku každého slova se pak automaticky zobrazuje nápověda.

Obrázek 8: Nápověda pomocí slovní báze

Upravený řádek se označí klávesou „Enter“ a současně se zobrazí další řádek pro editaci. Tlačítkem „Pokračovat“ se uloží provedené změny a aplikace se přepne do obrazovky prohlížení stránek.

Aplikace umožňuje editovat i zóny písmen. Kliknutím na libovolné písmeno se zobrazí dialogové okno „Editor oblasti písmen“. V tomto dialogovém okně je možné upravovat ohraničení písmen tak, aby se jejich zóny nikde nepřekrývaly.

Obrázek 9: Editor oblasti písmen

Opravené texty se uloží do centrální báze. Slova vyskytující se v textech se porovnají z hlediska výskytu v centrální bázi, nová se importují do báze, ostatní se mohou smazat. Uživatel získává jako výstup XML soubor obsahující všechny informace umožňující vytvářet různé typy souboru ALTO XML.


```

2257300211 - Poznámkový blok
Soubor Úpravy Formát Zobrazení Nápověda
<?xml version="1.0" encoding="utf-8"?>
<alto Version="1.0.0.0" ExistCrossConflicts="0" AltoIsCorrect="1">
  <GuIds>
    <Book ID="3e8ff5e0-a89c-40fe-bde3-d24ec8689e0e" />
    <Page ID="1e84a582-f36d-452b-a69a-0ffb02cc8de5" />
  </GuIds>
  <CodeRegistry>
    <LoginDescription Operator="Operator" Computer="M2136" />
    <BookDescription Title="Codeg" Author="Jules Verne" IssueYear="1900" Publication="Monograph" />
    <Period ID="dabf0a06-7900-4228-ad20-c2b64d69b982" Name="1880-1918" />
    <Scope1 ID="86c77e21-d131-40f6-b326-2da04f26140f" Name="Politika a právo" />
    <Scope2 ID="a11eb0f9-f298-4edc-b725-44b6fd89b301" Name="Politologie" />
  </CodeRegistry>
  <Layout>
    <Page ID="Page0" COMMENT="">
      <PrintSpace ID="Printspace0">
        <TextBlock ID="TextBlock1" CORRECT="1" SETCORRECT="1" BLOCKCONTROLLED="0" COMMENT="" TEXTTYPE="5" TEXTALIGNTYPE="1" LANGUAGE="0" Advertisement="False">
          <Coords>
            <Point x="2769" y="257" />
            <Point x="2769" y="258" />
            <Point x="2709" y="258" />
            <Point x="2709" y="330" />
            <Point x="2769" y="330" />
            <Point x="2769" y="331" />
            <Point x="2826" y="331" />
            <Point x="2826" y="332" />
            <Point x="2872" y="332" />
            <Point x="2872" y="257" />
          </Coords>
          <TextLine ID="TextLine1" CORRECT="1" LINECONTROLLED="0" COMMENT="">
            <Coords>
              <Point x="2769" y="257" />
              <Point x="2769" y="258" />
              <Point x="2709" y="258" />
              <Point x="2709" y="330" />
              <Point x="2769" y="330" />
              <Point x="2769" y="331" />
              <Point x="2826" y="331" />
              <Point x="2826" y="332" />
              <Point x="2872" y="332" />
              <Point x="2872" y="257" />
            </Coords>
          </TextLine>
        </TextBlock>
        <TextBlock ID="TextBlock2" CORRECT="1" SETCORRECT="1" BLOCKCONTROLLED="0" COMMENT="" TEXTTYPE="0" TEXTALIGNTYPE="3" LANGUAGE="0" Advertisement="False">
          <Coords>
            <Point x="1086" y="414" />
            <Point x="1086" y="434" />
            <Point x="977" y="434" />
            <Point x="977" y="435" />
            <Point x="944" y="435" />
            <Point x="944" y="437" />
            <Point x="909" y="437" />
          </Coords>
        </TextBlock>
      </PrintSpace>
    </Page>
  </Layout>
</alto>

```

Obrázek 10: Výsledný XML soubor

Konečný digitální dokument je pak možné zkompletovat v systému Sirius, nebo jiném digitalizačním workflow.

Aplikace CODEG 4 bude ještě dále vyvíjena v rámci projektu NAKI „Nástroje pro zpřístupnění tištěných textů 19. století a první poloviny 20. století“, v rámci kterého se vytvoří uživatelské rozhraní umožňující efektivnější správu dávek a fungování celého systému. Současně se bude dále znalostní báze plnit nově získanými a opravenými slovními tvary. Nástroj byl již používán při realizaci evropského projektu IMPACT pro 100% opravy chybně rozpoznávaných textů a regionů.

Aplikace CODEG 4 by měla najít uplatnění při digitalizaci dokumentů a to zejména tam, kde je třeba vytvářet popisná metadata vnitřních částí digitalizovaných dokumentů a kde se má získat co nejpřesnější textový soubor. Svými vlastnostmi je vhodná i pro kooperativní opravy OCR souborů za pomoci institucí a veřejnosti.

KRAMERIUS 4 – ŘEŠENÍ PRO ZPŘÍSTUPNĚNÍ DIGITÁLNÍCH DOKUMENTŮ

Tomáš Foltýn – Pavla Švástová

Národní knihovna ČR – Moravská zemská knihovna

Abstrakt

Systém Kramerius je v současné době využíván ve více než 25 knihovnách v České republice. Většina instalací je však v podobě starší verze Kramerius 3. Nový systém Kramerius 4 navazuje na tento systém (zachovává základní funkcionalitu stávající verze 3), ale zároveň přináší mnohá vylepšení, která by měla přispět k efektivnějšímu vyhledávání i prezentaci digitálních dokumentů a tím také systém ztraktivnit pro koncové uživatele. Vývoj Krameria 4 však s jeho prvními spuštěními neustává, ba právě naopak. Jaké jsou vize do budoucna, jaké systém používá technologie či jak budou pokračovat vývojové aktivity – na tyto otázky odpoví následující příspěvek, stejně jako na to, co všechno obnáší instalace Krameria 4 do reálného provozu.

Klíčová slova

digitalizace, Kramerius 4, vývoj, zpřístupnění

Pozadí vývojových prací na systému Kramerius 4

Kramerius je open-sourcový nástroj pro zpřístupnění digitálních dokumentů. Na jeho vývoji se od počátku podíleli odborníci z Národní knihovny ČR, Knihovny Akademie věd ČR a Moravské zemské knihovny. Do roku 2009 se v rámci všech instalací Krameria používaly verze vyvíjené ve spolupráci s firmou Qbizm, přičemž jako poslední verzi zveřejněnou pro všechny uživatele je nutné brát verzi 3.3.1.¹

Již v roce 2008 však došlo k zadání „*Proof of Concept*“ na využití systému Fedora pro uložení digitálních objektů DTD.² Tento projekt měl jako svůj hlavní cíl ověřit možnosti praktického využití repozitáře FEDORA pro další aktivity spojené s rozvojem systému Kramerius. Společně s tím došlo k vytvoření konverzního modulu pro převod DTD „Periodika“ a „Monografie“, jež se používaly v třetí verzi Krameria. Modul dokáže tato schémata převádět do formátu FOXML, který je plně podporován digitálním repozitářem Fedora.

V roce 2009 pak Knihovna Akademie věd ČR zorganizovala výběrové řízení na dodavatele vývojových prací spojených s novou verzí systému Kramerius – Krameria 4. Základními požadavky, které bylo při budoucím vývoji Krameria 4 nutno respektovat, bylo zachování stávající funkcionality (konkrétně ve verzi Kramerius 3.3.1.), propojení nového Krameria s repozitářem Fedora pro uložení

¹ Tato verze je stále dostupná ke stažení na webové adrese <http://digit.lib.cas.cz/index.php?cat=downloads>.

² Uvedený Proof of concept je k dispozici na webové stránce <http://digit.lib.cas.cz/index.php?cat=fedora>.

dat za využití výsledků „*Proof of Concept*“, podpora protokolu OAI-PMH s přednastaveným protokolem ESE, jenž je základním článkem pro propojení do projektu Europeana a možnost kvalitněji zobrazit i další typy dokumentů - například články či mapy. Mezi určující předpoklady patřila také integrace image serveru pro zobrazení dalších typů obrazových formátů a podpora perzistentního identifikátoru. Výběrové řízení, jehož vítězem se stala společnost Incad,³ se vztahovalo v rámci opčního plnění i do dalších let. V rámci opčních práv se předpokládala implementace dalších komponent, které měly zefektivnit práci s digitálním obsahem. Šlo o plnou integraci formátu ALTOxml a podporu dvouvrstvých PDF či zobrazení obrazového souboru ve více úrovních kvality. Tyto vývojové aktivity byly financovány zejména ze společného projektu Knihovny Akademie věd a Národní knihovny České republiky „*Evidence digitalizovaných dokumentů, sledování procesu zpracování a vývoj systému pro zpřístupnění DC08P02OUK008*“ financovaného z programu VaV Ministerstva kultury České republiky a dalších zdrojů Národní knihovny České republiky a Moravské zemské knihovny. Většina komponent zmíněných v rámci opčního plnění je v současné době již v systému Kramerius 4 plně integrována.

Z čeho se skládá Kramerius 4

Jak již bylo uvedeno výše, základním požadavkem na vývoj Krameria 4 bylo udržet kontinuitu s předchozí verzí stejnojmenného systému. To platí nejen o funkčních parametrech, ale i dodržení pravidel pro udělení open-sourcové licence GNU-GPL.⁴ Systém Kramerius je tak plně postaven na nekomerčních řešeních. Jako úložiště pro zpřístupněná data byla použita Fedora Commons.⁵ Webový interface byl vytvářen pomocí nástrojů JQuery a Google Web Toolkit.⁶ Samotný systém je pak postaven na systému JAVA 1.6., což umožňuje využívat jakýkoli aplikační server (například Apache Tomcat), jenž je plně kompatibilní s platformou Java Enterprise Edition.⁷ Pro vyhledávání informací v obsahu Krameria je použito stejně jako v předchozích verzích open-source řešení LUCENE a dále Apache Solr,⁸ který umožňuje dynamické fasetové vyhledávání. Technická dokumentace je volně dostupná prostřednictvím služby Google Code, kde zároveň probíhá komunikace mezi vývojovým týmem a pracovníky firmy Incad.⁹ Zde se zároveň na základě principů WIKI zaznamenávají uživatelské reakce a problémy, které tak mohou být obratem řešeny, přičemž je možné sledovat aktuální stav každého takového požadavku.

³ Společnost Incad má velké zkušenosti s vývojem systémů používaných v knihovnách. Mimo Krameria 4 se podílí například na vývoji nástroje Registr digitalizace.

⁴ Bližší informace o této licenci jsou k dispozici na webové stránce <http://www.gnu.org/licenses/gpl.html>.

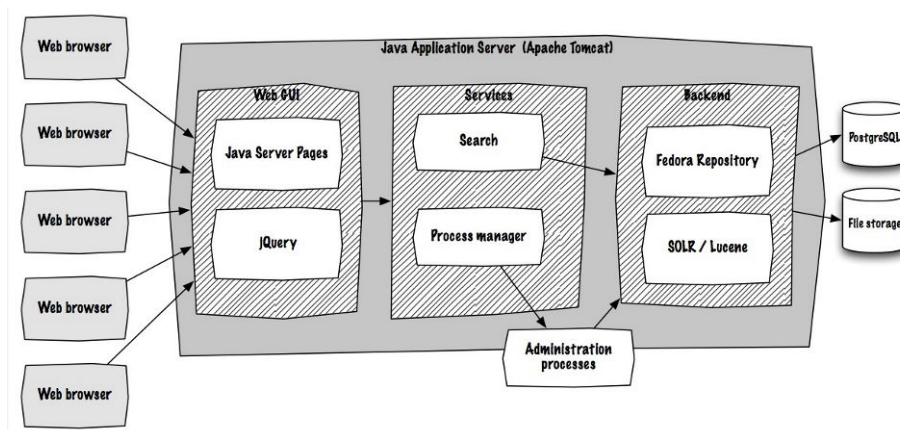
⁵ Hlavní vývojová stránka je k dispozici na <http://fedora-commons.org/>.

⁶ Viz <http://jquery.com/> a <http://code.google.com/intl/cs/webtoolkit/>.

⁷ Dokumentace se nachází na webových adresách <http://tomcat.apache.org/> a <http://download.oracle.com/javase/>.

⁸ Blíže <http://lucene.apache.org/java/docs/index.html> a <http://lucene.apache.org/solr/>.

⁹ Viz <http://code.google.com/p/kramerius/wiki/Uvod>.

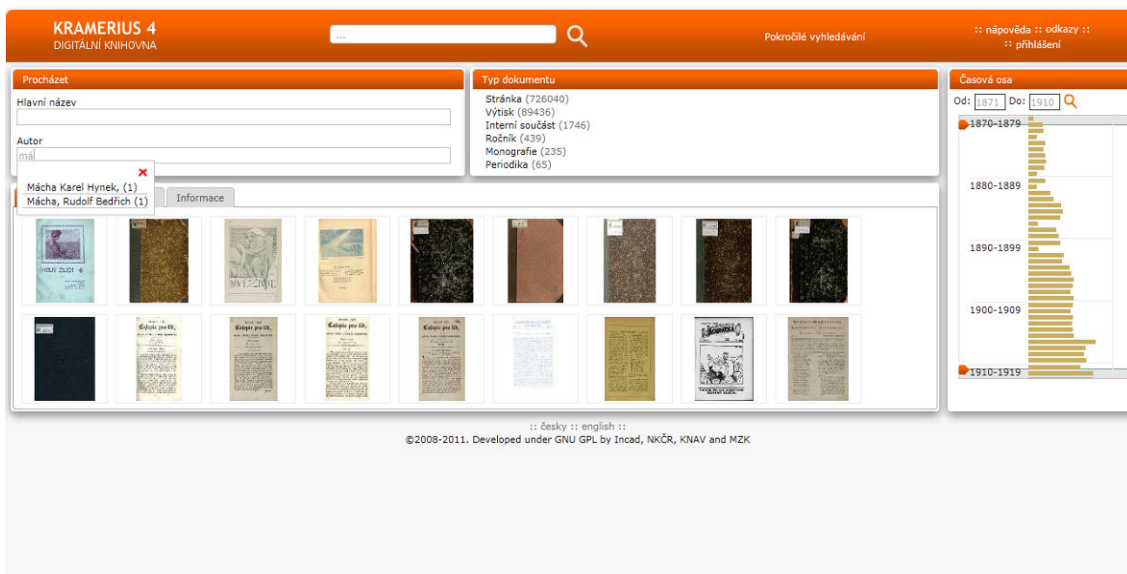

Obrázek 1: Diagram znázorňující vnitřní stavbu Krameria 4¹⁰

Uživatelské rozhraní systému Kramerius 4

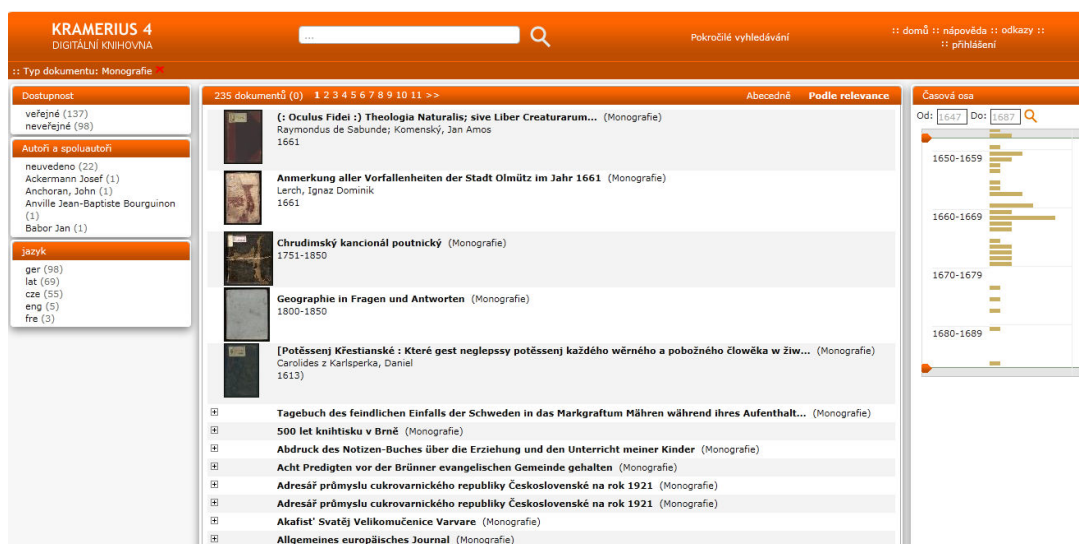
Podobně jako předchozí vývojové verze má systém Kramerius 4 dvě rozhraní – uživatelské a administrativní. Uživatelské rozhraní slouží pro primární přístup k digitálním dokumentům. Uživatel má podobně jako u stávajícího Krameria více možností, jakým způsobem se dostat k požadovanému dokumentu. Nejjednodušší variantou je využít klasický „Google box“, který umožňuje vyhledávat jak v metadatech, tak ve full textu. Uživatel může dále využít pokročilého vyhledávání, pomocí něhož může hledat konkrétní údaj obsažený v metadatech. Zároveň může svůj dotaz omezit jen na dokumenty, které jsou z hlediska autorského práva volné a lze je tak prohlížet odkudkoli. V případě, že nehledá konkrétní termín, je možné nahlédnout do obsahu Krameria pomocí dalších vyhledávacích boxů. Primárně lze použít hledání pomocí autora či titulu. Po zapsání každého písmena se zobrazí nápověda, která vyčítá odpovídající možnosti a našeptává tak uživateli možnost další volby. Pokud se tak do pole autora postupně zadají například písmena „M“, „á“, „ch“, je dotaz specifikován dle těchto písmen a výběr ze z mnoha dostupných autorů postupně zužuje na Mácha, Karel Hynek; Mácha, Rudolf Bedřich atd.

¹⁰ Diagram byl použit v prezentaci Ing. Pavla Kocourka na konferenci INFORUM 2010. Text příspěvku je stále k dispozici <http://www.inforum.cz/sbornik/2010/108/>.

Obrázek 2: Vyhledávání pomocí našeptávání¹¹

Mezi další možnosti, jak se lze dostat k dokumentům patří vyhledávání podle jejich typu, které bylo hojně používáno i v předchozích verzích systému Kramerius. Navíc však nová verze Krameria nabízí unikátní možnost prohledávat svůj obsah prostřednictvím časové osy, kdy je možné nalézt konkrétní informace k jasně stanovému roku či rozsahu let. To ocení zejména uživatelé pátrající po informacích ke konkrétní události. V neposlední řadě je umožněno ihned z úvodní stránky přejít na nově importované tituly či naopak na ty, které jsou z hlediska zájmu dalších uživatelů nejčastěji navštěvované.

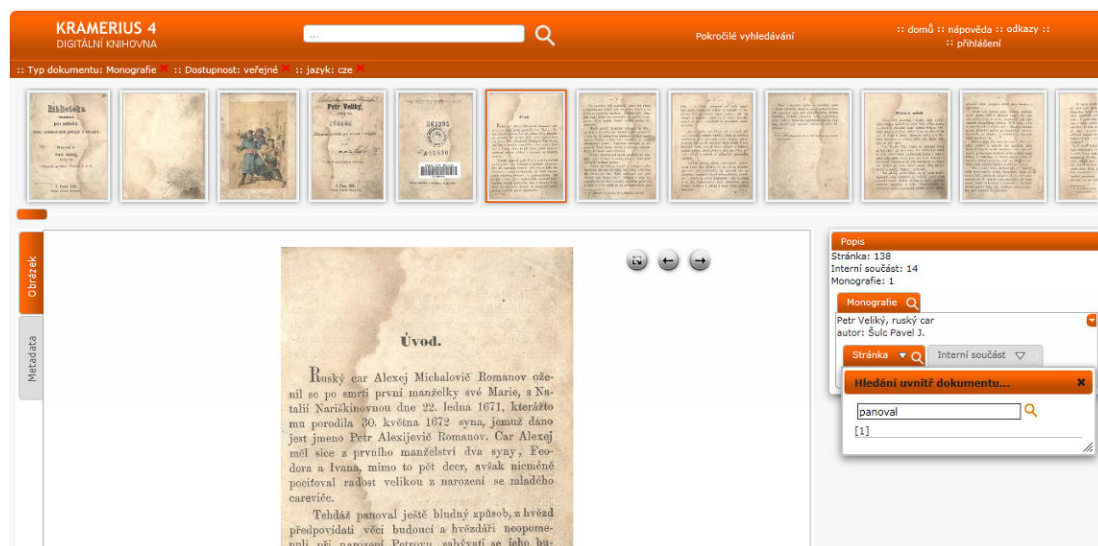

Obrázek 3: Druhá úroveň vyhledávání

¹¹ Všechny obrázky popisující uživatelské rozhraní Krameria pocházejí z instalace Krameria 4 v prostředí Moravské zemské knihovny. Demo verze je k dispozici na adrese <http://krameriusdemo.mzk.cz:8080/search/>.

V druhé úrovni zobrazení dostupných dokumentů (například po zvolení kritéria „Monografie“) nabízí pak Kramerius 4 tzv. fasetové vyhledávání.¹² Pomocí těchto doplňujících kritérií může uživatel postupně specifikovat svůj dotaz, až se dostane k požadovanému výsledku. Primárně lze pracovat se specifikací autora, přístupnosti dokumentů či jazyku, v němž byly vytištěny. Výběr může pokračovat i se zpřesněním pomocí časové osy.

Finální výsledek vyhledávání (pokud na něj uživatel nepřejde přímo z prvotního dotazu) je zobrazen ve dvou vrstvách. Na vrchní straně je k dispozici filmový pás složený z jednotlivých náhledů, který usnadňuje orientaci v dokumentu. Pod ním se pak nachází větší náhled na konkrétní stranu. Ten je možný po provedení volby „metadata“ přepnout na základní bibliografický popis dokumentu. Po pravé straně od tohoto velkého náhledu jsou pak informace o struktuře dokumentu. Pomocí různých navigačních tlačítek je zde možné zobrazit metadata ve formátu xml či html záznamu, nechat si z daného titulu vygenerovat pdf či perzistentní url nebo nahlédnout do METS souboru. Nejvýznamnější funkcionalitou ze strany uživatele je však možnost full textově vyhledávat vně každého dokumentu a to z úrovně titulu až po konkrétní stránku. Velký náhled je poté možno ještě zvětšit do samostatného prohlížeče, který umožní zobrazení dokumentu přes celou obrazovku.

Obrázek 4: Zobrazení dokumentu a možnost vyhledávání vně stránky

Administrativní rozhraní systému Kramerius 4

Administrativní rozhraní je úzce propojené s uživatelským. Po úspěšném administrátorském přihlášení se do systému však nabízí rozšířené možnosti práce s obsahem systému Kramerius, přičemž je možné předdefinovat jednotlivá práva každému konkrétnímu administrátorovi. Toto rozhraní umožňuje základní operace spojené se správou a rozšiřování obsahu digitální knihovny. Administrátoři mohou spouštět importy, exporty či indexaci dat. Tyto operace mohou probíhat

¹² Více na http://en.wikipedia.org/wiki/Faceted_search.

i automaticky v předem připravených dávkách. Po přihlášení mohou administrátoři provádět i příslušné základní operace spojené s managementem obsahu Krameria jako například spojovat dokumenty, nastavovat jejich veřejnost, pracovat s příslušnými xml soubory atd. Pro všechny operace jsou k dispozici výpisy z logů, které pomáhají pátrat po příčinách případných chyb.

Současný stav instalací Krameria 4 a jeho další vývoj

V současné době, tj. k počátku června 2011 je Kramerius 4 nainstalován nejen ve velkých knihovnách (Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna, Knihovna AV ČR), jež se podílejí na jeho vývoji a zabezpečují testování z hlediska základní funkcionality a zátěžových testů, ale i v menších knihovnách, kde slouží pro prezentaci digitálních dokumentů konkrétním uživatelům. Knihovny uvedené výše však díky obrovskému množství zdigitalizovaných dokumentů a nutným migracím a úpravám dat, stále prezentují svá data prostřednictvím starší verze systému Kramerius a novou verzi plní daty a připravují její přepnutí do ostrého provozu. Mezi první „menší“ knihovny, kde byl Kramerius 4 instalován, patří Muzeum Jindřichohradecka v Jindřichově Hradci. Další instalace postupně přibývají a to nejen na území ČR, ale i na Slovensku, kde je připravena instalace v Univerzitní knihovně Bratislava.

Vývojové aktivity pokračují od první verze vydané k 31. srpnu 2010 neustále kupředu. Již v říjnu téhož roku byla vylepšena integrace image serveru a upraveno zoomování. V prvním releasu roku 2011 Krameria 4 pak došlo k jistému odlehčení grafiky, vložení nástroje pro editaci dat či optimalizováno administrátorské menu. V dalším vydání pak bylo integrováno schéma ALTOxml, které umožňuje zvýrazňování výsledků vyhledávání prostřednictvím obrazového souboru. V horizontu blízké budoucnosti by vývojový tým rád provedl integraci služby Shibboleth Service Provider,¹³ dále upravil tiskové výstupy a upravil intervalové vyhledávání. V delším horizontu by pak měla být zapracována funkcionality pro vytváření virtuálních sbírek či jednotlivých uživatelských profilů s možností nastavit si vlastní preference pro zobrazení konkrétních titulů.

Implementace Krameria 4 v Moravské zemské knihovně v Brně

V digitální knihovně Kramerius zpřístupňuje Moravská zemská knihovna, stejně jako mnoho dalších institucí, část svých zdigitalizovaných dokumentů. Záměrně je uvedeno „část“, protože Kramerius ve verzi 3 umožňuje zpřístupnění periodik a monografií tak, jak vyplývá ze zadání programu VISK 7, ale rukopisy, mapy a grafiky, které v Moravské zemské knihovně digitalizujeme v rámci jiných projektů, není možné v Krameriu 3 vystavit jako samostatné typy. To se změnilo s vydáním verze 4, která od základů změnila způsob ukládání dokumentů i formáty metadat. Zatímco verze 3 pracuje s formáty „DTD pro monografie“ a „DTD pro periodika“ obsahující popisná i strukturální metadata pro celý dokument v jediném souboru XML, datový model verze 4 řeší

¹³ Více na <http://shibboleth.internet2.edu/>.

propojení jednotlivých částí dokumentu, jejichž struktura je totožná pro všechny typy dokumentů, abstraktními vazbami.

V následujících odstavcích bude popsán současný stav přechodu na Kramerius verze 4 a kroky plánované v nejbližších týdnech a měsících. Jelikož jsme momentálně (červen 2011) v implemenaci nejdále (Národní knihovna a Knihovna Akademie věd jsou ve fázi testování), text by měl sloužit hlavně knihovnám, které o přechodu na novou verzi Krameria uvažují.

Kramerius 3 Moravské zemské knihovny se nachází na webové adrese:

<http://kramerius.mzk.cz>

Kramerius 4 na:

<http://kramerius4.mzk.cz>

Demo verzi lze shlédnout na webové adrese:

<http://krameriusdemo.mzk.cz>

Prvním krokem po samotné instalaci a konfiguraci systému bylo spustit replikaci monografií a periodik z Krameria verze 3. K tomu účelu slouží replikační program, který stáhne z Krameria 3 veškerá data a metadata související s replikovaným dokumentem a transformuje je do podoby, kterou lze uložit a zobrazit v Krameriu 4. Poté takto vytvořená data importuje a zaindexuje. Replikace není uživatelsky náročná (existuje k ní grafické uživatelské rozhraní) v první řadě je však potřeba změnit některá nastavení v Krameriu 3.

Podrobnější popis se nachází zde:

<http://code.google.com/p/kramerius/wiki/MenuAdministrace>

Pro Moravskou zemskou knihovnu byla zásadní replikace Lidových novin, ze kterých v rámci projektu Digitalizace moravských knihovnických sbírek probíhala rozsáhlá excerptce článkových metadat. Jejich zveřejnění jsme chtěli testovat v Krameriu 4. Metadata zapisovaná do excelových tabulek byla transformována do požadovaného formátu a přidána k stávajícím datům tak, aby šlo v názvech článků listovat a vyhledávat a aby z konkrétního článku vedl odkaz na příslušnou stránku Lidových novin, kde se článek nachází. Jelikož se jednalo o velké množství dat, replikace byla poměrně časově náročná, stejně tak jako transformace metadat, testování importu a zobrazení článků. Obecně s replikací periodik vytvořených z VISK 7 nenastal větší problém. U periodik z interní digitalizace bylo potřeba spojovat jednotlivé ročníky v Krameriu 4 ručně, protože jsme pro ně v metadatovém editoru pro Krameria 3 negenerovali identifikátory UUID, na základě kterých ke spojení dochází. K dnešnímu datu máme zreplikováno přes 90% periodik. Replikace monografií z Krameria 3 probíhá bez problémů, včetně těch, které obsahují interní části - jsou vícesvazkové nebo mají popsané kapitoly. Dalším krokem v této oblasti bude doprogramování nového metadatového editoru tak, aby vytvářel metadata přímo pro Kramerius verze 4 bez nutného replikačního mezikroku (plánováno na konec září 2011).

Stejně tak jako existuje model pro monografii a model pro periodikum, lze v Krameriu 4 vytvořit i další modely - v testovací verzi se právě připravuje doplnění modelů pro rukopisy, mapy a grafiky.

Modely jsou, co se vnitřní struktury, formátů metadat a zobrazení týče, totožné s modelem pro monografii, umožní však na úvodní stránce omezit vyhledávání pouze na dané typy dokumentů.

V systému Kramerius 4 jsou již zveřejněny některé rukopisy a staré tisky, které byly digitalizovány v rámci projektu Manuscriptorium a EuropeanaTravel, zatím se však skrývají pod modelem monografie. Zveřejňování tohoto typu dokumentů je problematické zejména proto, že popisná i strukturální metadata sice existují, ale ve formátu TEI. V první řadě bylo nutné ve spolupráci s pracovníky z oddělení starých tisků analyzovat možnost konverze TEI do vnitřních formátů Krameria 4 a poté vyzkoušet import "originálních" dat. Problémy spočívaly zejména v nekonzistenci v původních datech, teprve po odstranění chyb mohla proběhnout konverze a import do Krameria 4. Takto již byla zveřejněna např. sbírka starých tisků Jana Amose Komenského a Mollovy rukopisné katalogy. Následovat bude vytvoření vlastního modelu „Rukopisy a staré tisky“ a přesun příslušných dokumentů z modelu „Monografie“.

Dalšími většími celky zdigitalizovaných dokumentů, které jsou jistým způsobem specifické pro zpřístupnění, jsou mapy a grafiky. Jedná se o velkoformátové jednostránkové soubory, pro které je potřeba zvláštní prohlížečky, aby se v nich dalo pohodlně vyhledávat. Pro tento účel je v systému Kramerius 4 integrovaný imageserver IPIImage, který umožňuje efektivně zobrazovat dokumenty ve formátu JPEG2000. Prakticky to znamená, že dokument, který je v tomto formátu, není uložen přímo do Fedory Krameria 4, ale je umístěn v externím imageserveru. Kramerius v metadatech k příslušnému objektu obsahuje pouze linky na toto umístění, ale zobrazuje je v grafickém prostředí Krameria 4. Zatím byl tento způsob zpřístupnění testován pouze na jednom rukopisu, ale v nejbližší době se chystáme vystavit veškeré zdigitalizované mapy a grafiky. Znamená to vytvořit další modely – mapy a grafiky – a vygenerovat metadata ze stávajících, která se nacházejí v knihovním katalogu. Obdobným způsobem je možné postupovat u dalších typů dokumentů, kterými mohou být např. hudebniny nebo později born digital e-books.

Závěr

Na základě dosavadních testů se ukazuje, že Kramerius 4 může být optimální řešení pro ty knihovny, které hledají sofistikovaný způsob jakým prezentovat své digitální sbírky. Nabízí nejen přívětivé uživatelské rozhraní umožňující různorodým způsobem vyhledávat požadované dokumenty, ale i zázemí kvalifikovaného vývojového týmu, který se do systému snaží implementovat stále nové funkcionality odpovídající soudobým trendům zpřístupnění digitálního obsahu. Velkou výhodou je i jeho snadná lokalizace do různých jazykových mutací, přičemž základní verze je vždy kompletně dvoujazyčná – v základní verzi česko/anglická. Vzhledem k tomu, že se jedná o open source řešení, jenž je včetně zdrojových kódů a uživatelské dokumentace k dispozici zdarma a může být k dispozici nejen jako plná instalace, ale zároveň v propojení na vmware či v-box jako virtuální obraz, nic nebrání šíření tohoto systému do dalších knihoven na území České republiky i v zahraničí.

OBÁLKY KNIH ... KAM DÁL?

Barbora Ševčíková

Městská knihovna v Praze, Oddělení informačních technologií

Abstrakt

Na stránkách www.obalkyknih.cz si můžeme přečíst základní popis: “Projekt obalkyknih.cz agreguje různé zdroje informací o knížkách do jedné, snadno použitelné webové služby. Server v tuto chvíli disponuje databází 529.569 obálek a 42.761 obsahů českých a zahraničních publikací a tato čísla se každým dnem zvyšují. Služba je určena pro knihovny, nakladatele, pro dodavatele knihovních IS a pro čtenáře.“ ... Komu ale ve skutečnosti tato služba slouží? Není vhodná doba zaměřit se i na jinou cílovou skupinu než jsou knihovny? Letos převzala vývoj projektu Městská knihovna v Praze a ve spolupráci s původními tvůrci chystá pro projekt „nový kabát“, dále rozšíření služeb cílených přímo na čtenáře a intenzivnější komunikace s knihovnami, vydavatelstvími a tvůrci knihovních systémů nad jejich požadavky či nápady. V plánu je také užší spolupráce s TOC NK (projekt Národní knihovny na skenování obálek a obsahů knih).

Klíčová slova

Obálky knih, obsahy knih, OPAC, knihovna, hodnocení, doporučování

Projekt Obálkyknih.cz vznikl v roce 2008 na půdě Moravské zemské knihovny. Původně měl být centrálním repositářem obrázků, ale během jeho existence se rozšířil o mnoho dalších vlastností. Kromě obrázků obálek obsahuje také obsahy, které přebírá výhradně z TOC NK ČR, k obálce je možné doplňovat hodnocení a mnoho jich dnes také již obsahuje recenze a hodnocení pomocí hvězdiček nebo dostupnost v knihovnách na území ČR. Naposled byla v rámci projektu vyřešena deduplikace a doporučování jednotlivých obálek na základě údajů získaných z knihovních katalogů. V současné době server disponuje databází 529.569 obálek a 42.761 obsahů českých a zahraničních publikací a tato čísla se každým dnem zvyšují. Podrobnější informace jsou k nalezení na [www stránce projektu http://www.obalkyknih.cz](http://www.obalkyknih.cz).

Po schůzce IT SDRUKU, která proběhla 25. 11. 2010 v Brně navrhli zástupci MZK projekt k dalšímu vedení. Městská knihovna v Praze (dále jen MKP) provádí vlastní skenování obálek knih a spravuje databázi obálek i obsahů a to nejen nově nakupovaných knih, ale i retrospektivně. Databáze v současné době obsahuje velké množství záznamů, které jsou evidovány identifikátorem ISBN a unikátním generovaným číslem. Vzhledem ke znalosti problematiky a po dohodě se současnými

řešiteli se MKP rozhodla projekt převzít a dále rozvíjet. Hardwarově zůstane server obálek ještě během roku 2011 v Moravské zemské knihovně.

Databáze obálek a dalších přidanych informací není historické úložiště, obsahuje zejména nejnovější data od nakladatelů a dalších poskytovatelů. Server obalkyknih.cz funguje pouze jako agregátor. Základní princip spočívá v aplikaci vloženého javascriptu, který si uživatel jednou naimplementuje do knihovnického systému a dále jej jen využívá. Javascript si sám volá nejen funkce existující v době implementace do systému, ale i další, které jsou postupně nově vyvíjeny na serveru. Momentálně je server obálky knih nejužitečnější v knihovnách a prostřednictvím knihoven čtenářům. V letošním a příštím roce, bychom jej chtěli udělat atraktivnějším i pro vydavatele a samotné čtenáře jako koncové uživatele služby. Jednotlivé cíle stanovené na letošní rok jsou:

TOC NK ČR

Agregátor serveru měl až do letošního roku přístup jen do adresáře s obálkami knih z MZK, k obálkám časopisů a obsahům neskenovaným v Národní knihovně a stahování probíhalo dávkově manuálně. Letos probíhají jednání o bližší spolupráci, zejména v oblasti stahování všech obálek a obsahů uložených na FTP serveru TOC a dalším, neboť většina obálek a obsahů v databázi je z TOC a server obálek je více méně jen jejich prezentační rozhraní.

LibraryThing

Jako další zdroj pro anglické tituly byla zvolena služba LibraryThing for Libraries (dále jen LTFL). Během letošního roku budou vybrány knihovny, které budou mít zájem obohacovat svoje katalogy o obálky, hodnocení, uživatelské recenze atd., které nabízí LTFL. Knihovní katalogy tak přidáním jednoho jednoduchého scriptu budou moci obohatit svoje záznamy např. o možnost vkládat recenze.

Velikost obálek

Ze zasedání skupiny SDRUK pro IT 25. 11. 2010 mimo jiné vyplynul požadavek na jinou velikost obálek. Momentálně obsahuje databáze obálky ve 2 velikostech. Je tedy potřeba oslovit knihovny a vyžádat si konkrétní požadovanou velikost. Návrhy budou zváženy a kromě zobrazování původní archivní kopie, chráněné vodoznakem obalkyknih.cz, bude vybrán ještě jeden požadovaný formát velikosti. Nadále budeme samozřejmě pokračovat v čištění dat a vývoji funkcionalit dle vyvíjejících se trendů.

Další rozšiřování báze dat

Služba obálky knih čerpá data z různých zdrojů. Obálky jsou přebírány od spolupracujících nakladatelů, ale přispívají také některé knihovny, od kterých bylo přímo vloženo přes 10.000 obálek. Dalším cenným zdrojem je projekt TOC Národní knihovny, přispívající kromě obálek také obsahy (v tuto chvíli je takto obohaceno o obsah zhruba 30.000 knih), dále Svaz českých knihkupců

a nakladatelů (přes 40.000 knih). Pro nakladatele je připravena možnost jednoduše se do přispívání zapojit, díky čemu mohou čtenáři snadno nalézt knihkupce prodávající danou knížku. Technické řešení zapojení je řešeno stejně jako u agregačních serverů zbozi.cz či heureka.cz, pro které nakladatelé již nyní generují tzv. XML feedy obsahující seznam všech jejich knih, včetně URL s obrázkem obálky knihy, cenou a dalšími údaji. Příklad zde <http://www.car-multimedia.cz/xml/zbozi.php>. Dnes jsou již běžně sklízena xml data od vydavatelů s podrobnými informacemi o vydaném titulu. Tento způsob získávání informací bychom chtěli použít i pro náš projekt a obohatit tak záznam dokumentu o další informace, které takto můžeme sbírat nejen od vydavatelů, ale i z knihoven (např. obsahy neskenované jen jako obrázek v jpeg, pro které momentálně nemáme rozhraní pro vkládání).

Doporučování

Funkce doporučování literatury slouží čtenářům pro zobrazení knih, které s právě prohlíženou knížkou nějakým způsobem souvisí. Data o souvisejících dokumentech jsou přitom brána ze statistického modelu - pokud si v katalogu více různých čtenářů nezávisle na sobě v rámci svého "sezení" prohlédne stejnou kombinaci knih, knihy pravděpodobně spolu souvisí. Pro vytvoření doporučovací matice byly použity záznamy sbírané v rámci serveru obalkyknih.cz od začátku roku 2010, což je celkem přes 400 milionů dotazů. Jde o výpočetně náročný algoritmus, který v jednu chvíli eviduje přes půl miliardy možných kombinací knih. Ve výsledku je však schopen k cca 130.000 knížkám vrátit alespoň 5 knih, které s nimi nějakým způsobem souvisí. Pomocí vyšší verze API je možné z knihovního katalogu vyzískat užitečné informace k doporučování v mnohem lepší strukturované podobě. Rádi bychom vyzkoušeli nastavení příslušného API ve vytipované knihovně a v budoucnu tak ještě více vylepšili proces doporučování.

Grafická úprava

Současná stránka projektu je chápána jako místo pro dokumentaci k projektu, ale do budoucna potřebuje projekt prostor k prezentaci všeho, co obalkyknih.cz umí a nabízí.

Do dalšího roku 2012 máme již mnoho nápadů, které budeme postupně představovat na nových stránkách projektu. Děkujeme všem institucím, které s námi spolupracují. I nadále se budeme snažit připravovat užitečné funkcionality k obohacení knihovních OPACů a tím následně napomáhat k užívání knihoven a vůbec podporovat nákup knih a čtení v ČR.

Bibliografické odkazy

ŠÁRFY, Martin. *Obálky knih* [online]. Brno : 2008 [cit. 2011-06-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.obalkyknih.cz>>.

ELEKTRONICKÁ STOPA ČTENÁŘE V KNIHOVNICKÉM SYSTÉMU ANEB CO VÍ ALEPH NTK I BEZ ANKETY

Omastová Pavlína, pavlina.omastova@techlib.cz
Národní technická knihovna

Římanová Radka, radka.rimanova@techlib.cz
Národní technická knihovna

Škuta Ctibor, ctibor.skuta@techlib.cz
Národní technická knihovna

Abstrakt

NTK provádí šetření v souborech systému Aleph, které archivují vyhledávání v OPAC. Analýza byla zaměřena na dotazy s možným obsahem předmětových deskriptorů. Získané výsledky poskytly zpětnou vazbu pro věcný popis (Polytematický strukturovaný heslář) i akvizici. Zpřesnily také představy o chování uživatelů v OPAC. Navzdory existenci nástrojů pro komunikaci mezi knihovnou a uživatelem (e-mail, ICQ, sociální sítě, ale také ankety a dotazníky) považuje NTK tuto metodu, spadající do kategorie bibliominingu, za významnou a přesnou. Možnost podobných průběžných šetření by výrazně zkvalitnila funkce knihovního software. Představeno je technické řešení, metody analýzy i zpětné vazby. Možnosti poskytování podobných informací by měly být standardní součástí kvalitního knihovnického systému.

Klíčová slova

analýza uživatelských dotazů, bibliomining, vyhledávání

Úvod

Stejně jako vyhledávače jsou patrně nejpoužívanější službou celého internetu, tak i elektronické katalogy jsou nejčastějším cílem návštěvníků knihovnických webových stránek. Jen *Google* samotný zaznamenává na 3 miliardy vyhledávacích dotazů denně a toto číslo stále stoupá. Tyto dotazy však neposkytují jen službu filtrace obsahu konkrétnímu uživateli, ale zároveň přinášejí provozovatelům obrovské množství informací o našich zájmech, práci nebo třeba aktuální životní situaci.

Obrázek č. 1: Některé ze služeb, které toho o svých uživateliích ví opravdu hodně (zleva): Google, Google Latitude, Facebook, Twitter, Foursquare, LinkedIn

Analýza uživatelských informací je žhavým trendem posledních let. Firmy vynakládají obrovské prostředky na to, aby zjistily, kolik, co a jak o nich lidé na internetu píší, které jejich stránky navštěvují nebo dokonce pozorují pohyb kurzoru po stránce. Dochází k personalizaci reklamy na základě vyhledávacích dotazů a polohy každého z nás.¹ To, že reklama zobrazená na některých stránkách odpovídá našim zájmům a místu, na kterém se nacházíme, tedy skutečně není náhoda. S masivním rozvojem sociálních sítí v poslední době o sobě navíc říkáme mnohem více, než jsme to dělali dříve a často také než bychom si uvědomovali.

Důvody analýzy

Hlavním důvodem analýzy uživatelských informací v soukromé sféře není nic jiného než peníze. Vzhledem ke známé poučce, která říká, že poptávka určuje nabídku, chtějí firmy vědět, co si jejich potenciální zákazník žádá. Získané informace jim pomáhají ve formování firemní strategie a vytváření cílené reklamní kampaně. Cílené nejen na všechny zákazníky nebo skupinu, ale na každého konkrétního člověka samostatně.

Aplikace analýzy vyhledávaných dotazů však můžeme vidět nejen v komerční rovině, ale může se jednat o běžně přístupné statisticko-vizualizační nástroje. Patrně nejznámějším z nich je přehled dotazů ve vyhledávači *Google*. *Google Trends* zobrazuje statistiky hledání výrazů či slovních spojení od roku 2003 a zároveň se snaží najít články, které by mohly být k danému dotazu relevantní. Můžeme také porovnávat více dotazů najednou.

Graf č. 1 ukazuje statistiku vyhledávání výrazu „library“ (knihovna). Patrný je nejen celkově se snižující trend frekvence hledání, ale také lokální extrémy, pravidelně se opakující každý rok. Před koncem roku je patrný vliv vánočních svátků a před jeho polovinou konec školního roku a začátek prázdnin.

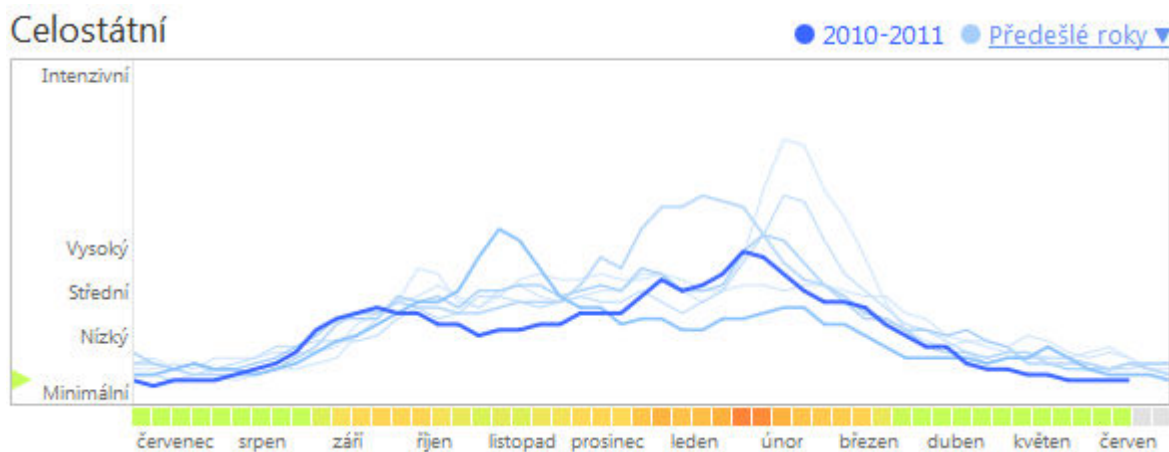
¹ Naše poloha se dá zjistit velmi jednoduše a přesně při vlastnictví chytrého mobilního telefonu s GPS (pokud mu to samozřejmě povolíme). Avšak nejedná se zdaleka o jediný způsob. Přibližná poloha, která je v konkrétním případě dostačující, se dá odvodit i ze síťové cesty k vašemu počítači nebo z přítomných přístupových bodů bezdrátové sítě (*wi-fi*). Polohu často sdělujeme záměrně i my sami prostřednictvím geolokačních aplikací jako jsou Foursquare, Gowalla či Google Latitude.

Graf č. 1: Statistika vyhledávání výrazu “library” (knihovna)

Konkrétní využití této služby demonstruje nástroj *Google Flu Trends*, který se zaměřuje na dotazy související s onemocněním chřipkou, na jejichž základě se snaží předpovídat chřipkovou epidemii. Spoléhá na to, že lidé s příznaky nemoci nejprve hledají pomoc na internetu a teprve, když se situace zhorší, jdou za doktorem. Na rozdíl od sdělovacích prostředků, které se spoléhají na oficiální čísla o nemocných, predikují epidemii již v jejím nejranějším stádiu.

Křivka zachycující průběh chřipkové nákazy je zachycená na *Grafu č. 2* (tmavá křivka – aktuální rok, světlé křivky – předchozí roky). Při prozkoumání denního tisku zjistíme, že jednotlivá maxima skutečně korespondují se skutečným průběhem epidemie.

Graf č. 2: Statistika vyhledávání dotazů spojených s chřipkovým onemocněním

Analýza uživatelských dotazů v knihovnách

Možná se sami sebe teď ptáte, proč by vlastně knihovny měly analyzovat uživatelské dotazy. Odpověď je však docela jednoduchá. Knihovna by stejně jako každá jiná organizace či firma měla chtít vědět, co si její uživatelé žádají, pokud chce nabízet kvalitní služby. Běžný uživatel knihovny je poměrně náročný. Nepoužívá rozšířené vyhledávání a v případě, že se titul v knihovně nevyskytuje,

nežádá o meziknihovní výpůjčku nebo o jeho zakoupení do fondu (ve většině případů neví, že tyto možnosti má). Možná se podívá do jiné knihovny poblíž nebo se při nejhorším knížku pokusí stáhnout.

NTK k analýze logů motivovala především snaha o doplňování Polytematického strukturovaného hesláře o nové termíny věcného popisu. Je totiž důležité mluvit stejným jazykem jako zákazník a sledovat soudobé trendy. Jednotlivé termíny se vyvíjí, jiné zastarávají a objevují se také zcela nové, a to především ve velmi rychle se rozvíjejících technických oborech. Musíme si uvědomit, že mezi běžným vyhledáváním informací na internetu a prohledáváním knihovního katalogu je jeden zásadní rozdíl. Běžné vyhledávače se ve většině případů opírají o plný text hledaného materiálu, zatímco knihovnické jsou plně odkázány na informace přidělené. Dokumenty je tedy nutné označovat indexy s co nejflexibilnějším systémem možností jejich dohledání, který zákazníci používají.

Zdroje dotazů

Jako zdroj dotazů do knihovního katalogu jsou v současné době v NTK využívány logy systému *Aleph*. Log je záznam nebo soubor záznamů o běhu programu. To znamená, že se do něj ukládají textová data o konkrétních procesech a uživateli. V normálním případě log slouží především ke zjištění důvodu chyby nebo pádu programu, a následné zpětné analýze. Dají se z něj ale vysledovat i data o návštěvnosti a odeslaných požadavcích. Vzhledem k tomu, že logy nemají standardizovanou podobu a každý programátor jejich vytváření implementuje podle svého (pokud vůbec), neexistuje zavedený způsob, který by extrakci dotazů umožňoval.

K ulehčení situace je možné použít některý z programů pro analýzu webu, který poskytuje přehled o provozu na vašich stránkách (v NTK *Google Analytics*). Ten za vás zaznamenává jednotlivé dotazy a sám vytváří statistiku jejich četností. Tu můžete exportovat v různých formátech podle potřeby (*csv*, *xls*) a dále upravovat.²

Extrakce termínů z logu vyhledávání

Správa analýzy dotazů probíhá přes webové uživatelské rozhraní, které se stará o vytváření statistik z log souborů, jejich archivní ukládání a zpětné nahrávání zpracovaných termínů. To je napojeno na databázi, která v sobě ukládá statistiky o již posuzovaných termínech, aktuálních termínech s jejich četností a databázi s heslářem, která slouží k porovnání termínů pro shodnost s některým z již používaných termínů věcného popisu.

² V současné době dochází k přesunu řešení na práci se statistikami z *Google Analytics*. Odpadá tak výpočetně nejnáročnější část, extrakce termínů z logu. Ostatní části zůstávají zachované, vzhledem k potřebě ukládat již zpracované termíny a archivní výsledky. Samozřejmě ne každý má možnost získat statistiky o dotazech tímto způsobem.

Analýza logů se opírá o extrakci textu za využití regulárních výrazů³. Soubor je zpracováván sekvenčně (po řádcích) a společně s nalezeným požadavkem do katalogu je ukládána také IP adresa uživatele a datum a čas požadavku.

Vyhledávací parametry jsou omezeny na vyhledávání ve všech polích, předmětu a heslu PSH. Automaticky jsou vyřazeny také termíny obsahující číslovky.

Při nalezení dotazu zadaného do katalogu se termín extrahuje a v případě, že je shodný s některým z předchozích blízkých nalezených termínů, zkontroluje se rozdílnost IP adres, popřípadě délka časového intervalu mezi požadavky. Tato kontrola probíhá z důvodu návratu uživatele ze zobrazeného záznamu na výsledek vyhledávání. V této chvíli totiž dochází k opětovnému odeslání požadavku. Jeden uživatel tak odešle stejný řetězec hned několikrát za sebou. Pokud se IP adresy neshodují nebo pokud je časový interval dostatečný, je řetězec přijat jako potenciální kandidát na nové heslo. Před uložením je nalezený textový řetězec standardizován převedením na malá písmena a nahrazením zástupných sekvencí znaků ve tvaru např. „%C3“ za skutečná písmena.

Tyto sekvence v textu vznikají z důvodu použití znaku, který není obsažen v ASCII kódování^{4, 5} a není možno jej použít v parametrické části URL. K překladu dochází za pomoci jednoduché tabulky.

Před zařazením do databáze se současnými daty se nejprve kontroluje, zda termín již neexistuje mezi hesly PSH nebo zda již nebyl posuzován při předchozích analýzách. Pokud ano, je odstraněn. V opačném případě dojde k jeho uložení do databáze s aktuálními daty - v podobě nového termínu s multiplicitou jedna nebo jejím zvýšením o jedna u již přítomného.

³ Regulární výraz (zkráceně *regex*, z anglického *regular expression*) je uživatelsky definovaná šablona textu, která se používá k vyhledávání textových vzorů a modifikaci textu. Jedná se o univerzální nástroj, který je implementován ve většině programovacích jazyků, stejně jako i řadě textových editorů.

⁴ ASCII (American Standard Code for Information Interchange, *americký standardní kód pro výměnu informací*) je kódová tabulka určující 128 základních písmen a znaků používaných k zápisu počítačového kódu.

⁵ Stejně jako všechna ostatní data je text v počítači uložen v binárním kódu (nuly a jedničky), tedy v číslech. Kódování textu by se dalo přirovnat k překladové tabulce, která určuje jaký znak přiřadit k danému číslu. Různá kódování se liší počtem bitů použitých pro jeden znak (v překladu: rozsahem hodnot, počtem definovaných znaků) nebo rozdílnou definicí znaku pro stejné číslo. V případě, že zobrazujeme text v jiném kódování, než v jakém byl uložen, program ohlásí chybu nebo část neznámých znaků nahradí jinými symboly. Samozřejmě se může stát i to, že je text zobrazen správně, a to v případě, že jsou znaky v těchto kódováních definovány stejně.

CSV soubor ke stažení: [logy-2011-03-30.csv](#)

Celkový počet termínů: 2883

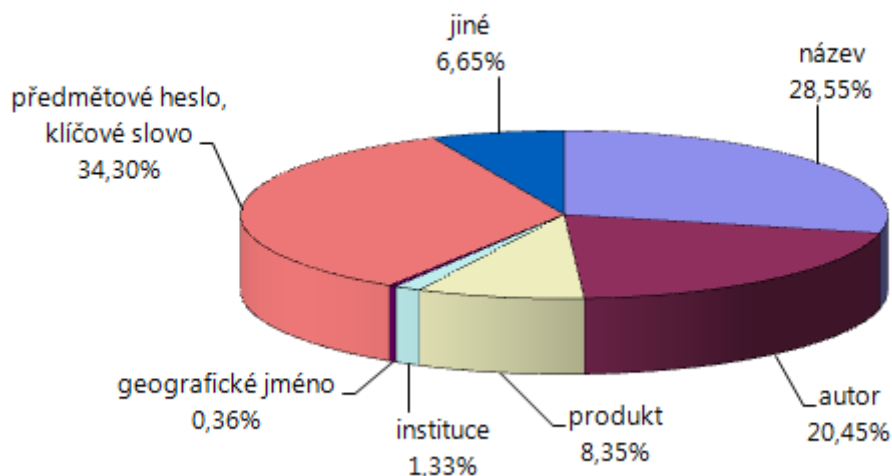
[Zpět na hlavní stránku ->](#)

Obrázek č. 2: Výsledná obrazovka procesu analýzy logu

Výsledkem analýzy logů je CSV soubor⁶ (viz. Obrázek č. 2) s dvojicemi „termín“, „počet výskytů“, který je následně importován do služby *Google Docs* a kolaborativně zpracováván pracovníky referátu PSH.

Výsledky analýzy

Výše popsaným extrahováním a filtrováním logů, nasbíraných během tříměsíčního období na přelomu jara a léta 2010, bylo získáno 1 653 uživatelských dotazů s multiplicitou 4 a více. Každý uživatelský dotaz byl individuálně posouzen pracovníky referátu PSH. Pracovníci hodnotili, zda heslář PSH obsahuje podobný termín a kolik a jaké dokumenty OPAC po položení dotazu nalezne.

Graf č. 3: Podle čeho zákazníci vyhledávali (100 % = 1653)

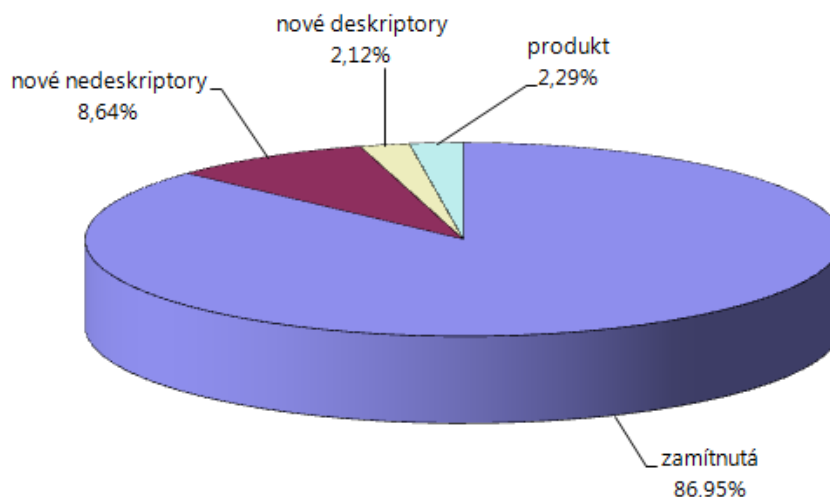
⁶ CSV soubor (Comma-Separated Values, *čárkou oddělené hodnoty*) je jedním ze základních formátů souborů pro ukládání dat. Obsahuje hodnoty oddělené čárkou (někdy nesprávně středníkem) s jednotlivými záznamy na samostatných řádcích (sousední hodnoty jsou stejné pro všechny řádky).

Graf č. 3 ukazuje, co zákazníci hledali. Pouze malé množství dotazů (6,65 %) bylo takových, že se z nich nedalo s velkou určitostí odhadnout, co konkrétně měl zákazník na mysli. Tyto dotazy jsou v grafu označeny jako *Jiné*. Většinou se jednalo o osamělá přídavná jména (např. *vodovodní, nízkoenergetické, minerální*). Je přirozené, že na tyto nepřesné dotazy vrátil OPAC zákazníkovi velké množství výsledků.

Necelá polovina zákazníků (49,00 %) ovšem zadala svůj dotaz velice přesně a konkrétně. Tito uživatelé zadávali do vyhledávacího formuláře buď název dokumentu, nebo jméno osoby. V případech, kdy uživatelským dotazem bylo jméno, nemusel zákazník nutně hledat dokument touto osobou vytvořený. V některých případech se mohlo jednat i o dokument o této osobě pojednávající. Ne vždy ale bylo možné toto odhadnout, proto jsme dotazy obsahující jména nijak nerozlišovali a v grafu je označujeme termínem *Autor*.

Nejčastěji vyhledávanými dokumenty byly *Statické tabulky, Německy s úsměvem, Zajímavá zapojení a Umělecké památky Prahy*. Nejčastěji vyhledávanými autory byly *Le Corbusier* (slavný švýcarský architekt a urbanista), *McMurry* (autor učebnice o organické chemii, která patří v NTK mezi nejpůjčovanější knihy) a *Tywoniak* (profesor Fakulty stavební ČVUT v Praze, který se zabývá nízkoenergetickými a pasivními stavbami). Tyto příklady na první pohled korespondují s profilovým zaměřením NTK. Často vyhledávaným typem dokumentů byla také skripta, což odpovídá tomu, že velkou část zákazníků knihovny tvoří vysokoškolští studenti, zejména nedalekého ČVUT.

O něco méně zákazníků (44,34 %) hledalo dokument na určité téma. Do této škatulky patří dotazy, které jsou v grafu označeny jako *Předmětové heslo a klíčové slovo, Instituce a firmy, Produkt a Geografické jméno*. Kategorie produkt je specifická pro NTK. Typickými příklady jsou např. termíny *Škoda, Joomla* nebo *Photoshop*. Jelikož pravidla pro tvorbu hesel PSH neumožňují vkládat do hesláře názvy výrobků nebo firem, jsou tyto termíny v bibliografických záznamech vkládány do pole 630 (*Produkt*) místo do pole 650 (*Heslo PSH*). Totéž platí pro geografická jména, která jsou vkládána do pole 651. Mezi institucemi se objevovaly názvy vysokých škol a nakladatelství, které jsou součástí jmenného, nikoliv věcného popisu. Z našeho pohledu nejdůležitější byly dotazy označené jako *Předmětové heslo a klíčové slovo*, protože to byl náš zdroj inspirace pro tvorbu nových hesel PSH.

Graf č. 4: Počet zamítnutých a nových hesel (100 % = 567)

Graf č. 4 ukazuje počty nových a zamítnutých hesel. Z 567 dotazů, které bylo možné považovat za hledání podle předmětových hesel a klíčových slov, byla převážná většina (téměř 87 %) zavrhnuta. Nejčastějším důvodem zamítnutí hesla byl fakt, že heslo už v hesláři máme. Zákazník ho ale při vyhledávání zadal bez diakritiky, nebo v jednotném čísle (hesla PSH jsou formulována v čísle množném), nebo zadal více hesel najednou, případně hledal sousloví v jiném slovosledu. Ani jeden z těchto případů nedokáže skript při extrakci logů rozpoznat a odfiltrovat, ale OPAC si s nimi poradit dokáže a najde relevantní dokumenty. Dále byla zamítnuta příliš podrobná a naopak i příliš všeobecně formulovaná hesla (např. *kachlová kamna*, *zastřešení nástupiště*, *konstrukce přístrojů*). Celkem jsme získali 12 nových deskriptorů (např. *design patterns*, *web design*, *zelené střechy*) a 49 nedeskriptorů (např. *paneláky* k deskriptoru *panelové domy*, *OOP* k deskriptoru *objektově orientované programování*).

Analýza přinesla i závěry, se kterými jsme původně nepočítali. Prvním neočekávaným výsledkem bylo zjištění, že v bibliografické bázi v poli 630 (*Produkt*) se vyskytují termíny, které neoznačují žádné konkrétní výrobky, produkty ani služby (např. *FTP*, *SEO*, *SOA*) a které by tudíž měly patřit do hesláře PSH. Analýza tak dala podnět k hledání nových hesel v poli 630 a k revizi tohoto pole.

Druhým neočekávaným výstupem byla identifikace dokumentů, které ve fondu NTK chybí, i když zákazníci o ně mají zájem. Mezi analyzovanými dotazy bylo objeveno několik dotazů, jejichž vyhledávání v OPACu vedlo k nulovému výsledku, přičemž při jejich vyhledání v *Googlu* se na prvních místech zobrazily odkazy do internetových knihkupectví (např. *příběh umění*, *přírodní toxiny a jedy*, *fundamentals of statistical signal processing*). Tímto způsobem jsme identifikovali 13 knih v českém a 9 knih v anglickém jazyce, které jsme navrhli akvizičnímu oddělení ke koupi. Narazili jsme i na dotazy na beletristická díla a díla z netechnických oborů (např. *Miliardáři*

z Facebooku, Hamlet, Duševní a behaviorální poruchy). Tyto dotazy si vysvětlujeme tím, že v budově NTK sídlí i pobočka Městské knihovny v Praze, což zřejmě čas od času zmate některého nezkušeného uživatele.

Závěr

Analýza uživatelských dotazů se osvědčila nejen jako zdroj pro doplňování termínů věcného popisu, ale také jako dobrý prostředek pro doplňování knihovního fondu. Její realizace je lehce proveditelná a zároveň poskytuje informace, které se jiným způsobem od našich zákazníků nedozvíme. Sledování zákaznických požadavků je jedním ze základů poskytování kvalitních služeb v knihovnách i ve všech ostatních institucích. Nezáleží na tom, zda uživatel své přání vyjádří přímo využitím konkrétní knihovnické služby nebo nepřímo využitím katalogu. Důležité je, že nám tyto informace poskytnete a my na ně budeme reagovat odpovídajícím způsobem.

Použité zdroje

1. HOCHSTOTTER, N., KOCH, M. Standard parameters for searching behaviour in search engines and their empirical evaluation. *Journal of Information Science*, 2007, vol. 35, no. 1, p. 45–65. ISSN 0165-5515.
2. JONES, S., et al. A Transaction Log Analysis of a Digital Library. *International Journal on Digital Libraries* [online]. 2000, vol. 3 [cited 2011-04-17], p. 152–169.
3. JANSEN, B. J. Search log analysis: What it is, what's been done, how to do it. *Library & Information Science Research*, 2006, vol. 28, p. 407–432. ISSN 1394-6234.

NOVÉ DIMENZE VYHLEDÁVÁNÍ: VÝZVY INTEGRACE A RELEVANCE ZÁZNAMŮ

Luprich Jan – Milovanovic Marina - Milovanovic Vojislav
EBSCO Publishing

Abstrakt

Jednotné vyhledávací rozhraní v současnosti nabízí multivyhledávače typu „discovery“, které pracují na bázi centrálního indexu metadat. Jak tyto systémy ovšem dokáží plnohodnotně integrovat veškerý fond knihovny a jaká je kvalita relevance zobrazených výsledků, jsou klíčové otázky pro jejich evaluaci. Kvalita metadat, fulltextové prohledávání, integrace bibliografických databází, repozitářů a katalogu byly určujícími faktory pro řadu renomovaných světových knihoven a institucí, které zvolily pro své uživatele EBSCO Discovery Service.

Abstrakt

A unified searching interface is currently offered by „discovery“ services that operate on a basis of the centralized metadata index. The ability of these systems to integrate library's entire collection in a high quality manner and the level of quality of the results relevancy ranking might be the key elements for an evaluation of discovery systems. Criteria like quality of metadata, full-text searching, integration of bibliographic databases, repositories and catalogs were crucial for many libraries and institutions acknowledged worldwide that chose for their users EBSCO Discovery Service.

Klíčová slova, Keywords:

Multivyhledávač discovery, integrace fondu, relevance záznamů, kvalita vyhledávání / search engines, discovery service, library collection integration, relevancy ranking, quality research, EBSCO Discovery Service

Dlouhodobým cílem knihoven je maximální přiblížení svého tištěného i elektronického fondu čtenáři – jednoduše, rychle, komplexně. S nástupem nové generace multivyhledávačů typu *discovery*, které operují na bázi jednotného indexu metadat, se tento kýžený cíl stává realitou. Oproti klasickým federativním vyhledávačům totiž nástroje *discovery* zobrazují výsledky okamžitě a v neporovnatelně širším záběru. Jaká je ovšem kvalita zobrazených výsledků? Jsou opravdu tématicky i akademicky relevantní? A pokud *discovery* slibuje možnost prohledávat veškerý fond knihovny z jednoho místa „a la Google“, je možné stoprocentně integrovat i licencované bibliografické zdroje? Otázky, které si při evaluaci jednotlivých systémů *discovery* kladly i přední světové knihovny, se pokusíme v následujícím blíže přiblížit.

Výzvy integrace

EBSCO Discovery Service (EDS), obdobně jako i *discovery* vyhledávače jiných producentů, se zakládá na centrálním indexu metadat. *EDS Index* reprezentuje obsah metadat více než 20 000 producentů (jejichž počet neustále narůstá) a přes 70 000 knižních vydavatelů. EDS Index lze považovat za výchozí bránu pro kustomizaci obsahu elektronického fondu knihovny, a to zcela dle jejich požadavků. Právě toto specifické nastavení EDS Indexu, jež je knihovně doslova „šité na míru“, uživatelům garantuje spolehlivé prohledávání knihovních kolekcí, knihovně potom maximální využití všech zdrojů elektronických i tištěných: databáze, časopisecké kolekce, integrovaný OPAC, digitální archiv/repozitáře. Navíc mohou být do EDS integrovány veškeré databáze EBSCO, které má knihovna dostupné (*Academic Search Complete* ad.), dále elektronické knihy či databáze producentů jako např. *Alexander Street Press*, *LexisNexis*, *NewsBank*, *Readex*, *Thomson Reuters (Web of Science* s ověřením počtu citací), *JSTOR*, *APA*, *H.W. Wilson*, *OCLC (OAIster)*, *ECONIS*, *Manuscriptorium* a dalších partnerů. Díky této komplexitě EDS Index představuje světově nejobsáhlejší kolekci metadat akademických zdrojů.

S jednotným indexem jsou především spojeny otázky kvality obsahu a integrace zdrojů. Tyto dispozice byly při aktivním testování zásadní např. i pro britské konsorcium *Research Libraries UK* (mezi 29 členů tohoto renomovaného konsorcia patří mj. i knihovny *University Cambridge*, *Oxford*, *Liverpool* či *British Library*). Jako výzvy integrace u jednotlivých produktů *discovery* lze považovat následující:

- 1) záběr a kvalita indexace/abstrakt (nikoliv pouze základní metadata, „table of content“)
- 2) fulltextové prohledávání (vyžadující licenční práva vydavatelů)
- 3) integrace licencovaných databází

Záběr a kvalita metadat EDS staví jak na dlouholeté zkušenosti EBSCO s detailní indexací z kontrolovaných lexikonů a s fulltextovým prohledáváním, tak i zkušenosti coby čelního producenta a poskytovatele téměř 400 licencovaných databází na *EBSCOhost*. Pokud má vyhledávač *discovery* opravdu naplňovat své poslání *objevení* relevantních článků, základní metadata (table of contents) uživateli příliš nenapomohou. Tento druh metadat představuje nejméně nákladný obsah, se kterým se řada producentů může spokojit, nikoliv však EBSCO.

Jelikož přední licencované bibliografické databáze (vyjma *MLA*) nejsou doposud součástí (a z licenčních důvodů patrně i nikdy nebudou) žádného indexu *discovery*, nabízí se otázka, jak tyto zdroje mohou být plnohodnotně integrovány. Prakticky co producent, to jiný přístup. Někteří se integraci licencovaných oborových zdrojů jako např. *GeoRef*, *PsycINFO*, *INSPEC*, *CAB Abstracts*, *EconLit* rozhodli ignorovat, jiní volí federativní způsob připojení mimo prohledávání *discovery*.

Unikátní způsob připojení řeší EDS, kdy je možné tyto zdroje stoprocentně integrovat do jednotného indexu knihovny (včetně komplexní indexace, předmětových hesel ad.), pokud si knihovna tyto zdroje předplácí na platformě EBSCOhost či WilsonWeb. Knihovny spatřují značnou hodnotu v těchto databázích právě v jejich specifičnosti a hloubce indexace, a proto, mají-li být uživateli dostupné v jednotném vyhledávání, nabízí se řešení integrace touto cestou.

Ačkoli vyhledávače discovery mohou obsahovat základní metadata (table of contents) z individuálních časopisů a databází, některé zdroje patrně nikdy nebudou plně obsaženy v žádném produktu discovery. Z těchto důvodů se nabízí další řešení v podobě federativního připojení ovšem tak, aby se výsledky těchto zdrojů zobrazily společně se všemi zdroji knihovny v jednotném seznamu záznamů. Tato možnost je podporována pomocí EBSCOhost Integrated Search (EHIS), novou generací federativního vyhledávače, který díky technologii AJAX maximálně urychluje jinak frustrující proces pomalého načítání výsledků, známý u tradičních vyhledávačů tohoto typu. EHIS a jeho komplementární role k EDS uživatelům rozšiřuje záběr prohledávání bez jakéhokoliv zpomalení, čímž dostává záměru knihovny prohledávat vše v jednotném rozhraní.

Seznam výsledků | Upravit vyhledávání | 2 z 22667

Role of impurity influenced domain on excitation profile of doped quantum dot subject to oscillatory confinement potential

Autoři: Kumar Datta, Nirmal¹
Ghosh, Manas² pcmg77@rediffmail.com

Zdroj: Journal of Luminescence; Apr2011, Vol. 131 Issue 4, p795-800, 6p

Typ dokumentu: Article

Předmětová hesla: *QUANTUM dots
*SEMICONDUCTOR doping
*OSCILLATING chemical reactions
*IMPURITY centers
*TRANSITION metals
*CHEMICAL processes
*OSCILLATIONS

Abstrakt: Abstract: We explore the excitation profile of a repulsive impurity doped quantum dot under a periodically fluctuating confinement potential. We have considered Gaussian impurity centers. The investigation points to a minimum value of spatial extension of impurity domain below which significant excitation is not feasible. In general, excitation becomes maximum at some typical value of impurity strength depending upon the location and the spatial stretch of the dopant. The rate of transition to the excited states depends on the above spatial stretch which gets modulated by the oscillating confinement potential and explains the excitation maximization quite elegantly. [Copyright &y& Elsevier]

Copyright of Journal of Luminescence is the property of Elsevier Science and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use. This abstract may be abridged. No warranty is given about the accuracy of the copy. Users should refer to the original published version of the material for the full abstract. (Copyright applies to all Abstracts.)

Přidružení autora: ¹Department of Physics, Suri Vidyasagar College, Suri, Birbhum 731101, West Bengal, India
²Department of Chemistry, Physical Chemistry Section, Visva Bharati University, Santiniketan, Birbhum 731 235, West Bengal, India

Obrázek 1: Ukázka detailních metadat včetně předmětových hesel / časopis *Journal of Luminescence* (Elsevier), květen 2011

Relevance záznamů

S kvalitní integrací zdrojů úzce souvisí i zobrazení relevantních záznamů. Pokud se kvalita vyhledávání snižuje na úkor detailní indexace a předmětových hesel, které jsou nahrazeny sporými metadaty, poslání vyhledávače discovery přestává plnit uživatelské očekávání čili ideální rozhraní. Nota bene, nerelevantní či zavádějící výsledky jej mohou od užívání takového systému zcela odradit (potažmo navrátit k povrchnímu hledání na Googlu). Pokud uživatel na prvních pozicích zobrazených výsledků nenalezne akademické publikace (ale novinové články, popř. články sice mající v titulu hledaný termín/termíny, nicméně zcela míjející se obsahem), frustrace je pochopitelná. EBSCO zaručuje, že toto se nestane s EBSCO Discovery Service.

Díky transparentnímu a sofistikovanému systému vyhodnocení relevance uživatel EDS *objeví* na prvních pozicích výsledky z akademických publikací či záznamů katalogu, které logicky souvisejí s jeho tématem. Pro celkové vyhodnocení relevance jsou především klíčové shody v polích indexovaného záznamu a jejich frekvence. Oproti jiným produktům discovery EDS vyhodnocuje relevanci dle této hierarchické shody:

- předmětová hesla z kontrolovaných lexikonů
- název článku/ titulu
- klíčová slova poskytnutá autorem
- slova uvnitř abstraktu
- slova uvnitř fulltextu

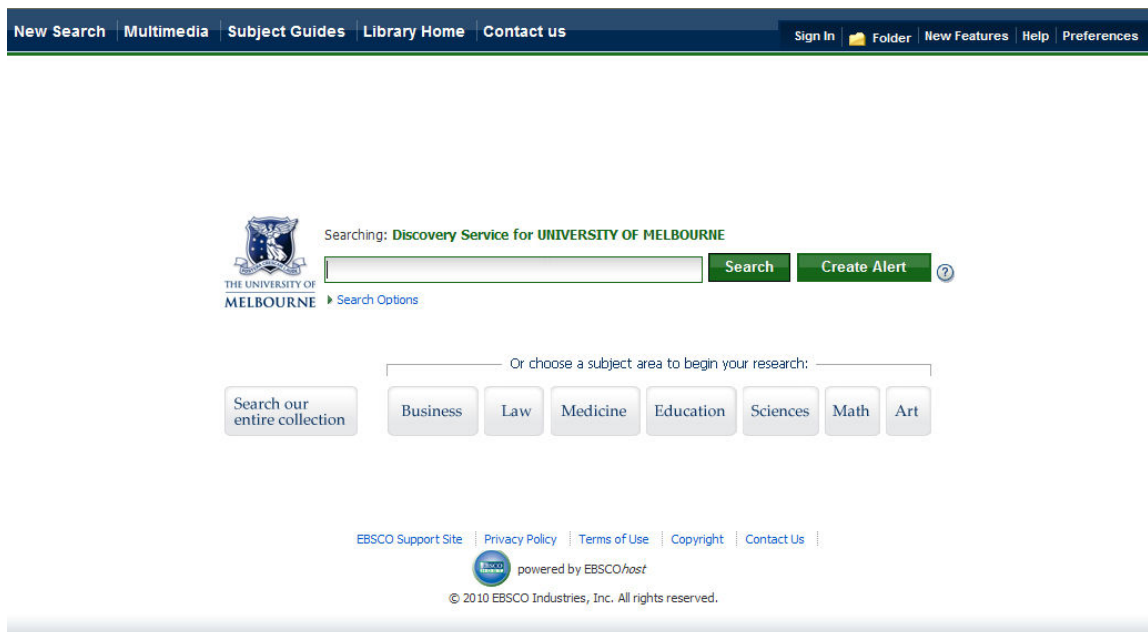
V případě, že více záznamů získá stejné skóre, nastává druhá fáze evaluace: o pořadí relevantních zdrojů rozhodují další faktory jako aktuálnost, typ publikace (např. recenzované články mají navrch před knižními recenzemi), délka článku ad. Žádný záznam není v kalkulaci relevance upřednostňován či znevýhodňován na základě jeho mateřského zdroje, tj. od kterého vydavatele/producenta pochází. Pokud si uživatel zvolí shodu např. pouze dle titulu, systém relevance se řídí prioritou zadanou uživatelem. Ve všech případech relevance, ať již standardní či řízené uživatelem, dochází k odstranění duplicitních záznamů, přičemž zobrazen zůstává ten, který poskytuje nejlepší data (např. fulltext, delší abstrakt).

The screenshot displays the EBSCO Discovery Service (EDS) interface. At the top, there are navigation links like 'Nové vyhledávání', 'Multimédia', and 'Služby knihnice'. The search bar contains the query 'quantum mechanics and applications'. The left sidebar offers filters for 'Rozšiřující podmínky' (including 'Prohledávat také v plných textech článků') and 'Upřesnit výsledky' (with checkboxes for 'Plný text (online)', 'Recenzovaná periodika', and 'Katalog UK UPJŠ', along with a date range filter from 1726 to 2011). The main results area shows two entries. The first entry is 'Quantum mechanics : concepts and applications / Nouredine Zettili.' with a relevance score of 7 stars and a button 'Zobrazit záznam v katalogu UPJŠ' highlighted by a blue arrow. The second entry is 'Quantum mechanics with the basis set guided by Ehrenfest trajectories: Theory and application to spin-boson model.' with a button 'Zobrazit vše 8 obrázky' highlighted by another blue arrow. The right sidebar lists 'Další zdroje' such as 'Discovery Service Univerzitetnej knihnice UPJŠ' and 'Full Text Scholarly Articles (Peer Reviewed) HighWire Press'.

Obrázek 2: Ukázka integrace slovenského katalogu a zobrazení výsledků dle relevance v EDS pro hesla „quantum mechanics and applications“

A konečně „user-friendly“

Při hodnocení kvality jednotlivých produktů *discovery* nelze zajisté opominout ani zásadní element, jenž pro uživatele hraje mnohdy prim: vyhledávací prostředí. Rozšířené vyhledávání, uživatelská kustomizace, exportace citací, nastavení alertů a další funkce jsou nyní i pro méně náročného uživatele databází již prakticky standardem. Veškeré tyto kvality jsou pro slovenské uživatele několikaletou samozřejmostí v EBSCOhost. Obdobně je tomu tak i u EDS, jehož design navíc knihovna může upravit zcela dle svých představ a připodobnit vlastní webové stránce. (Uživatel by se měl v *discovery* cítit komfortně a jako „doma v knihovně“).

Obrázek 3: Ukázka možností kastomizace EDS (University of Melbourne)

Závěr

Dle zkušeností řady světových knihoven produkty *discovery* čtenářům otevírají dosud nepoznané možnosti vyhledávání. I když nároky na systém mohou být odlišné, všechny spojuje stejný cíl, a to poskytnout jednotné rozhraní pro myriádu knihovních zdrojů. Pokud tento systém nemá splňovat pouze úlohu jakéhosi lepšího katalogu či rychlé linkovací brány, ba naopak, jeho poselstvím má být napomoci uživateli komfortně *objevit* kvalitní prameny s komplexními informacemi, představuje analýza obsahu a relevantní zobrazení záznamů klíčové faktory pro jeho praktickou evaluaci. A ta nepochybně náleží knihovnám a jejím uživatelům.

Bibliografické odkazy

- 1) Brunning, Dennis; George Machovec. An Interview with Sam Brooks and Michael Gorrell on the EBSCOhost Integrated Search and EBSCO Discovery Service. *Charleston Advisor*. 2010, 11,3, s. 62-65. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
- 2) "EBSCO tackles challenging languages in Discovery Service and EBSCOhost." *Research Information* 2011, 52, s. 27. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
- 3) "EDS: A Single Point of Discovery." *Information Today* 2011, 28, 3, s. 33. Převzato z kolekce Academic Search Complete.
- 4) "U OF LIVERPOOL CHOOSES EBSCO DISCOVERY SERVICE." *Advanced Technology Libraries* 2010, 39, 10 s. 3-4. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
- 5) Vaughan, Jason. Chapter 4: Ebsco Discovery Services. *Library Technology Reports* 2011, 47, 1, s. 30-38. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.
- 6) Wisniewski, Jeff. Web Scale Discovery: The Future's So Bright, I Gotta Wear Shades. *Online* 2010, 34, s. 55-57. Převzato z kolekce Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text.

VYUŽITIE INFORMAČNÝCH ZDROJOV AKADEMICKEJ KNIŽNICE

Kvetoslava Rešetová

Slovenská technická univerzita, Bratislava

kvetoslava.resetova@stuba.sk

Abstrakt

Realizácia projektu EU Centrum poznatkovej organizácie duševného vlastníctva umožnila vytvoriť priestor pre využitie informačných zdrojov akademickú knižnicu s cieľom integrácie výskumu, inovácií a vzdelávania v oblasti transferu poznatkov.

Úvod

Akademická knižnica Materiálovotechnologickej fakulty STU (MTF STU) so sídlom v Trnave je nositeľom projektu Centrum poznatkovej organizácie duševného vlastníctva podporovaného v rámci Operačného programu Výskum a vývoj, podporovaného zo štrukturálnych fondov EÚ .

Štruktúra informácií, fungovanie a postavenie knižnično-informačného systému akademickú knižnicu ako subsystému v integrovanom informačnom systéme univerzity (fakulty), charakteristika prostredia informačného manažmentu akademickú knižnicu a jej úlohy pri prechode na poznatkovú inštitúciu sú rozhodujúce východiská pre model informačného manažmentu akademickú knižnicu. V modeli informačného manažmentu akademickú knižnicu (1) ide o **spojenie (integráciu) poznatkov a obsahu informácií**, kde informačný manažment predstavuje zdrojovú úroveň informačného procesu. Výsledkom modelu je potom vytvorenie poznatkového rámca, ktorý sa skladá z troch základných zložiek:

- procesný model – súbor vzájomne prepojených **služieb a činností**, ktoré definujú stav súčasného poznania a aktivity akademickú knižnicu,
- produktový model – predstavuje súbor **informačných produktov**, ktoré sa uchovávajú v znalostnej databáze,
- informačná architektúra – predstavuje väzby a toky medzi objektami a aktivitami tak, že sa vytvárajú **významové vzťahy**.

1. Strategické ciele projektu

Hľadanie nástrojov pre transfer poznatkov na fakulte predznamenal určenie **strategického cieľa** projektu, ktorý bol zadaný vytvorením centra poznatkovej organizácie a tvorby nástrojov pre riadenie práv duševného vlastníctva pre podporu intelektuálneho kapitálu vedeckého potenciálu fakulty.

Ku kľúčovým aktivitám projektu patrilo:

- zabezpečenie informačných zdrojov
- vybudovanie znalostnej databázy
- tvorba informačných produktov ako nástrojov pre podporu vedeckých a výskumných aktivít organizácie
- verifikácia nástrojov pre transfer poznatkov.

Tieto aktivity predstavujú najhodnotnejšiu časť celého projektu, pretože pôsobia ako integrujúci prvok všetkých špecifických aktivít projektu s cieľom vytvorenia komplexného informačného prostredia pre riadenie práv z oblasti duševného vlastníctva.

1.1 Informačné zdroje získané realizáciou projektu

V r. 2010 sa zabezpečili jedinečné informačné zdroje pre podporu vedy a výskumu na fakulte orientované na duševné vlastníctvo, patentové informácie a informačné zdroje orientované na profil fakulty. Boli obstarané databázy, ktoré súviseli s profilom vedecko-výskumnej charakteristiky fakulty v oblasti duševného vlastníctva. V súčasnom období má fakulta prístup k takým zdrojom ako sú **Ei Patents a US Patents**: databáza, ktorá ponúka excelentný spôsob vyhľadávania informácií o zadávateľoch a vynálezcoch, patentové informácie z európskeho a amerického patentového úradu; **Chemical Business NewsBase (CBNB)**: databáza orientovaná na chemické inžinierstvo, kde sú zahrnuté finančné a obchodné informácie chemického priemyslu, vládna legislatíva a analýzy ekonomických trendov; **Chimica**: bibliografická databáza zameraná pre chémiu a environmentálne inžinierstvo, ktorá abstrahuje viac ako 500 chemických časopisov; **RefereX - Materials & Mechanical Engineering**: databázu tvorí 6 kolekcí plnotextových elektronických kníh; **EnCompassLIT**: databáza relevantná k petrochemickému a energetickému priemyslu sprístupňujúca ťažko dostupné zdroje patentových informácií a ďalšie. Bližšie informácie o informačných zdrojoch z projektu sú publikované na stránkach časopisu Ikaros (2).

1.2 Aktivity na využitie informačných zdrojov

Pre využitie informačných zdrojov sa realizujú nasledovné aktivity:

- na úrovni fakulty:
 - 1.2.1 príručky navigácie v informačným zdrojom
 - 1.2.2 ponuka pre využitie informačných zdrojov vo výučbe pre predmety doktorandského stupňa štúdia
- na úrovni regiónu fakulty (trnavský región):
 - 1.2.3 ponuka na využitie informačných zdrojov pre priemyselné podniky mesta a regiónu.

Všetky aktivity projektu (nielen tie, ktoré súvisia s využitím informačných zdrojov) sledujú základné ciele projektu: vytvorené centrum ako zložka akademickej knižnice je na základe funkcionalít začlenené do odboru poznatkového manažmentu fakulty, ktoré je súčasťou vedecko-výskumnej základne fakulty. Výsledky realizované (dosiahnuté) projektom podporia zvýšenie informačného a znalostného obsahu získaných experimentálnych dát v oblasti duševného vlastníctva a podporia vedecký výskum pre uplatňovanie horizontálnej priority informačnej inštitúcie. Vytvára sa priestor na verifikáciu získaných informácií zo znalostnej databázy a tvoriacej sa vedomostnej mapy fakulty, ktorá predstavuje priestor pre transfer poznatkov; stane sa expertíznym vedeckým a výučbovým pracoviskom pre riadenie práv duševného vlastníctva. Zvýšenie kvality vedeckých výstupov vytvorí platformu pre porovnávanie výsledkov výskumu. Projekt je trvale udržateľný a predstavuje vysoký stupeň štruktúracie, interpretácie a prezentácie práv duševného vlastníctva.

1.2.1 Navigácia v informačných zdrojoch

V odbornej literatúre (3) sa uvádza, že pri rozhodovaní pri vyhľadávaní informácií sa využíva 40 – 60% dostupných relevantných informácií, pričom príprave rozhodnutia sa venuje 70% času vyhľadávaniu informácií a iba 30% vyhodnocovaniu informácií. V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť nevyhnutnú a sústavnú prácu s informáciami, čo v praxi znamená **tvorbu optimálnej informačnej stratégie**. Tá sa odvíja od:

- formulácie informačných cieľov (orientácia na stav poznania)
- rozloženia informačného cieľa na parametre (príznakové, systematické, inovačné, ...)
- výber a hodnotenie informačných zdrojov
- metódy spracovania informácií
- zabezpečenie informácií (ich bezpečnosť)

Efektívne vyhľadávanie (4) informácií v databázach a ich aplikácia v správnu dobu je strategickým aspektom úspešnosti v dnešnej dobe. Už teraz sme súčasťou vedomostnej spoločnosti, v ktorej schopnosť vyhľadať relevantné informácie patrí medzi konkurenčné výhody (bez ohľadu na sféru pôsobnosti). Problematika vyhľadávania informácií odhaľuje štyri základné prvky hodnotenia výstupov z vyhľadávania:

- relevancia informácií
- pertinencia
- úplnosť
- presnosť

Na základe takto stanovenej informačnej stratégie boli vytvorené publikácie pre navigáciu v informačných zdrojoch a konkrétne odpovede na najčastejšie kladené otázky v súvislosti s vyhľadávaním v získaných databázach.

Navigačné príručky sú k dispozícii všetkým používateľom na fakulte v elektronickej podobe na web stránke akademickej knižnice:

1.2.2 Ponuky na využitie informačných zdrojov vo výučbe

Ponuka na využitie informačných zdrojov vo výučbe vyplynula najmä z dôvodov podporiť:

- informačnú výchovu používateľov informačných zdrojov,
- výskumné projekty riešené na fakulte,
- orientácia na doktorandov fakulty ako cieľovej skupiny projektu.

Ponúkli sme všetkým garantom a vyučujúcim **možnosť využitia informačných zdrojov vo výučbe** predmetov v doktorandskom stupni štúdia v školskom roku 2011/2012. Na základe syláb predmetov a po konzultácii s vyučujúcim pripravujeme:

- názorné prezentácie informácií potrebných k problematike predmetu
- ukážky navigácie vyhľadávania relevantných informácií k obsahu predmetu
- odporúčania na spôsob zaznamenávania a citovania vyhľadaných informácií
- zásady pre tvorbu informačných produktov z databáz k problematike predmetu
- adresné vytvorenie informačných produktov z databáz k témam dizertačných prác a pod.

1.2.3 Ponuka na využitie informačných zdrojov pre región

Vzhľadom na to, že projekt predikoval vytvorenie centra nielen pre fakultu, ale i región, bola vytvorená a distribuovaná ponuka aj pre priemyselné podniky mesta a regiónu (56 priemyselných podnikov). Ponuka predstavila:

HLAVNÉ FUNKCIONALITY PROJEKTU ako:

- expertného, vedeckého a výučbového pracoviska duševného a priemyselného vlastníctva pre vedecko-výskumnú základňu organizácie, ale i regiónu,
- miesta transferu poznatkov získaných z informačných zdrojov, informačných produktov vo vzdelávacom a vedeckovýskumnom procese,
- centra zabezpečujúceho komplexnú podporu riadenia práv duševného vlastníctva.

KOMU bola ponuka určená:

- výskumným pracoviskám,
- hospodárskym subjektom z oblasti strojárstva, materiálového inžinierstva, bezpečnostného a environmentálneho inžinierstva, výrobných technológií a zariadení, výrobných systémov, aplikovanej mechaniky, priemyselných podnikov a inžinierstva kvality, automatizácie.

ČO sme ponúkli:

- najaktuálnejšie informácie stavu patentov vo vašej oblasti,
- vytvoríme Vám informačné produkty (výstupy z databáz) z oblasti, ktorej sa venujete,
- poradíme Vám v procese podávania patentových prihlášok,
- poskytneme Vám informácie o administrácii služieb na možnosť udelenia patentu.

Z ČOHO čerpáme:

- obsiahly knižničný fond z oblasti patentovej dokumentácie,
- špecializovaná študovňa duševného vlastníctva,
- informačné zdroje zabezpečené realizáciou projektu.

2. Efekty projektu

Efekty projektu podporujú:

- zvýšenie informačného a znalostného obsahu získaných experimentálnych dát a informácií v oblasti duševného vlastníctva,
- podporujú vedecký výskum integrovaním obsahov bez bariér prístupov a tvorbou informačných produktov,
- aktivity z realizácie projektu vytvárajú portfólio pre tvorbu vedomostnej mapy organizácie,
- vytvára sa priestor pre verifikáciu získaných informácií zo znalostnej databázy, ktorá predstavuje transfer poznatkov do vedeckovýskumnej činnosti pre riadenie informácií duševného vlastníctva,
- zvýšenie kvality vedeckých výstupov vytvára platformu pre porovnávanie výsledkov výskumu.

Projekt predstavuje **vysoký stupeň štruktúrácie, interpretácie a prezentácie** práv duševného vlastníctva.

Charakter a rozsah prínosov realizácie projektu a hodnotenie nástrojov podpory vedy na fakulte môže určovať:

- integrácia a racionalizácia tvorby a spracovania informácií pre vedecko-výskumné projekty fakulty,
- spätnú väzbu s hospodárskou praxou,
- zvýšenie kvality a rozsahu služieb akademickej knižnice,
- priestor pre operatívnu kontrolu relevantnosti poskytovaných informácií.

Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu “Centrum poznatkovej organizácie duševného vlastníctva“, ITMS kód projektu 26220220054, na základe operačného programu Výskum a vývoj financovaného z európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Rešetová, Kvetoslava. *Návrh modelu informačného manažmentu akademickej knižnice* [dizertačná práca]. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta. Katedra knižničnej a informačnej vedy. Bratislava: FiFUK, 2007. 140 s.
2. Rešetová, Kvetoslava. Realizáciou európskeho projektu akademickej knižnice k podpore vedecko-výskumných aktivít na fakulte. In *Ikaros* (online).- ISSN 1212-5075.- Roč. 14, č.9, 2010, s. 1-3.
3. Vymětal, Jan. *Informační zdroje v odborné literatuře*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 436 s.
4. Papík, Richard. 2001. Vyhledávání informací I. Umění či věda? In *Národní knihovna*, 2001, 12, č. 1, s. 18 – 25.

Tématický blok

TRENDY ROZVOJE VEŘEJNÝCH KNIHOVEN II.

garant PhDr. Vít Richter

MEZIKNİHOVNÍ SLUŽBY V ROCE 2010

Jindřiška Pospíšilová, Ludmila Kohoutová

Národní knihovna ČR

„Meziknihovní výpůjční služba je komplexem odborných, organizačních a technických činností, které uskutečňují knihovny mezi sebou s cílem zprostředkovat svým uživatelům knihovní jednotky, popř. jejich kopie, bez ohledu na místo jejich uložení. Je založena na principu reciprocity, z něhož pro zúčastněné instituce vyplývá povinnost poskytovat meziknihovní výpůjční služby z vlastních fondů, jsou-li o ně požádány.“

Výklad pojmu z terminologické báze KTD¹

Úvod

Meziknihovní služby patří k základním nástrojům zpřístupnění knihovních fondů bez ohledu na místo jejich uložení, žádá knihovna totiž nevlastní a ani nemůže vlastnit veškeré dokumenty, které její uživatelé požadují. Výše uvedené se netýká jen knihoven českých, ale i knihoven zahraničních; všechny knihovny se ve větší či menší míře potýkají s nedostatkem finančních prostředků na nákup dokumentů a získávání elektronických informačních zdrojů. A právě meziknihovní služby hrají důležitou roli v dostupnosti potřebných dokumentů, důležitou roli v možnosti vyrovnání přístupu k požadovaným dokumentům pro kohokoliv bez ohledu na rasu, národnost, pohlaví, věk, jazyk, náboženství, handicap, ale i ekonomické postavení, zaměstnání či dosažený stupeň vzdělání.

S rozvojem informačních technologií došlo také k posunu ve vnímání meziknihovních služeb. Asi nejpatrnější je tento posun v užívané terminologii, kdy především v americkém prostředí se již několik let nehovoří o meziknihovních službách, ale obecněji o sdílení zdrojů (resource sharing), jehož jsou meziknihovní služby (inter-library loan) stejně jako dodávání dokumentů (document delivery) nedílnou součástí. Knihovny všech typů, ale nejpatrnější je tento trend v knihovnách univerzitních, se snaží poskytovat v „novém kabátě“ standardní/klasické meziknihovní služby a službu dodávání dokumentů koncovému uživateli a nabídnout mu tím přiměřené formáty a metody k získávání dokumentů, které zahrnují vše od výpůjčky, papírové kopie, elektronické či digitální kopie až po nákup příslušného dokumentu.

¹ PLANKOVÁ, Jindra. Meziknihovní výpůjční služba. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2011-07-08]. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001907&local_base=KTD>.

Stejně jako řada jiných oblastí služeb knihoven se s rozvojem ICT a dalších technologií proměňuje i oblast meziknihovnických služeb. Knihovny se snaží znovu přemýšlet o novém pojetí a možnostech této služby. Jde o to, abychom za pomoci současných technologií vytvořili takovou nabídku meziknihovnických služeb pro koncového uživatele, která umožní uživateli kterékoliv knihovny kdykoliv získat požadovaný dokument. Již několik let je možné se setkávat s různými iniciativami, které se snaží pomocí nových prostředků transformovat standardní meziknihovnické služby a služby dodávání dokumentů. V manifestu na stránkách iniciativy Rethinking Resource Sharing¹ je uvedeno

„...if libraries want to expand and promote information accessibility, and to continue to be valued resources, we believe that libraries must improve their information delivery system. Aligning resource sharing workflow, collection policies, and discovery-delivery systems by significantly reducing service barriers and cost, and offering user service options are critical pieces that promote information access... „

Pracovníci meziknihovnických služeb jsou si vědomi, že prostřednictvím meziknihovnických služeb je možné zajistit požadované dokumenty v reálném čase a způsobem přijatelným jak pro koncového uživatele, tak pro zprostředkující a dožádané knihovny. Základním předpokladem je zveřejnění jednotlivých kolekcí či informací o nich, a to včetně podmínek, za kterých je možné je dodat. Toto „globální“ zveřejnění a sdílení informací dává možnost poskytovat meziknihovnické služby a dodávání dokumentů v mezinárodním měřítku v reálném čase za využití nejmodernějších technologií za podmínek, které jsou pro všechny zúčastněné strany přijatelné. Dalším předpokladem je zavedení standardizace do procesu meziknihovnických služeb a dodávání dokumentů; jedná se především o využití ISO ILL, které umožňuje „hladkou“ komunikaci mezi kompatibilními systémy/moduly MVS s cílem zredukovat čas nutný k vyřízení a zlepšit komunikaci mezi knihovnami navzájem a mezi knihovnou a uživatelem nabídkou vyřizování v reálném čase. Další zkvalitnění může přinést i zavedení tzn. ILL Manager, což je kompletní meziknihovnický systém na bázi ISO ILL, který umožňuje provádět virtuálně všechny procesy, jež se váží k vyřizování meziknihovnických služeb a službě dodávání dokumentů, v jednom systému: vyhledávání, zpracování a posílání zpráv, dohledávání, vykazování, finanční operace, archivaci. ILL Manager může být užíván se všemi systémy, které podporují ISO protokoly pro tuto oblast.

Jedna z nejvýraznějších změn však nastala ve skutečné praxi knihoven, které meziknihovnické služby poskytují. Již před několika lety jsme uvedli, že prolínání meziknihovnických a referenčních služeb povede k novým (či změněným) pracovním postupům, kdy pracovníci meziknihovnických služeb budou muset ovládat nejen užití souborných katalogů, ale i další nástroje portálů a služeb spojených s elektronickými informačními zdroji, digitálními knihovnami a volným internetem. Pracovníci meziknihovnických služeb jsou v dnešní době i referenčními pracovníky a informačními konzultanty,

¹ <http://rethinkingresourcesharing.org/index.html>

a právě komplexnost znalostí a dovedností řadí tyto pracovníky mezi „elitu“ služeb. Pracovníci knihovny zajišťující meziknihovní služby totiž musí mít komplexní znalost informačních zdrojů vlastní knihovny, znalost informačních zdrojů knihoven v ČR a znalost volně dostupných zdrojů z oblasti zájmu či oborového zaměření knihovny. Se všemi vyjmenovanými dovednostmi se pojí také využívání různých nástrojů volného internetu a specifických nástrojů pro získání požadovaného dokumentu.

Je zřejmé, že nástroje k dispozici jsou, otázkou samozřejmě je, zda je umíme využívat a také, zda jsou standardně využívány.

Abychom mohli zhodnotit význam a stav meziknihovních služeb na území ČR, rozhodli jsme se uskutečnit průzkum meziknihovních služeb. Sběr dat souvisí nejen s novými možnostmi danými informačními technologiemi z pohledu procesů, ale i s výhledem na další roky.

V souvislosti s budoucností napadá jak pracovníky knihoven, tak i koncové uživatele řada otázek, které se k meziknihovním službám váží, např.:

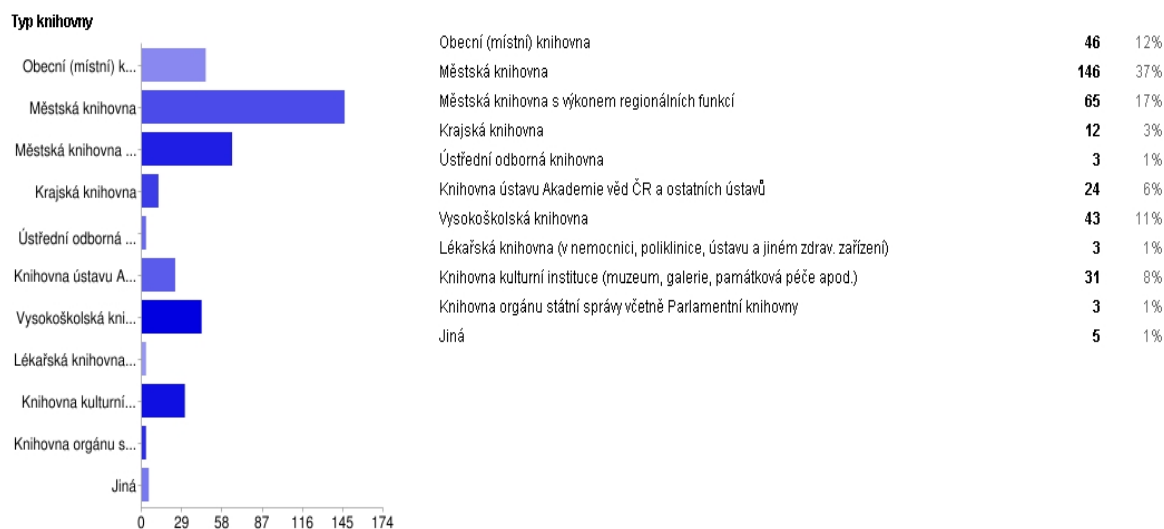
- **Jsou stále meziknihovní služby základní službou knihoven, kterou nabízíme standardně a za stejných podmínek?**
- **Není v současné době nových technologických možností tato služba pro uživatele zastaralá (pomalá, neefektivní atd.)?**
- **Využívají knihovny všechny možnosti, které jim nové technologie přinášejí?**
- **Proč musím za získání dokumentu, který potřebuji, platit?**
- **Mohu za to, že „moje“ knihovna nemá finanční prostředky na nákup dokumentů?**

MEZIKNIHOVNÍ SLUŽBY V ROCE 2010

Průzkum

Smyslem celostátního průzkumu bylo shromáždit informace o množství a způsobu poskytování vnitrostátních meziknihovních služeb v České republice v roce 2010. Při koncipování dotazníku jsme vycházeli z podobného šetření, které proběhlo v roce 1997 a ze statistiky NIPOS za rok 2010. Získané výsledky by měly na tyto zdroje navazovat a umožnit tak určité srovnání. Zjištěná data budou dále analyzována a výsledky budou prezentovány na konferenci Knihovny současnosti 2011. Hlavním záměrem dotazníkového šetření bylo postihnout jak technickou, tak ekonomickou stránku poskytování vnitrostátní meziknihovní služby. Údaje získané prostřednictvím dotazníku by měly v další fázi sloužit jako podklady pro vytipování problematických oblastí a zachycení aktuálních trendů v poskytování těchto služeb.

Dotazník byl určen všem typům knihoven. Průzkum trval zhruba tři týdny, od 14. června do 7. července 2011. Obdrželi jsme celkem 382 vyplněných dotazníků. Knihovny odpovídaly na 25 otázek, většinou vybíraly z předem připravených možností.

Sběr dat probíhal elektronicky. Byl realizován pomocí aplikace Google Dokumenty. Díky této aplikaci bylo možné dotazník jednoduše sestavit, rozeslat, a následně přijímat odpovědi a získaná data zpracovat.

Otázky, které jsme pokládali, je možné rozdělit do pěti tematických okruhů. V první části jsme zjišťovali obecné informace. Zajímaly nás vedle typu knihovny, velikosti fondu a počtu registrovaných čtenářů především roční výdaje na poštovné, počet pracovních úvazků v rámci vnitrostátní meziknihovní služby, a dále statistické údaje o počtu poskytnutých a žádaných kopií, resp. výpůjček. Poslední otázka v této části dotazníku pak směřovala na technické zajištění služby („Je modul MS součástí OPACu vaší knihovny?“).

Je modul MS součástí OPACu vaší knihovny? *

- Ano
 Ne

Kolik pracovních úvazků je určeno na poskytování vnitrostátní MS? *

- Jeden nebo více pracovních úvazků
 Část pracovního úvazku

Další dvě části dotazníku se týkaly přímo způsobu realizace vnitrostátních meziknihovních služeb, a to z pohledu knihovny jako poskytovatele služby a knihovny jako žadatele služby. Cílem těchto otázek bylo zmapovat průběh vyřizování objednávky od zjišťování dostupnosti dokumentu v různých typech souborných katalogů; přes způsob zadávání a přijímání požadavků po způsob doručení objednaného dokumentu či kopií. Také nás zajímalo, zda a jak se realizují případné platby za meziknihovní služby.

Jak jsou doručovány kopie poskytované v rámci MRS? *

- Poštou jako běžná zásilka
- Expresní zaslání
- E-mailem
- Faxem
- Službou document delivery
- Ponechány k osobnímu vyzvednutí
- Jiné:

Jak jsou doručovány knihy poskytované v rámci MVS? *

- Poštou jako běžná zásilka
- Osobně pracovníkem knihovny/vlastní dopravou

Čtvrtá část dotazníku byla zaměřena na koncové uživatele služby – registrované čtenáře jednotlivých knihoven. Ptali jsme se, jak mohou zprostředkování meziknihovních služeb objednávat, zda mohou sledovat přehled svých požadavků online, a také zda za poskytnuté meziknihovní služby hradí nějaké poplatky. Zajímalo nás rovněž, zda vnitrostátní meziknihovní služby mohou využívat všichni registrovaní čtenáři příslušné knihovny.

Mohou uživatelé sledovat přehled svých požadavků na MS on-line? *

- Ano
- Ne

Jak mohou uživatelé objednávat zprostředkování vnitrostátních MS? *

- Elektronicky prostřednictvím OPACu knihovny
- Elektronicky - formulář je součástí internetových stránek knihovny
- E-mailem
- Tištěným formulářem
- Jiné:

Odpovědi na poslední sadu otázek by měly pomoci popsat, jak knihovny kooperují v oblasti vnitrostátních meziknihovních služeb – do kterých souborných katalogů přispívají informacemi o svém fondu a do kterých knihoven nejčastěji posílají žádanky. V této části dotazníku bylo také

možné vyjádřit se k novince, která by byla možná jedině při vzniku centrální identifikační služby. Ptali jsme se, zda by byly knihovny ochotné půjčovat dokumenty přímo uživatelům bez zprostředkování žádající knihovnou, potažmo zda by byly ochotné takovou výpůjčku za své registrované uživatele garantovat.

Se kterými soubornými katalogy spolupracujete, resp. se účastníte v kooperačních sdruženích a projektech? *

- Souborný katalog CASLIN
- JIB
- VPK
- SKAT-LANIUS
- Souborný katalog v rámci vysoké školy/univerzity
- Souborný katalog v rámci oboru
- Souborný katalog v rámci regionu
- Žádný
- Jiné:

Závěr

Výše popsany průzkum na všechny otázky rozhodně odpověď nedá, měli bychom však diskuzi na toto téma otevřít, měli bychom nastavit jasná a jednoznačná pravidla ohledně poskytování a realizace meziknihovnických služeb, mezi kterými budou i pravidla spojená s jejich úhradou. Cílem našeho snažení by mělo být vytvoření nového konceptu meziknihovnických služeb v souladu s koncepcí rozvoje knihoven a vytvoření stejných a spravedlivých pravidel a podmínek pro všechny zúčastněné strany, které budou jasně pochopitelné pro všechny uživatele českých knihoven.

CO KNIHOVNY OČEKÁVAJÍ OD NOVELY AUTORSKÉHO ZÁKONA?

RSDr. Zdeněk Matušík

Národní knihovna ČR

Když 22. května 2005, po dvouletém období bezprostředních příprav a jednání, vyšel ve Sbírce zákonů zákon č. 216/2006, čímž nabyla účinnosti novela autorského zákona č. 121/2000 Sb., měli snad všichni zúčastnění za to, že tato tzv. velká novela vydrží (alespoň bez větších změn) celou řadu let. I když zdrojem takového názoru u některých problémů bylo asi spíše přesvědčení, že se ve věci více nedosáhne, než že by řešení uspokojovalo.

Bouřlivý rozvoj sféry digitálního užití děl a dalších předmětů ochrany¹ již koncem minulého desetiletí ukazoval na potřebu doplnit, konkretizovat řadu ustanovení autorského zákona, definovat pojmy usnadňující denní praxi, jako např. v ustanovení zákona o sdělování uplatnit jemnější granularitu užití díla. Se svými potřebami se ozývaly i knihovny – v tom se odrážela mj. domácí i zahraniční praxe fungování digitálních knihoven.

Na výzvu Ministerstva kultury na přelomu let 2009 a 2010 se od zainteresovaných stran (25 - 30 subjektů) sešlo několik desítek návrhů pro novou novelu. Společný návrh Národní knihovny ČR a Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR z února 2010 obsahoval sedm položek, jež se týkaly zejména budování a fungování digitálních knihoven reformátovaných dokumentů, zpřístupňování WebArchivu a půjčování elektronických příloh tištěných publikací.

Na základě podnětů předložil Odbor autorského práva Ministerstva kultury 9. 7. 2010 pracovní návrh novely.

Větší část navrhovaných změn se týkala různých oblastí kolektivní správy autorských práv, případně z hlediska právní teorie zpřesňovala znění zákona. Činnosti knihoven se nejbezprostředněji týkala tři témata:

- zakotvení a úprava užití tzv. osiřelého díla, zejména v digitální knihovně;
- zvýšení odměny za absenční půjčování v knihovnách, s tím, že náhradní odměna případně rovněž nakladateli;

¹ Pro stručnost a přehlednost bude v příspěvku výraz „dílo“ zahrnovat jak autorská díla, tak předměty ochrany práva autorskému právu příbuzného (zejména zvukové a zvukově obrazové záznamy) – pokud nebude výslovně uvedeno jinak. I jinak se v textu budou používat zpravidla výrazy obvyklé v knihovnickém prostředí a nikoli přesné pojmy autorského práva, pokud nebude v zájmu přesnosti nutno uvést právnícký termín.

- nový způsob stanovení výše odměny za poskytování kopírovacích služeb za úplatu na základě počtu rozmnožovacích zařízení v jednotlivých provozovnách poskytovatele, který následně v knihovnách vyvolal bouřlivý ohlas (nesouhlasu).

Práce na novele byly zastaveny v důsledku změn vlády, ale také v očekávání vývoje na evropské úrovni, mj. ve vztahu k problematice osiřelých děl.

Je ovšem třeba také zmínit vývoj, jenž se souběžně odehrával v rámci Světové organizace duševního vlastnictví (World Intellectual Property Organization – WIPO¹). Tento navýsost důležitý rámec zůstává v knihovnické obci ve značné míře mimo pozornost, ačkoli je – populárně vyjádřeno – sféře evropského autorského práva nadřazen: na bázi této organizace vznikla a uplatňuje se řada klíčových, také pro členské státy Evropské unie (tedy i Českou republiku) plně závazných smluv nejen z oblasti duševního vlastnictví obecně, ale z oblasti autorského práva zvláště.

Právě zde, na půdě Stálého výboru pro autorské právo a práva související (Standing Committee on Copyright and Related Rights²) byly v minulých letech posuzovány studie a výsledky dotazování, jež byly organizovány WIPO nebo byly zpracovány z jejího podnětu, které se zaměřovaly na problematiku knihoven se bezprostředně dotýkající, a to na stav rozšíření oprávnění pro hendikepované osoby a pro činnost knihoven v rámci výjimek a omezení práva autorského v jejich prospěch. V plánu na rok 2011 WIPO vyhlásila záměr projednat uvedenou problematiku v průběhu tohoto roku a na podzim k ní přijmout závěry.

V reakci na to v dubnu 2011 zveřejnila Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí (IFLA) návrh Smlouvy o výjimkách a omezeních práva autorského pro knihovny a archivy³ zpracovaný Výborem IFLA pro autorské právo a další právní záležitosti⁴. V návrhu jsou souhrnně promítnuta přání knihovníků ohledně právní základny působení knihoven, a to jako jednotlivých zařízení i v rámci meziinstitucionálním, národním i mezinárodním. Mezinárodní sdružení nakladatelů v oblasti přírodních věd, techniky a lékařství⁵, sdružující nakladatele a vydavatele ovládající vydávání podstatné části autoritativní vědecké a odborné komunikace v příslušných odvětvích, vydala společně s Mezinárodním sdružením nakladatelů⁶ k návrhu velmi kritické stanovisko¹.

¹ Web WIPO je přístupný na URL <<http://www.wipo.int/>>.

² Webové stránky výboru jsou přístupné na URL <http://www.wipo.int/meetings/en/topic.jsp?group_id=62>.

³ Draft Treaty on Copyright Exceptions and Limitations for Libraries and Archives. Přístupné z URL <<http://www.ifla.org/files/clm/publications/tlib.pdf>> [cit. 2011-06-30]

⁴ Webové stránky Committee on Copyright and other Legal Matters (obecně ve zkratce IFLA/CLM) jsou přístupné na URL <<http://www.ifla.org/en/clm>>.

⁵ International Association of Scientific, Technical & Medical Publishers (také Stichting STM). Jeho web je přístupný na URL <<http://www.stm-assoc.org/>>.

⁶ International Publishers Association. Jeho web je přístupný na URL <<http://www.internationalpublishers.org/>>.

Vezmeme-li v úvahu, že jmenovaný subjekt v minulých letech podstatně ovlivnil podobu režimu elektronického dodávání dokumentů v Evropské unii², pak nelze vidět perspektivu mezinárodněprávního zakotvení žádoucích oprávnění pro knihovny v globálním měřítku jako přímočaře pozitivní.

Obdobný návrh jako IFLA, ovšem rozšířený o oprávnění jednak pro hendikepované osoby, jednak pro vzdělávací a výzkumné instituce, předložila africká skupina členských států WIPO³. V globálním měřítku lze patrně počítat se smluvním zakotvením oprávnění ve prospěch hendikepovaných osob a snad i regionálně diferencovaná oprávnění ve prospěch knihoven, archivů, vzdělávacích a výzkumných institucí (tj. zejména v rozvojových zemích, případně v některých zemích transformačních).

Vrátíme-li se na pro nás rozhodující evropskou a domácí půdu, ocitneme se uprostřed obnoveného procesu zpracování novely autorského zákona, jakož i procesu vytváření evropského právního rámce pro prezentaci evropského kulturního dědictví v globálním měřítku (jak lze vyjádřit politické vyjádření cíle zajistit viditelnost Evropy na globálním elektronickém informačním trhu, k čemuž má sloužit zejména Europeana⁴ jako portál ke zdigitalizovaným statkům ze všech oblastí kultury a umění).

9. března 2011 byla na webových stránkách Ministerstva kultury vyhlášena veřejná konzultace k přípravě novely autorského zákona⁵. Kdokoli se mohl konzultace zúčastnit s tím, že by do konce dubna zaslal své podněty ať již k některému ze tří specifických okruhů (zavedení systému licencování osiřelých děl, působení kolektivních správců, „zjednodušení a zpřesnění úpravy výpočtu odměn kopírovacích služeb“), nebo k dalším problémům autorského práva dle vlastní úvahy.

Ve společném odpovědi Národní knihovna ČR a Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR⁶, do značné míry ve formě reakce na pracovní návrh novely autorského zákona Ministerstva

¹ IPA and STM Statement in Response to the IFLA Draft Treaty on Exceptions and Limitations for Libraries and Archives. K dispozici z webové stránky dokumentů Stichting STM, vystaveno 14. 6. 2011 přístupné na URL <<http://www.stm-assoc.org/document-library/>> [cit. 2011-06-30]. (URL, je-li zadán přímo v adresním řádku, není funkční.)

² K této problematice viz také nejnovější dokument „Prohlášení STM k dodávání dokumentů“ z 31. 5. 2011. {STM statement on Document Delivery. K dispozici z webové stránky dokumentů Stichting STM, vystaveno 8. 6. 2011 přístupné na URL <<http://www.stm-assoc.org/document-library/>> [cit. 2011-06-30]. (URL, je-li zadán přímo v adresním řádku, není funkční.)}

³ Draft WIPO Treaty on Exceptions and Limitations for the Persons with Disabilities, Educational and Research Institutions, Libraries and Archives. Proposal by the African Group. SCCR/22/12. Přístupné z URL <http://www.wipo.int/edocs/mdocs/copyright/en/sccr_22/sccr_22_12.doc>. [cit. 2011-06-30]

⁴ Přístupná z URL <<http://www.europeana.eu/portal/>>.

⁵ Nyní je již odkaz na tuto webovou stránku nefunkční [cit. 2011-06-30].

⁶ Návrhy Národní knihovny České republiky a Svazu knihovníků a informačních pracovníků České republiky na změnu autorského zákona č. 121/2000 Sb. v platném znění jako odpověď na veřejnou konzultaci vyhlášenou Ministerstvem kultury dne 9. března 2011

kultury z 9. 7. 2010, předložily soubor 15 návrhů, jejichž těžiště je zaměřeno na zajištění fungování digitálních knihoven, zejména s ohledem na zpřístupňování jejich obsahu za rámec daný současnou právní úpravou [tj. ustanovením knihovní licence - § 37 odst. 1 písm. c) autorského zákona]. Toto zaměření vyplynulo z výsledků činnosti pracovní skupiny pro autorské právo v knihovnách vzniklé z kontextu zpracování Koncepce rozvoje knihoven v České republice na období 2011 - 2014 (resp. do roku 2020) na základě iniciativy ředitele Městské knihovny v Praze RNDr. Tomáše Řeháka.

Obsah konkrétních 15 předložených návrhů pro novelu autorského zákona, případně stanovisek k některým ustanovením ministerského návrhu je následující:

1. **Úprava výpočtu odměn u kopírovacích služeb.** Stanovisko Národní knihovny ČR a Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR: Navrhovaný přechod na stanovení výše odměny za poskytování služby zhotovování rozmnoženin autorských děl na papírový podklad za úhradu cestou paušálních sazeb nelze realizovat s dostatečnou (přiměřenou) mírou spravedlivosti, a proto s návrhem na změnu nemůžeme souhlasit.
2. **Zakotvení pojmu „osiřelé dílo“.** V zásadě akceptován ministerský návrh, finální podoba bude ovšem závislá na připravované evropské směrnici.
3. **Návrh na zakotvení pojmu „dílo, jež není komerčně dostupné“ a „rozebrané vydání díla“.** Zavedení pojmu „dílo, jež není komerčně dostupné“ by bylo významné jednak z hlediska možnosti uzavírat s kolektivním správcem odpovídající licenční smlouvy, jednak z hlediska dále uvedeného návrhu na zákonnou licenci. V případě zakotvení též pojmu „rozebrané vydání díla“ by se otevíral prostor pro licenční řešení kopírování některých notových záznamů.
4. **Oprávnění zhotovovat archivní/konzervační kopie v technologicky a konzervačně odůvodněném počtu, jakož i migrovat dílo (obsah) v důsledku technologických změn na nové platformy.**
5. **Zákonná licence na terminálové zpřístupňování děl obsažených ve fondu knihoven tak, aby bylo možno obdobným způsobem zpřístupňovat i v ostatních knihovnách přístupných veřejnosti alespoň slovesná díla (včetně obrazové složky publikací).** Tímto způsobem by se přiměřeně zúročily prostředky vynaložené na program digitalizace národní tištěné produkce 19., 20. a 21. století. Za takové zpřístupňování by náležela autorům i nakladatelům odměna ve výši jako nyní za absenční výpůjčku.
6. **Bezúplatná zákonná licence pro sdílené zpřístupňování koncovým uživatelům periodik vydávaných na území nynější ČR v období do konce roku 1989.** Pro koncového uživatele by platily podmínky současného terminálového zpřístupňování. Vychází se z toho, že po roce

1989 došlo k podstatné diskontinuitě ve vydávání periodik, u pokračujícího vydávání jde zpravidla o vydavatele z veřejného sektoru. Nicméně, nositel práva by mohl takové užití zakázat.

7. **Zákonná licence pro knihovny et al. na vyžádání zhotovit tiskovou rozmnoženinu vydaného notového záznamu, jenž není dostupný na trhu.** Vychází se z toho, že tímto způsobem by nebyly narušeny reálné zájmy ani autorů ani nakladatelů.
8. **Stanovisko k návrhu MK ČR na určení odměny za půjčování v knihovnách také nakladateli:** NK ČR + SKIP takové řešení nevylučují za podmínky, že zvýšení celkových nákladů na odměny za půjčování bude kryt stát (obdobně jako u dosavadní odměny autorům), a to nikoli na úkor položek dosud určených na činnost knihoven.
9. **Bezúplatná zákonná licence na zpřístupňování rozmnoženin jednak děl odevzdaných jako „elektronický povinný výtisk“ a jednak děl šířených na volném Internetu („web harvesting“) knihovnami-příjemkyněmi povinného výtisku na místě samém, včetně sdílení mezi nimi.** Sdílení mezi oprávněnými knihovnami by znamenalo zejména hospodářskou úsporu pro veřejné prostředky, aniž by narušovalo oprávněné zájmy nositelů práv.
10. **Odměnu za užití „osiřelých děl“ by knihovny, archivy, muzea a nevýdělečná zařízení platila až tehdy, pokud by se nositel práva o ni přihlásil.**
11. **Společný návrh s DILIA na oprávnění uzavírat hromadné licenční smlouvy pro knihovny (případně další subjekty, např. muzea, školy...) na zpřístupnění zdigitalizovaných (případně i born digital) slovesných a s nimi spojených výtvarných děl, u nichž neuplynula doba trvání majetkových práv, za meze zakotvené at' ve stávajícím, nebo i změněném znění § 37 (viz návrhy v bodech 5 a 6).** Předpokládá se, že v konkrétních smlouvách by se diferencovaly sazby odměny zejména podle způsobu užití a následně podle toho, zda jde o dílo ještě zhodnocované, nebo o dílo, jež již není komerčně dostupné, či dílo osiřelé.
12. **Zákonná licence na absenční půjčování elektronických příloh tištěných publikací.** Vychází se z toho, že prakticky není reálné, aby knihovny dohledávaly nositele práv k daným předmětům ochrany, neboť jednání s nakladateli/vydavateli by zde byla bezpředmětná (nositeli práv či držiteli licence na půjčování zpravidla nejsou). Evropská legislativa navíc udělení takového oprávnění nebrání.
13. **Oprávnění k získávání údajů z registru obyvatel (vedle kolektivního správce) pro Národní knihovnu ČR za účelem produkce České národní bibliografie (jeho součástí tvorby personálních národních autorit) a budování souborného katalogu České republiky.** Alternativně by údaje mohla NK získávat od kolektivního správce. Informace o autorství,

respektive sledování doby ochrany je nezbytnou podmínkou pro ochranu a vypořádání autorských práv při využívání digitálních knihoven a dalších informačních zdrojů.

14. Rejstřík osiřelých děl by v souladu s podněty Evropské komise měl být veřejně přístupný.

15. Námět, aby stát při výkonu majetkových autorských práv získaných odúmrtí poskytoval „osobám uvedeným v § 37 odst. 1“ právo dílo nevýdělečně užít bezúplatně, případně aby je podrobil režimu typu Creative Commons. V současné době jsou finanční prostředky získané z odúmrtí příjmem Státního fondu kultury ČR, který je od roku 2006 v nečinnosti.

Pro podobu zákonné úpravy tzv. osiřelých děl v našem autorském zákoně bude mít rozhodující váhu legislativní úprava na evropské úrovni. 24. 5. 2011 byl zveřejněn Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o některých povolených způsobech užití osiřelých děl¹.

Návrh předpokládá zakotvení pojmu osiřelé dílo² a stanovuje podmínky pro aplikaci v praxi: jde zejména o důsledné šetření, pro něž se mají v národním rámci stanovit pravidla a jehož výsledky se mají ukládat do veřejných databází, a o zpřístupňování, jehož úprava je ponechávána na členských státech s tím, že ty budou národní úpravu navzájem uznávat.

Podstatným prvkem navrhované úpravy je její omezení na díla poprvé zveřejněná³ nebo vysílaná v jednom z členských států EU, specificky na

a) díla zveřejněná v podobě knih, odborných časopisů, novin, časopisů nebo jiných písemností, která jsou obsažena ve sbírkách veřejně přístupných knihoven, vzdělávacích zařízení, muzeí nebo archivů, nebo

b) kinematografická či audiovizuální díla obsažená ve sbírkách institucí pečujících o filmové dědictví, nebo

c) kinematografická, zvuková nebo audiovizuální díla vyrobená veřejnoprávními vysílacími organizacemi před 31. prosincem 2002 obsažená v jejich archivech.

Zejména díla fotografická, jichž v muzeích existují velmi bohaté sbírky, jsou tak z předmětu směrnice vyloučena. Zcela jasné ovšem není ani posuzování překladů.

¹ Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o některých povolených způsobech užití osiřelých děl. 2011/0136 (COD). Přístupný z URL <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0289:FIN:CS:DOC>> [cit. 2011-06-30].

² Dílo se považuje za osiřelé, není-li nositel práv k dílu určen, nebo i když je určen, není nalezen po důsledném vyhledávání nositele práv provedeném a zaznamenaném v souladu s článkem 3. Má-li dílo více než jednoho nositele práv a jeden z nositelů práv byl určen a nalezen, uvedené dílo se nepovažuje za osiřelé.“ (Pozn. č. 14.)

³ Zda jde o díla „vydaná“, či „zveřejněná“, musí být ještě ujasněno.

Nositel práva k dílu dotud považovanému za osiřelý se může přihlásit a následně povolit, nebo zakázat další užití díla a případně vznést nárok na odměnu. Členské státy mohou uvážit úpravu použití vybraných odměn, o něž se nositelé práva do pěti let¹ od výběru nepřihlásí.

Předkladatelé návrhu směrnice sice v jisté míře ponechávají členským státům pružnost ve volbě cest poskytnutí oprávnění ke zpřístupňování osiřelých děl a nakládání s prostředky získanými cestou výběru odměn za jejich užití, na druhé straně omezením předmětu a stanovením striktního rámce pro určení osiřelých děl se v jisté míře stanovují meze účinných důsledků směrnice. To zvyšuje význam potřeby právně zakotvit také „dílo, jež je komerčně nedostupné“ a možnost udělit oprávnění k jeho užití na základě rozšířené kolektivní licence, včetně její přeshraniční účinnosti. Základem pro takový krok na evropské úrovni by mohlo být memorandum o porozumění o klíčových zásadách digitalizace a zpřístupňování děl, jež nejsou komerčně dostupná, o němž vedou zástupci zainteresovaných stran v současnosti² jednání na půdě evropských institucí.

Je zřejmé, že v procesu přípravy novely autorského zákona č. 121/2000 Sb. v platném znění je z hlediska potřeb knihoven, které slouží demokratickému přístupu veřejnosti k informacím, znalostem a kulturním hodnotám, ještě řada proměnných. Jak se jejich působení do výsledné podoby společensky tak významné právní normy, jakým je autorský zákon, promítne, ukáže čas.

¹ Členské státy ovšem mohou stanovit lhůtu delší.

² Tj. v červnu 2011

ČTENÍ A INTERNET – NEPŘÁTELÉ, SPOJENCI, SOUROZENCI?

Jiří Trávníček

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., travnicsek@brno.cas.cz

Abstrakt

Článek se zabývá místem digitální sféry v současné čtenářské kultuře. Jde o vytyčení některých uzlových bodů, které se v souvislosti s internetem objevují. Výzkumy, které byly dosud na toto téma provedeny, nepotvrdily, že by internet a čtení šly proti sobě, spíše naopak: vládne korelace mezi pravidelnými uživateli internetu a silnými čtenáři. Hledání některých historických paralel: role destruktivní síly, kterou někteří v současné době internetu přisuzují, byla na počátku 19. století připisována knize a čtení. *Homo legens* a *homo digitalis* nejsou nepřátelé, ale – vývojově vzato – starší a mladší bratr.

Klíčová slova

čtení, digitální revoluce, historické paralely, internet, strategie sblížení.

*Welcome to the digital world!*¹ Digitální revoluce *prý* změnila téměř všechno – zmizely teritoriální hranice; tím, že jsme se stali dostupnými všude a vždy, nabyl i náš čas jiného členění: stále větší procento z nás se stává „znalostními pracovníky“, u nichž se volný a pracovní čas prolínají. Mění se i pracovní návyky: zatímco „průmyslová revoluce si vynutila oddělení domova a pracoviště, digitální revoluce je opět spojuje“, z čehož plyne, že „množství práce prováděné z domova díky možnosti elektronického spojení bude stále větší a porostou i požadavky na prostor pro domácí práci“ (W. J. Mitchell).² Definitivně přestala platit představa, že v mládí se učíme a v pozdějším věku vykonáváme, co jsme se naučili. Z občanů (*citizens*) se *prý* proměňujeme na síťobčany (*netizens*), tj. síťovou společnost (*network society*); z obyvatel země, kontinentu či světa na obyvatele kyberprostoru. A zákonitě se mění i naše čtenářské návyky, poměr k psanému textu a ke knize. Jde o téma, k němuž již existuje dost výzkumů i soustavná teoretická reflexe. Pokusme se zachytit základní uzlové body. A pokusme se tak učinit optikou, která se nachází – ecovskými řečeno – mimo apokalyptický skepticismus (všechno spěje ke zmaru) i mimo rezignované těšitelství (co se dá dělat, věci jsou prostě takové). Tedy: ani technopesimismus, ani technooptimismus, nýbrž zaujatá reflexe, která se chce opřít především o historii.

¹ Zkrácená kapitola z připravované knihy *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*.

² MITCHELL, William J. *e-topia. život ve městě trochu jinak*, přel. Jana Tichá. Praha: Zlatý řez, 2004 [2000], s. 74.

Internet nejde proti čtení, ba ani proti knize

Všechny výzkumy, které se v poslední době zaměřily na vztah mezi internetem a čtením, došly k tomuto závěru: mezi častým užíváním internetu a častým čtením panuje viditelná shoda. Například podle polského průzkumu z roku 2006 bylo mezi nečtenáři (ani jedna přečtená kniha za rok) 74 procenta těch, kdo nemají přístup k internetu, zatímco u čtenářů (aspoň jedna přečtená kniha) to bylo 44 procenta.³ Tuto korelaci mezi čtenáři a uživateli potvrdil i izraelský výzkum z roku 2001, který současně ukázal, že internauti sledují televizi mnohem méně než neinternauti.⁴

Jsou tací, kdo internet považují nejen za mediální *Gesamtkunstwerk*, nýbrž především za čtenářské médium, za „supernovu, hvězdu v obrovské ‚Gutenbergově galaxii‘“ (S. Wierny).⁵ Proti tomu se zdůrazňuje, že počítač (a tedy i internet) rozšiřuje sféru vizuality (Ch. Vandendorpe).⁶ Je patrné, že internet silně polarizuje populaci z hlediska jejích čtenářských návyků, a to především podle věku. Mladí lidé jsou – podle kategorií Marka Prenského – „digitálními domorodci“, lidé starší jsou „digitálními přistěhovalci“.⁷ Ti první se narodili do internetu a počítačové kultury jako do zcela přirozeného prostředí, druzí se v něm ocitli sekundárně. Jejich čtenářské návyky byly zafixovány tradiční podobou knihy a stránky. Poslední výzkum mohučské Nadace čtení (2008) ukazuje, že 67 procentům lidí ve věku mezi 14 a 19 lety je jedno, zda čtou texty v podobě tištěné či elektronické, zatímco u lidí starších 60 let je to jedno jen 26 procentům.⁸ Digitální hranice je ze všeho nejvíce hranicí generační, o něco méně hranicí vzdělanostní (lidé s vyšším vzděláním jsou častějšími uživateli internetu a počítače) a ještě o něco méně hranicí genderovou (ve prospěch mužů). Například z výzkumu uskutečněného v roce 2000 v Nizozemsku vyšlo najevo, že čas strávený u počítače je u mužů dvaapůlkrát delší než u žen.⁹

Internet mění naše čtenářské návyky

Internet (a vůbec digitální podoba textu) není jen jiný nosič informací, je to i jiný způsob komunikace a zároveň i jiný způsob vztahu mezi čtenářem a textem, respektive mezi čtenářem

³ STRAUS, Grażyna – WOLFF, Katarzyna – WIERNY, Sebastian. *Czytanie, kupowanie, surfowanie*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2008.

⁴ NOSSEK, Hillel – ADONI, Hanna. „The future of reading as a cultural behaviour in a multi-channel media environment“. In: COPPE, Bill – PHILIPPS, Angus (eds.). *The Future of the Book in the Digital Age*. Oxford: Chandos, 2006, s. 89–113.

⁵ STRAUSS, Grażyna – WOLFF, Katarzyna – WIERNY, Sebastian. *Książka na początku wieku. Społeczny zasięg książki w Polsce 2002 roku*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004, s. 15.

⁶ VANDENDORPE, Christian. *Od papirusu do hipertekstu. Esej o przemianach tekstu i lektury*. Přel. Anna Sawisz. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008 [1999].

⁷ PRENSKY, Marc. „Digital Natives, Digital Immigrants“, on-line: http://web.me.com/nancyoung/visual_literacy/site_map_and_resources_files/Digital_Natives_Digital_Immigrant_s.pdf [přístup 2010-09-03].

⁸ Stiftung Lesen (eds.). *Lesen in Deutschland 2008*. Mainz: Stiftung Lesen, 2009, s. 72–78.

⁹ Viz VAN DIJK, Jan. *The Network Society. Social Aspects of New Media*. London: Sage, 2006, s. 182.

a autorem. Internet zavádí hypertext a čtenáři umožňuje reagovat na texty daleko bezprostředněji. Z konzumenta, jak tomu je například u sledování televize či poslechu rozhlasu, se stává *prosument*, tj. konzument (*consument*), který je zároveň tím, kdo něco vytváří (*producer*). Z textů, které čtenáři v tomto prostředí čtou, dominují výrazně texty soukromé (e-maily), z těch veřejných pak zprávy. Uživatelsky se tedy internet stává médiem krátkých servisních textů, beletristické texty se na něm čtou minimálně. A pokud, tak jen ty krátké, především básně, nadto z větší části uvnitř uzavřené komunity. Z toho, co víme z různých průzkumů, vyplývá, že se čtou stále kratší texty po stále kratší dobu. To může do budoucna znamenat dvojí: zvykneme si na internet jako na médium, kde budeme číst jen krátké užitkové texty, přičemž všechny ostatní budeme číst jinde, eventuálně si delší texty budeme z elektronické podoby tisknout. Nebo tyto „zkracovací“ návyky postihnou naši čtenářskou kulturu natolik, že přestaneme mít čas, ochotu a trpělivost číst texty delší. Z těchto zkracovacích návyků však nelze vinit internet. Tendence číst stále více za stále kratší dobu se objevuje už od 80. let 20. století. Ba dokonce lze jít ještě dál. Na konci 19. století byly hlavním viníkem toho, že čteme netrpělivě, přeskakujeme, odmítáme číst dlouhé texty, těkáme, shledány noviny. Internet tuto tendenci pouze akceleruje.

Je bezhraničnost internetu svobodou, nebo prokletím?

Internet se stal pro mnohé sférou neohraničené svobody. Každý si zde prý může najít, co chce, není ničím omezován – až na případy, kdy mu přístup k jistým serverům odepře cenzura (jako například v Číně či v Egyptě během revoluce na počátku roku 2011). Současně i hypertext, tj. podoba textu, která je internetu nejvlastnější, se ukazuje jako území nikde nekončících hranic, území, jehož výsledná podoba není dána dopředu, ale může si ji vytvořit každý uživatel sám. Hypertext tak problematizuje *dané* a rozpoutává neohraničitelný pohyb *možného*, tj. nastává s ním „virtualizace referenčního kontextu“ (Ch. Vandendorpe).¹⁰ Triumfuje ideologie „ted“ a „tady“. Historicky se však ukazuje, že hypertext není až dítětem doby digitální: jeho předchozími podobami jsou noviny (rozbití linearity grafickou podobou stránky do formy mozaiky několika textů), encyklopedie, odborný text s poznámkami pod čarou. A dokonce i ve fabulované literatuře, která podléhá diktátu lineárnosti ze své vlastní podstaty, najdeme texty, jež se této zákonitosti vymykají, například román J. Cortázar *Nebe, peklo, ráj*, Pavičův *Chazarský slovník* či Perekův *Život – návod k použití*. Nicméně tato neohraničená svoboda naráží na své meze. Pokud je něco možné technicky, neznamená to ještě, že je to tak zcela přijatelné kulturně a mentálně. Jinými slovy: hypertextová svoboda není dána (jen) svými technickými možnostmi, ale také účelem a cílem tohoto konání. Ukazuje se totiž, že jedna věc je otevřenost a druhá bezbřehost. První nám dává možnost být spolupodílníky smyslu, prostřednictvím druhé se nezřídka ztrácíme v sémantickém nekonečnu. V první přistupujeme na komunikaci, ve druhé jsme textovými solipsisty. Ne každému musí být zrovna po chuti, závisí-li hranice textu na jeho

¹⁰ VANDENDORPE, Christian. *Od papirusu do hipertekstu...*, cit. dílo, s. 90.

rozhodnutí. Ne každý totiž chápe svobodu jako rozšiřování hranic vlastního egomanství. Stejně tak i ve vztahu k nabývání knih. „Je rozdíl“ – říká Umberto Eco – „mezi ‚uměřenou‘ závratí krásného knihkupectví a nekonečnou závratí internetu.“¹¹ A stejný autor upozorňuje i na limity internetu vůči jednotlivým druhům textů. Slovník – ano, budiž; odborný text krátkého až středního obsahu – proč ne; odborná kniha – i tohle by snad šlo. Ale román? Ne snad že by se nedal číst v podobě digitální; ti, kdo mají papírovou knihu jen jako neutrální médium, žádnou kulturní újmu takovýmto čtením neutrpí. Zcela však tu troskotají možnosti hypertextu. Fabulace prostě dává hypertextu výhody, neboť vždy vyžaduje číst od začátku do konce; když se dostaneme na stranu 200, je nutno si pamatovat, co se událo na straně 20, stejně tak nemůžeme ve stejném okamžiku nebýt v očekávání, co se stane na straně 250.

Spíše než o souboji by se mezi knihou a internetem mělo uvažovat o strategiích jiných

Stejně jako kultura písma nezrušila kulturu orální, stejně jako televize nevytěsnila film nebo jako knihy brožované neskoncovaly s těmi vázanými, tak ani internet neznamena konec knihy. Pokud nejsme kulturními darwinisty hlásajícími, že nové a vitální hubí vše staré, měli bychom uvažovat o poměru internetu a knihy/čtení trochu nuancovaněji. Čili vedle strategie souboje bychom měli připustit i strategie jiné – zejména strategii spolupráce a sblížování (konvergence). Pokud jde o souboj, odborníci se shodnou na tom, že internetová knihkupectví vytěsňují knihkupectví tradiční. V USA se předpokládá, že tištěné noviny nepřežijí dalších deset let. Ve vážném ohrožení je povolání tiskaře. Stejně tak knihovny asi budou muset pod náporom digitálního „vetřelce“ hodně změnit své role a funkce. Všechny tyto ohrožené druhy však současně z digitálních vymožeností ve značné míře těží: tiskař získává díky elektronické sazbě pracovní pohodlí, k tomu rychlost i operativnost, noviny mohou díky svým webovým stránkám lákat čtenáře na rozšířené verze rozhovorů či na blogové diskuse k aktuálním tématům. Knihovny zase díky on-line katalogům a dalším webovým službám snižují svůj „institucionální práh“, takže jejich uživatelé mají daleko větší pohodlí k hledání, vypůjčování a namnoze i čtení. V dobách ne tak dávných zůstala spousta žádanek nevyřízena jednoduše proto, že jsme na nich něco opomněli (např. ročník časopisu) nebo chybně vyplnili (signaturu knihy), v současné době to nejde, neboť elektronické vyhledání knihy či žádost o meziknihovní výpůjčku vám nic takového učinit nedovolí; nesprávně vyplněný formulář je odeslán k vybavení až ve chvíli, kdy jsou na něm všechny náležitosti vyplněny řádně. Přitom nás vlastně ani tato technika téměř nic vyplňovat nenechá, neboť všechno máme předepsáno příslušnými rubrikami a poli katalogu, takže jenom patřičně „odklikáváme“. Odvrácenou stranou souboje je tedy ve všech zmíněných případech i spolupráce.

¹¹ CARRIÈRE, Jean-Claude – ECO, Umberto. *Knih se jen tak nezbavíme. Rozhovory vedl Jean-Philippe de Tonnac*, přel. Dagmar Slavíková. Praha: Argo, 2010 [2009], s. 223.

V souvislosti s nástupem digitální éry se často mluví o strategii sblížení či souběhu. Tento termín proslavil Henry Jenkins svou knihou *Convergence Culture* (Kultura sblížení, 2006).¹² Sblížením je míněn stav, v němž se „stará a nová média vzájemně střetávají“ tak, že si vyměňují či předávají obsahy, funkce a – to je pro nás nejpodstatnější – i části svého publika. Naše mediální identita, soudí dále Jenkins, je kolektivní: všichni si posluhujeme různými médii, žádné médium si dnes nemůže nárokovat monopol. Nejsou média vládnoucí a podřízená; jsou jen média vzájemně konvergující. Zároveň platí, že žádné médium nemůže vyhlásit vlastní autonomii, uzavřít se do svých funkcí a odtrhnout si s tím i patřičný díl svých vnímatelů. Stejně tak platí, že žádné médium si nemůže beze zbytku přivlastnit funkce a publikum jiného média a tím rozšířit svůj socio-kulturní kapitál. Všechno je všech, takže není co dobýt; ztrácejí pouze ti, kdo se chtějí udělat pro sebe. Přidruženými termíny sblížení jsou u Jenkinse totiž kolektivní inteligence a účast. Strategie sblížení se tak podle Jenkinse jeví jako daleko vhodnější interpretační klíč k době digitální revoluce, kdy je již jasné, že digitální média neporazila ta předchozí, ale že byla nucena s nimi vstoupit do společného prostoru: „Všichni zvítězí, pokud všichni budou pracovat společně.“ Přeneseno na naše téma: kniha má šanci, pokud nebude ignorovat digitální média; digitální média mají šanci neztratit svou vitalitu, pokud vstoupí „v jednání“ s knihou v její tradiční podobě. Šňatek z rozumu? Dost možná. Nicméně šňatek, kterým se ani jedna strana nemusí cítit zahánána do kouta. Nelze jinak, neboť „znakem informační revoluce konce 20. století je i to, že jednotlivé technologie nezasahují do mezilidské komunikace izolovaně, nýbrž se navzájem podporují a propojují.“ (P. Rankov)¹³

Digitalizace je třetí informační revolucí

Těmi předchozími byly vynalezení písma mezi lety 6000 až 5700 před. n. l. (Mezopotámie) a vynález knihtisku v polovině 15. století. Jde o tři velké kulturní zlomy. První z nich vystavil kulturu orální silnou alternativu a posléze se tato alternativa stala hegemonem, aniž to však znamenalo, že orální kultura zanikla. Neplatí ani to, že čím více bylo kultury písemné, tím méně bylo orální. Kultura orální sehrála například velkou roli v mohutném rozvoji gramotnosti během 19. století: čtenářské kluby, salony, kavárny, kde bylo možno získat noviny, časopisy a knihy, byly například ve Francii, jak vyzkoumali současní historikové mentalit, nejenom záležitostí měst, ale i venkova. Nebylo důležité jen to, že existovala místa, kde se dalo přijít ke čtenářským materiálům, stejně důležité bylo i to, že se tato místa umožnila setkávání s lidmi, kteří měli stejnou potřebu se o tom, co čtou či četli, pobavit. Ale platí to i opačně: díky písmu bylo možné orální sdělení zachytit, a tak i uchovat. Druhou revolucí je vynález knihtisku v polovině 15. století, který napomohl všeobecnému rozšíření knihy. Zbavil ji závislosti na místě (konkrétní knihovně) a postupně rozšířil i její rozpětí –

¹² JENKINS, Henry. *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York – London: New York Press, 2006.

¹³ RANKOV, Pavol. *Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy*. Levice: Koloman Kerstész Bagala, 2006, s. 17.

tematické, autorské i žánrové. Učinil knihy prvním médiem masového šíření. Digitalizace jakožto revoluce třetí znamená jednak pokračování nastoupeného trendu, tedy ve směru větší demokratizace četby, jednak je to však průlom do nového prostoru. Mallarméův výrok, že všechno konání lidstva spěje k tomu, aby se vposledku stalo knihou, dokonale sedí na druhou polovinu 19. století. Šlo o zlatý věk knihy, kdy ještě neexistovala žádná jiná média, takže kniha si buď konkurovala sama, nebo jí konkurovaly jen noviny a časopisy, což jsou rovněž média čtenářská. Dnes by tato metafora asi už tak úplně neseděla, jakkoli se nezdá, že by v jádru měla být zpochybněna. Například podle již zmíněného německého výzkumu z roku 2008 se s výrokem „s pojmem čtení spontánně spojují knihy“ ztotožnily téměř tři pětiny respondentů starších 14 let.¹⁴ Šlo tedy o jedinou položku, která získala většinový souhlas. Co se však postupně mění, je obraz knihy. Jinak řečeno: její papírová podoba přestává být jedinou možností; kniha začíná už být dvou- až troj-mediální. K podobě tištěné a zvukové přistupuje podoba digitální. Zejména počítač a elektronické čtečky se ukazují být silnými konkurenty papírové knihy. Už jenom díky ceně: na Amazonu se elektronické knihy do čteček Kindle prodávají zhruba o čtvrtinu levněji než knihy papírové: například román Danielly Steelové *Rodinná pouta* se v srpnu 2010 nabízel za tyto ceny: elektronická verze – 13,79 USD, vázaná kniha – 18,48 USD, audiokniha ve formátu mp3 – 17,99 USD. Je však potřeba dodat, že elektronická kniha není na Amazonu vždy tou nejlevnější. Kniha vydaná formou masového paperbacku (*mass market paperback*) stojí výrazně méně než verze elektronická. Knihy těch nejpobulárnějších autorů se zde velmi často nabízejí v pěti až šesti formátech: (1) ve verzi elektronické (pro čtečku Kindle); (2) ve verzi vázané (*hard cover*); (3) jako kniha brožovaná většího formátu (*paperback edition, large print*); (4) jako kniha brožovaná s masovou distribucí (*mass market paperback*); (5) jako audiokniha (většinou na CD); (6) jako audiokniha, kterou si lze stáhnout na patřičné webové adrese (*audible audio edition*). Nabídka Amazonu nám skýtá přímo exemplární příklad toho, co to je dnes kniha: ze šesti jejích verzí jsou čtyři určené pro čtení a dvě pro poslech; tři jsou distribuovány na papíru, tři na jiných nosičích. Ještě v roce 1994, kdy Amazon začínal, to byly dva až tři formáty a všechny tři byly papírové. – Určitě to však bude kniha, co bude spojováno se čtením, a nikoli například webová stránka. Už jenom proto, že kniha představuje uzavřenost a ohraničenost, zatímco průměrná trvalost (stabilita) jedné webové stránky je 55 dní. Navíc na její definici se neshodnou ani digitální experti. Zvykli jsme si sice žít v „informační pandemii“ (S. R. Fischer),¹⁵ ale dost dobře si nelze představit, že v tomto stavu lze žít bez stability, včetně té textové, a tedy bez knih jakožto sémanticky uzavřeného prostoru, takového, jenž má delší stabilitu než oněch průměrných 55 dní webové stránky. Knihy – ostrovy v moři

¹⁴ Stiftung Lesen (eds.). *Lesen in Deutschland 2008...*, cit. dílo, s. 70.

¹⁵ FISCHER, Steven Roger. *A History of Reading*. London: Reaktion Books, 2005; GOMEZ, Jeff. *Print Is Dead. Books In Our Digital Age*. New York: Palgrave MacMillan, 2008, s. 308.

informační bezbřehosti. A vystoupit z tohoto „řádu knih“ (R. Chartier)¹⁶ by znamenalo asi tolik jako ztratit smysl pro uspořádání a hranice, čímž bychom se oddali kulturnímu nihilismu.

Daleko větší změnou byl přechod ze svitku na kodex než z kodexu na obrazovku počítače

Za pomoci nabídky největšího internetového prodejce jsme napočítali šest formátů knihy, které by bylo možno převést na tři: kniha tištěná, kniha elektronická a kniha zvuková. Optikou historického vývoje je novým formátem pouze kniha elektronická, neboť kniha zvuková nás paradoxně vrací před samotné začátky knižní kultury – k oralitě. Navíc ji známe už z doby předdigitální: namluvené knihy na kazetách a gramofonových deskách. Historicky vzato prošla kniha třemi stadii: svitek (do 4. století), kodex (od 4. století dodnes) a obrazovka počítače (od konce 20. století). Přitom Roger Chartier soudí, že daleko podstatnější změnou – technickou i mentální – je přechod ze svitku na kodex, tj. na tu podobu knihy, se kterou se setkáváme dodnes, než z kodexu na obrazovku počítače.¹⁷ Čtení svitku totiž ve větší míře mobilizovalo tělo, bylo technicky obtížné, v permanenci byly obě ruce: čtenář musel v každé ruce třímát speciální držadlo sloužící k rozvíjení a zavíjení textu. Bylo nepohodlné, neboť svitek nebyl stránkovaný. Kodex umožňuje daleko větší pohodlí: tělo nemusí být v takové permanenci, položení knihy na stůl umožňuje současně číst a dělat poznámky; velkým průlomem je i organizace kodexu na stránky – to umožňuje členění a odkazování, rychlé listování, tedy snadnější hledání i orientaci v textu. Tím se mění i způsob organizace času: díky kodexu lze číst daleko přerývaněji, protože knihu lze se záložkou odkládat. Co nám přináší obrazovka? Především potřebu jednoho zdroje navíc: elektrického proudu či baterie. Předtím jsme vystačili s vlastníma očima. Dále pak jako by nás částečně vracela do stadia svitku (pohyb nahoru a dolů); bere nám možnost dotyku s knihou, naopak nám umožňuje kombinovat lineární čtení s čtením prostřednictvím hypertextových odkazů. Operativně si tak lze na webu vyhledat informace o autorovi, ohlasy na knihu, eventuálně i názory z blogových diskusí; velmi snadno lze vyhledávat i slovní řetězce. Šetří také náš prostor, neboť do notebooku ve velikosti středně velké knihy si můžeme uložit knihy v řádu stovek až tisíců. Získáváme místo, a současně ztrácíme obcování s knihou jako s trojrozměrným artefaktem, v němž se organicky pojí text, tisk, grafické řešení a vazba. Pro lidi, kteří jsou orientováni na věcnou literaturu, tj. na knihy jako nosiče informací, žádná ztráta. Pro ty, kdo si zvykli, že kniha je zároveň předmět (artefakt) i dílo (text), jde o dost podstatnou změnu. Technologickým krokem vpřed je elektronická čtečka, která spojuje přednosti počítače (velký objem dat) s vlastnostmi knihy (změna obrazovky na způsob listování, elektronický papír a inkoust, který způsobuje, že obrazovka má podobu i vzezření tiskové stránky). Byla to ona, zejména Kindle

¹⁶ CHARTIER, Roger. *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, přel. Lydia D. Cochrane. Stanford: Stanford UP, 1994 [1992].

¹⁷ Viz RODAK, Paweł. *Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2009, s. 63.

od Amazonu,¹⁸ kdo výrazně pohnula skomírajícím trhem elektronických knih. V listopadu 2007, kdy byla tato čtečka uvedena na trh, nabízel Amazon 90 000 elektronických knih, v březnu 2009 už to bylo 280 000, objem peněz za prodej elektronických knih se ve stejném čase zvýšil o 174 procent, formát elektronické knihy poprvé předstihl zvukové knihy; začalo se mluvit o výrazném oživení elektronických knih. I u elektronické čtečky však přicházíme o zážitek knihy jako jedinečného artefaktu, nicméně vlastnosti tradičního počítače jsou u ní oslabeny a tradiční knize více přiblíženy. Cesta k uživatelské vlídnosti, tj. krok vpřed, je i krokem zpět: do vyzkoušeného bezpečí tradiční knihy.

Vývojová nutnost, nebo nutné zlo?

Proces, v němž kniha podléhá procesu virtualizace, má obhájce i odpůrce. Z tábora prvních se ozývá například to, že jde o proces nutný, který knihu otevírá mnohem širšímu čtenářskému publiku. Stejně jako svíci jsme v jistém okamžiku dějin vyměnili za žárovku, tak i knihu papírovou musíme nyní nahradit knihou elektronickou. Nejde o souboj papírové stránky a obrazovky, problém zní jinak: „obrazovka vykonává množství věcí, které stránka neumí“ (J. Gomez).¹⁹ Máme se prý také připravit na to, že zaniknou dlouhé texty. Tak kupříkladu román přestane existovat v podobě masově rozšířeného fenoménu a stane se předmětem zájmu nevelké skupiny (Ł. Gołębiowski).²⁰ Z tábora druhých zaznívá mimo jiné to, že dvojrozměrná obrazovka je regresem oproti trojrozměrnému kodexu a že samotné publikování textů v této podobě znamená oslabení důvěry v text (J. Hébrard).²¹ A rubem veškeré rétoriky kolem zpřístupňování knihy dalším vrstvám je prý degradace psaného slova, a tím i čtení. Jsme zavaleni další vlnou nadprodukce. Virtuální revoluce způsobuje, že daleko podstatnější je texty produkovat než je číst. Jako by textů už nebylo dost i bez počítačů a internetu. Více písmenek vržených do veřejného prostoru ještě nemusí znamenat více komunikace. S tím, jak získáváme stále více a více informací, jde ruku v ruce i to, že více a více informací ztrácíme (R. Darnton).²² Jinak řečeno: v okruhu obrovské paměti, kterou tvoří web, se nachází všechno, co si jen lze představit, i když většina z toho je potřebná jen nepatrně malé skupince lidí (D. de Kerckhove).²³ Objevují se názory, že kultura se v digitálním věku jednak zplošťuje, jednak ztrácí svůj historický rozměr: „koncept dialogu s minulostí s cílem zanechat něco pro budoucnost se mění na koncept dialogu se současníky. Kultura v éře síťové komunikace ztrácí svůj historický rozměr“ (P. Rankov).²⁴ Čili

¹⁸ Její první verze stála 399 dolarů, vážila 300 gramů a baterie vydržela 30 hodin.

¹⁹ GOMEZ, Jeff. *Print is Dead. Books in Our Digital Age*. New York: Palgrave MacMillan, 2008, s. 162.

²⁰ GOŁĘBIOWSKI, Łukasz. *Śmierć książki. No Future Book*. Warszawa: Biblioteka Analiz, 2008.

²¹ Viz RODAK, Paweł. *Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune...*, cit. dílo, s. 146–149.

²² DARNTON, Robert. *The Case for Books. Past, Present, and Future*. New York: Public Affairs, 2009, zejm. s. 21–41.

²³ KERCKHOVE, Derrick de. *Connected Intelligence: The Arrival of the Web Society*. Toronto: Somerville House, 1997.

²⁴ RANKOV, Pavol. *Informačná spoločnosť...*, cit. dílo, s. 27.

digitální věk jako by podle mnohých kritiků naplňoval Orwellovy vize o společnosti, která žije pouze svými momentálními potřebami a cíli.

Na počátku virtualizace stojí písmo a kniha

Otázka nestojí tak, zda má či nemá smysl proti digitální kultuře bojovat. Každý oponent této „časoprostorové komprese“, tj. „vítězné války s prostorem“ (Z. Bauman),²⁵ by se však měl vrátit o dvě stě let zpátky. Role počítače a internetu v té době totiž připadla knize (a čtení). Byla to totiž ona, kdo byl tehdy z mnoha stran obviňován z toho, že přetrhává náš vztah se skutečností, že nám předává vědomosti už v podobě sublimované, a tedy nepůvodní. Jde o dobu, která se podle pozdějších interpretací vyznačuje „ztrátou smyslového vnímání“ (E. Schön): masivní rozšíření tištěného slova jen potvrzuje, že většina populace získává poznatky sekundárně, prostřednictvím textu. Není tedy bez zajímavosti, že mezi velmi časté náměty z počátku 19. století patří obraz čtoucí dívky v přírodě: čte sice cosi umělého, ale vyrovnává se to krajinným plenérem; harmonie je přece jenom nakonec zachráněna. *Umělá* virtualita knihy a *přirozená* realita přírody našly soulad. Logicky se v této době objevuje mnoho oponentů přílišného obcování s knihou, které nás – kvůli nedostatečnému pohybu – uzavírá do umělého světa, odtrhuje od užitečnějších činností, zkrátka nás „virtualizuje“. Po více než dvou stech letech je za hlavního virtualizátora prohlášena digitální kultura (počítače, internet), přičemž kniha je – jaký paradox – mnohými viděna jako jeden z čelných oponentů této virtualizace – aspoň si na ni lze sáhnout a něco neodvolatelně trojrozměrného pro danou chvíli držet v ruce. S počítačem a internetem jsme už virtualizováni takřkajíc dokonale – nic pevného v ruce nedržíme.

Na cestě k pochopení vztahu mezi čtením a digitalitou nás poněkud zrazují metafory. Jsou totiž příliš binárně agresivní, tj. válečnické (vítěz vs. poražený, dobyvatel vs. podmaněný, územní zisky vs. územní ztráty). Henry Jenkins (ale nejen on) ukazuje, že myslet takto binaristicky je krajně nepřipadné. Jeho konceptuální návrh – sbližování – se zdá být daleko vhodnější, přilnavější. Více odpovídá realitě naší multimediální doby. A daleko přesněji sugeruje to, že tu nejde o souboj, nýbrž o nové přerozdělení kompetencí. *Homo legens* a *homo digitalis* zkrátka nejsou nepřátelé, ale vývojově vzato starší a mladší bratr (viz odstavec výše). Optikou současné doby jsou to hráči stejného týmu. Ani jeden se nemůže „udělat sám pro sebe“, natož si vykolíkovat vlastní území a na něm si zvolit vlastní pravidla.²⁶

²⁵ BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace. Důsledky pro lidstvo*, přel. Jana Ogrocká. Praha: Mladá fronta, 2000 [1998], s. 8 a 18.

Bibliografie (citovaná díla)

1. BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace. Důsledky pro lidstvo*, přel. Jana Ogrocká. Praha: Mladá fronta, 2000 [1998].
2. CARRIÈRE, Jean-Claude – ECO, Umberto. *Knih se jen tak nezbavíme. Rozhovory vedl Jean-Philippe de Tonnac*, přel. Dagmar Slavíková. Praha: Argo, 2010 [2009].
3. DARNTON, Robert. *The Case for Books.Past, Present, and Future*. New York: Public Affairs, 2009.
4. FISCHER, Steven Roger. *A History of Reading*. London: Reaktion Books, 2005.
5. GOŁĘBIEWSKI, Łukasz. *Śmierć książki. No Future Book*. Warszawa: Biblioteka Analiz, 2008.
6. GOMEZ, Jeff. *Print is Dead. Books in Our Digital Age*. New York: Palgrave MacMillan, 2008.
7. CHARTIER, Roger. *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, přel. Lydia D. Cochrane. Stanford: Stanford UP, 1994 [1992].
8. JENKINS, Henry. *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York – London: New York Press, 2006.
9. KERCKHOVE, Derrick de. *Connected Intelligence: The Arrival of the Web Society*. Toronto: Somerville House, 1997
10. MITCHELL, William J. *e-topia. život ve městě trochu jinak*, přel. Jana Tichá. Praha: Zlatý řez, 2004 [2000], s. 74.
11. NOSSEK, Hillel – ADONI, Hanna. „The future of reading as a cultural behaviour in a multi-chanel media enviroment“. In: Coppe, Bill – Philipps, Angus (eds.). *The Future of the Book in the Digital Age*. Oxford: Chandos, 2006, s. 89–113.
12. PRENSKY, Marc. „Digital Natives, Digital Immigrants“, on-line: http://web.me.com/nancyoung/visual_literacy/site_map_and_resources_files/Digital_Natives_Digital_Immigrants.pdf [přístup 2010-09-03].
13. RANKOV, Pavol. *Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy*. Levice: Koloman Kerstész Bagala, 2006.
14. RODAK, Paweł. *Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2009.
15. Stiftung Lesen (eds.). *Lesen in Deutschland 2008*. Mainz: Stiftung Lesen, 2009.
16. STRAUSS, Grażyna – WOLFF, Katarzyna – WIERNY, Sebastian. *Książka na początku wieku. Społeczny zasięg książki w Polsce 2002 roku*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004.
17. STRAUS, Grażyna – WOLFF, Katarzyna – WIERNY, Sebastian. *Czytanie, kupowanie, surfowanie*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2008.
18. VANDENDORPE, Christian. *Od papirusu do hipertekstu. Esej o przemianach tekstu i lektury*. Přel. Anna Sawisz. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008 [1999].
19. VAN DIJK, Jan. *The Network Society. Social Aspects of New Media*. London: Sage, 2006.

OBSAH

ÚVOD	3
PROGRAM	5
TRENDY ROZVOJE VEŘEJNÝCH KNIHOVEN I.	9
<i>Elaine Fulton: Measuring success in public libraries: a framework in Scotland. Měření úspěšnosti veřejných knihoven: skotský rámec.</i>	11
CENTRALIZOVANÉ KNIHOVNÍ SLUŽBY	13
<i>Petr Žabička: Sdílení uživatelských identit.</i>	15
VZDĚLÁVÁNÍ UŽIVATELŮ KNIHOVEN	17
<i>Veronika Peslerová: Informační vzdělávání uživatelů ve veřejných knihovnách není nutné zlo.</i>	19
<i>Iva Zadražilová: Realizované a plánované aktivity projektu NAKLIV</i>	27
<i>Růžena Matěnová: Spolupráce hudebního oddělení knihovny města Hradce Králové se studenty a pedagogy hudební katedry pedagogické fakulty UHK.</i>	36
<i>Lenka Nushartová, Dana Smetanová: Vzdělávací aktivity v Zemědělské a potravinářské knihovně.</i>	45
<i>Šárka Kašpárková: Mimoškolní vzdělávání dospělých v knihovně Kroměřížska</i>	51
<i>Marcela Valecká: Univerzita volného času – celoživotní zájmové vzdělávání dospělých v Krajské knihovně Vysočiny</i>	57
<i>Eva Lesková, Helena Bouzková, Adéla Jarolímková, Jitka Feberová: Zkušenosti s elektronickým vzděláváním a hodnocením získaného efektu elektronického vzdělávání lékařských knihovníků.</i>	63
ON-LINE SLUŽBY KNIHOVEN A DIGITÁLNÍ SVĚT	71
<i>Andrea Fojtu, Jan Hutař, Marek Melichar: Dlouhodobá ochrana digitálních dokumentů a projekt NDK.</i>	73
<i>Jiří Polišenský: CODEG 4 nástroj pro podporu OCR a tvorbu rozšířených metadat.</i>	80
<i>Tomáš Fotýn, Pavla Švástová: KRAMERIUS 4 – řešení pro zpřístupnění digitálních dokumentů.</i>	90
<i>Barbora Ševčíková: Obálky knih ... kam dál?</i>	98
<i>Pavčina Omastová, Radka Římanová, Ctibor Škuta: Elektronická stopa čtenáře v knihovnickém systému aneb Co ví ALEPH NTK i bez ankety.</i>	101
<i>Jan Luprich, Marina Milovanovic, Vojislav Miovanovic: Nové dimenze vyhledávání: výzvy integrace a relevance záznamů.</i>	110
<i>Kvetoslava Rešetová: Využití informačních zdrojů akademické knihovny.</i>	117
TRENDY ROZVOJE VEŘEJNÝCH KNIHOVEN II.	125
<i>Jindřiška Pospíšilová, Ludmila Kohoutová: Meziknihovní služby v roce 2010.</i>	127
<i>Zdeněk Matušík: Co knihovny očekávají od novely autorského zákona?</i>	133
<i>Jiří Trávníček: Čtení a internet – nepřátelé, spojenci, sourozenci?</i>	140

KNIHOVNY SOUČASNOSTI 2011

Sborník z 19. konference, konané ve dnech 13. – 15. září 2011
v Českých Budějovicích

Sestavila: PhDr. Eva Žáková

Typografická úprava a jazykové korektury: Michaela Němcová

Návrh obálky a logo: Mgr. Lucie Linhartová

Tisk LSE Integration s.r.o., Praha 4

Vydalo Sdružení knihoven ČR, Prokešovo nám. 9, 728 00 Ostrava

"Vydáno za podpory programu ministerstva kultury Knihovna 21. století."

1. vydání

Náklad 200 výtisků

ISBN 978-80-86249-62-9